

ЖАҢЫЛ МЫРЗА

Киноповесть

Катышуучулар:

Жаңыл Мырза – нойгут элинен чыккан баатыр кыз.
Жаркын – Жаңыл Мырзанын жакын курбусу.
Айтолгон - Жаңыл Мырзанын 2-курбусу.
Кылторко - Жаңыл Мырзанын 3-курбусу.
Гүлай - Жаңыл Мырзанын 4-курбусу.
Эрдене – калмак хантайшысы.
Субатай – Эрдененин 1- нуукери, калмак жайсаңы.
Үрбү – Эрдененин 2- нуукери, калмак жайсаңы.
Доржу – Эрдененин 3 - нуукери, калмак жайсаңы.
Бурхан – Эрдененин 4 - нуукери, калмак жайсаңы.
Баглан - жайсаң башы.
Байжы – Эрдененин эшик ырчысы.
Санжы-сынчы.
Бозбала – төкмө.
Тооке – казак ханы.
Тооке хандын көрөөр көзү.
Тооке хандын ымыркайы.
Темиржааш – найзакер.
Доскан – найзакер.
Кубаакы карыя.
Чогулдур – найзакер Темиржааштын тууганы.
Тыңчы жигит.
Суусар – кыргыз кыз.
Бекбоо – кыргыз жигит, комузчу, акын.
Байтору – Жаңылдын атасы.
Калыйман – Байторунун аялы, Жаңылдын апасы.
Манасчы жигит.
Айзат - келин.
Үчүкө – сарбагыштын баатыры.
Түлкү - сарбагыштын баатыры, Үчүкөнүн жатындаш бир тууганы.
Сарсейит – Түлкүнүн атасы.
Кабылсейит – Сарсейиттин бир тууган иниси.
Атакозу – сарбагыштын баатыры, Жаңылдын эри.
Чабак – сарбагыштын баатыры.
Алымкул аянчы – түш жоругуч.
Чоң тебетей Чогура – сарбагыштын мыктысы.
Кожогол – Атакозунун жигити.
Кочкорок – Чабактын жигити.
Калматай – улгайган баатыр.
Түлөкө - Калматайдын токсондогу атасы.
Табылган – кыргыз.
Табылгандын уулу.
Каработо – тестиер бала, Суусардын иниси.
Тартуу алып келген жолоочу.
Атчан жолоочу.
Жарчы.

*Тилмеч.
Калмактын байы.
Малчы калмак.
Өспүрүм.
Малчы кыргыз.
Малчы бала.
Бата берген байбиче.
Калматайдын чабарманы.
Карадолу – Жаңылдын аты.*

Булардан башка эл, улан-кыздар, жигиттер, жайсаңдар, жоокер кыздар, мергенчилер, малчылар, балдар, өспүрүмдөр ж. б. катышат.

xxx

Титр. Бул окуя Жунгар доорунда калмактар кыргыздарды басып алып, эзип турган мезгилде болуп өткөн.

xxx

Жайыт. Төмөн жакта кыргыз айылы үрүл-бүрүл көрүнөт. Койчулар калмак жайсаңдарынын көзмөлүндө туш-туштагын кокту-колот, жайыттардан малдарын айдап чыгып атышты. Бир кой төө куйруктун арасында оттоп калып калды эле, көзөмөлчү калмак жайсаңынын бирөө аны көрө койду.

-Малыңды катып атасыңбы?! - деди калмак жайсаң, койчу баланын маңдайына бастырып келип, тигини кекете. Жанында дагы бир атчан жайсаң баланы жаман көзү менен карап турду.

-Көрбөй калыптырмын, - деди койчу бала жалтактап, актана, таягы менен бетин калкалаганга аракеттенип.

-Көрбөгөн көздүн сага эмне кереги бар!.. – жайсаң ачуусу ашып-ташып койчу баланы узун өрмө шапалагы менен башка бир чапты. Койчу баланын көзү чыгып кетти. Бала канжалаган бетин басып, эси эңгиреп турду. Ары жакта мал айдап жүрүшкөн малчылардин бирөө чуркап келип балага жардамдаша калды.

-Тим кой!.. – деди жайсаң, көзүнүн чаарын чыгара малчыга карап. – Сооп болот!.. Чала болот!.. Бир көзүн соо койдум!.. Эки көзүн тең соолутуп койсом болмок!..

Малчы койчу баланы аяй кылчак-кылчак карап, аргасы түгөнө малды көздөй басты.

-Турба!.. – деди, жайсаң койчу балага ызырынып. – Айда, койдун!..

Койчу бала канжалаган көзүн бир колу менен басып, бир колу менен таягын жаңсап, малды айдап жөнөдү.

-Булар ушундай митаам, катып койгусу келген да, чычкак козусун, - деди тиги жайсаң калмак жанындагы жайсаңга карап. Жайсаң тигинин сөзүн кубаттап, башын ийкегиледи. Эки жайсаң да мал артынан бастырышты.

xxx

Кыргыз айылы. Айылдын бетине айдалып келген малдар топтолуп жатты.

xxx

Айылдын ичинде калмактын жайсаңдары ар кайсы үйдөн колуна тийген ырыстуу нерселердин баарын талап-тулап алып, айылдын чок ортосуна үйүп атышты. Кыргыздар аргалары кетип, кабактарын түйүшүп, калмактар кантип алардын байлыктарын талап атканын карап, ичтеринен кан өтүп турушту.

Биртоп жайсаңдар айылдын ичинде тартылган узун көгөөнгө бойго жеткен кыргыздын келишимдүү уландарын, биринен бири өткөн тандалма кыздарын айдап келишип көгөөндөп жатышты.

Балдарына жармашып, алып калуунун аракетин көргөн кээ бир ата-энелерди калмак жайсаңдары башка-көзгө койгулап сабашып, балдарын ажыратып алышып, көгөөнгө байлап, кайтарып турушту.

xxx

Кыргыз боз үйү. Калмак жайсаңдарынын эки-үчөө шарт кирип келишти. Орто жашка барып калган кыргыз аял кичинекей балдарын корголотуп, чыгдан тарапта коркуп турган.

-Бойго жеткен кызың барбы?! – деди жайсаңдардын бири энени демитип.

-Жок... мына болгон балдарым... Булар кичине.. – деди, аял коркконунан аландап.

-Буз жүгүндү! – деп, калмак жайсаң аялды колунан булга кармап, төрдө жыйылган жүктү көздөй түрүтүп ийди. Балдар чырылдап ыйлап атышты.

Аял жүктүн жанына келип, эмне кылаарын билбей буйдала түштү.

-Буз деп атам!.. – деп кыйкырды калмак, кылычын кынынан сууруп, кичинкей баланын бирөөнүн алкымына такап. –Азыр мынабул балаңдын башын чымчыктай үзүп коем!

Корккон бала аландап, көзүнөн жаш кетип атты.

-Бол тез!.. –деди калмак баланын мойнуна кылычын такаган бойдон, демите.

Аял аргасы жок жүктү бузуп кирди. Жүктүн арасынан бойго жеткен кыз кошо түштү, жерге. Эки жайсаң дароо бойго жеткен кызды сыртка сүйрөп жөнөштү.

Тиги калмак баланы кое берип, кылычын кынына салып, колундагы шапалагы менен аялды башка-көзгө койгулап сабап ийди да, сыртка чыгып кетти. Балдар чыркырашып ыйлап атышты. Аял бүк түшүп олтурду. Көзүнөн жаш кетип, айрылып, канжалаган бети ылдый куюлуп жатты.

xxx

-Булар эмне үчүн жыл сайын ушинтишет?!.. – деди боз үйүнүн капталында турган жашы тогуз-ондогу беш көкүл кыз сумсая апасына карап.

-Калмактар ушинтип жайсаңдарын жиберип, жыл сайын кыргыздардан салык алышат да, Жаңыл балам. – деди апасы Калыйман, кабагын түйгөн калыбында.

-А, тигилердичи? – деди, Жаңыл көгөндөлүп аткан улан-кыздар тарапты, ээги менен жаңсай көрсөтүп.

-Аларды калмактар алып кетишет. Кыздарды күң кылып, олжо деп, аялдыкка алып, жигиттерин кул кылып, отун-суу ташытышып, мал кайтаргышат экен. Олжого кеткен кыргыз кыз-келиндерден туулган балдарды калмак жайсаңдарынын арасына кошуп, биротоло калмак кылып алат экен, -деп Жаңылдын апасы үшкүрүп алды. -Бечера кыргыздар, - каңырыгы түтөп турду аялдын.

Жаңыл кыз кыргыздын алын таламайга салып атышкан калмак жайсаңдарын жек көрө карап турду.

-Сени да колдон жыра талашып, алып кетебиз деген күн алыс эмес, кызым, - деди апасы, көзү жашылданып, кызынын башынан сылап.

-Мени алып кете алышпайт! – деди Жаңыл, жаагы таштай түйүлүп, так кесе.

Апасы кызын бүшүркөй карап калды.

-Мен чоңойгондон кийин эч кимди алып кете алышпайт! – деди кыз тиштенип, жүзү таштай катып, ого бетер сумсая.

Апасы кызын карап ансайын таң калып турду.

-Чоңойгондо калмактардын катыгын берем! Түбүнө жетем, булардын!.. – деди кыздын өнү түктөйүп, кыжырдана муштумун түйүп.

Апасы коркуп кетти. Кызынын оозун жаба салды.

-Унчукпа, балам!.. Калмактын жайсаңдары угуп калса... – деди апасы кабатыр боло.

-Ошол күн келет, апа!.. – деди Жаңыл ого бетер тиштенип, чечкиндүү.

xxx

Калмактын жайсаңдары күтүрөгөн малды айдатышып, байлык сылай артылган төөлөрдү жетелетишип, көгөндөлгөн бойдон кыз-уландарды алдыга салышып, сапар улашты.

Айыл ичи ыйга толуп турду.

xxx

-Жоголсун, калмактар!.. – деди секиде тигилерди узата карап турган Жаңыл, жүзү ого бетер таштай катып. Анын тегерегинде өзү кырдуу үч-төрт кыз турушкан.

-Жоголсун!.. – дешти алар, Жаңылды туурашып, анын сөзүн кайталашып.

xxx

Тоонун арасы. Кыр. Беш көкүлүн ороп туруп төбөсүнө түйүп, эркекче кийинип алган Жаңыл өзү кырдуу он чакты кыз менен жаа тартып машыгып атты.

-Душман өлсүн!.. – деди Жаңыл жаасын тартып. Жебеси учуп жетип, алыста турган кишинин сөлөкөтүнүн так жүрөк тушуна кадалды.

-Душман өлсүн!.. – деп, курбусу Гүлай жаа тартты. Жебеси учуп жетип сөлөкөттүн так маңдайына тийди.

-Душман өлсүн!.. – Жаңылдын курбулары, сөлөкөттөргө жебелерин биринен сала бирин жаадырып атышты.

Аңгыча төмөн жактан, кырдын таманынан үч-төрт кыз көрүндү, тигилерди беттеп келатышкан.

Алар Жаңыл менен кыздардын жандарына жетишип, тигилерди суктана карап туруп калышты.

-Биз да машыксак болобу?- деди кыздардын бири, кезектеги жебесин атып бүтүп аялдай калган Жаңылга тартына карап.

-Болот. – деди Жаңыл. – Жааңар барбы?

-Бар!..- деп кубанып кетишти, кыздар. Анан көтөрүп турушкан ороочторду жасып ийишип ичинен жаалар менен саадактарды алып чыгышты.

Жаңыл жааны кантип атышты, кыздарга көрсөтө баштады.

-Айтолгон, андай эмес. Момундай кармап, мындай тартасың,- деп Жаңыл Мырза Айтолгонго көрсөтмөкчү болду эле:

-Мен өзүм деле билем!.. – деди Айтолгон Жаңылга жаасын бербей, ала качып.

Жаңыл Айтолгонго таң кала карап койду да, анан анын жанында турган кызга көрсөтө баштады.

Ошол убакта, төмөндөн дагы беш-алты кыз тигилерди көздөй көтөрүлүп келе жатышкан.

xxx

Бир аз убакыт өткөн. Ошол эле кыр. Жаңыл менен курбу кыздары машыккан жер.

-Өлсөк бир чуңкурда, тирүү болсок бир жерде болобуз!.. Шертибизден тайсак-төбөбүздө көк урсун, төшү түктүү жер урсун!.. - өспүрүм Жаңыл менен жыйырма чакты курбу кыздары колдорун бири-бирин үстүнө коюшуп ант берип, шерттешип турушту.

xxx

-Өлсөк бир чуңкурда, тирүү болсок бир жерде болобуз!.. Шертибизден тайсак-төбөбүздө көк урсун, төшү түктүү жер урсун!.. – бойго жеткен Жаңыл менен отуз чакты курбу кыздары өспүрүм кездериндегидей ант берип, шерттешип турушту.

-Быйыл да калмактардын жайсаңдары салык жыйнаганы, олжого улан-кыздарыбызды алышканы келишет, -деди Жаңыл, курбу кыздарына карап. –Мал эмес, бир чабыр козуну, байлык эмес, бир байлам чүпүрөктү бербейбиз калмактарга! Кан төгүшөөр, кырчылдашаар учур келди!

-Биз ага даярбыз!.. – деди Кылторко, чечкиндүү.

-Даярбыз!.. – деди, Жаркын Кылторкону коштоп, чечкиндүү.

-Даярбыз!..

-Даярбыз!..

Даярбыз!..

Гүлай, Айтолгон жана калган кыздар тигилердин сөзүн дароо кайталып ийишти.

-Өлсөк өлөбүз, бирок калмактарга намысыбызды бербейбиз! – деди Жаңыл тиштенип.

-Өлсөк өлөбүз, бирок калмактарга намысыбызды бербейбиз! – деди жоокер кыздар, бир ооздон.

-Биз эч кимге намысыбызды бербейбиз! – деди Жаңыл.

-Биз эч кимге намысыбызды бербейбиз! – жоокер кыздары Жаңылдын сөзүн кайталышты.

xxx

Жоокер кыздар жапырт жаа тартышты. Күндүн бетин бербей, кара жабыргадай болгон жебелер кайып учушуп, алыста турган сөлөкөттөрдү калбыр кылып тешип өтүп атышты.

xxx

Жаңыл менен Кылторко, Жаркын, Гүлай, Айтолгон, бешөө машыгып бүтүшүп, айдалыларына жааларын асынышып, тоодон ылдый түшүп келе жатышкан. Дал ошол маалда тоонун бетинде кыя жолдон атчан жолоочу көрүндү, жылкы жетелеген. Жылкынын жанында келишкен чымкый кара тай кошо ээрчип алган.

Жаңыл тайдан көзүн албай суктана карап ылдыйлап келатты.

Кыздар жолго жете бергенде жолоочу да тигилерге жетип келип калды.

-Арыбаңыз!.. – деди Жаңыл жолоочуга карап.

-Арыба, балам!..- деди жолоочу, Жаңылды сынап тиктеп.

-Тайыңыз өтө көрктүү экен, ата, - деди Жаңыл суктана карап.

-Карадолу деген тай ушул, балам, - деди жолоочу, жылмайып.

-Эмне үчүн Карадолу? – деди Жаңыл, таң кала.

Жаңылдын курбулары да таң калып калышты.

-Бул тайдын энеси мынабул, - деди жолоочу жетелеп келаткан жылкыны көрсөтүп.- Жалаң дубанда жок күлүктөрдү тууйт. Ушунун кулуну. Кулун кезинен бери, чоң жылкылар менен чогуу күнчүлүк жерге айдасаң чаалыкпайт. Мындан күлүк чыгат. Андан да өнөрү өтө күч. Жанына киши жолотпойт, асман-айдан кетип. Ушул убакка чейин башына нокто каттырбай келатат. Кулун кезинен бери энеси саалбай жүрөт. Ошон үчүн кулунунан тартып эле Карадолу атка конгон, бул тай.

Ошол маалда тайга жакын келип калган Айтолгон Карадолуну соорусунан сылайын деди эле, тай кошкуруп асман-айдан кетти. Айтолгон чочулап, колун тартып алып, өзү бир аз артка кетенчиктеди.

-Ай, балам, сен жолобо, - деди жолоочу, Айтолгонго. – Айтпадымбы, бул ушундай чалпоо, эч кимди жуутпайт.

-Тайыңыз жапайы турбайбы! – деп шыпшынып алды Айтолгон, нааразы боло. Анан колун силкип нары басып кетти. Жолоочу Айтолгонду далайга узата сынап карап, башын чайкап турду.

Ошондо, Жаңыл сынамакка колун аяр сунуп, тайга жакындады. Карадолу тай адегенде кулактарын тикчийтип кызды карап калды. Башында бир азга ыргыштай түшүп, анан Жаңыл жакындаган сайын уламдан-улам жоошуп туруп берди, ээсин көргөн немече. Кыз адегенде Карадолунун тумшугунан, андан соң жалынан сылады. Тай былк эткен жок.

-Капырай!.. - деди жолоочу, таң калып. – Шумдугуң кургур!.. Былк этпей турганын кара!.. Азыр эле тиги кызды жолотпой секирип атты эле, адатынча.

Жаңыл ансайын суктана тайды сылаганын улантып атты.

Айтолгон ары жактан жаман көзү менен бирде тайды, бирде Жаңылды карап турду, жактырбай.

Калган кыздардын көбү кулунду тегеректешип, суктана тиктеп жатышты.

-Мага бересизби, Карадолуну, кунан чыкма болгондо? – деди Жаңыл, жолоочуга жадырай карап.

-Эч ким сурай элек эле. Сен биринчи сурадың, балам. Сураган колунду уялтпайын. Өзүң айткандай кунан чыкма болгондо эмес, асый чыкма болгондо берейин. деди жолоочу.

-Эмне үчүн асый чыкма болгондо? – деди Жаңыл.

-Аткени, кунан кезинен берип койсом, кабыргасы ката электе эрте үйрөтүп, кыйнап коесуң, балам. Кунан кезинде ат али чабал болот, минсең өзүң да кыйналып каласың. Каруусу толгондо – асый болгондо берсем, каалаган максатыңа жетесиң. Атың ким? – деди жолоочу Жаңылга.

-Жаңыл, - деди кыз, уялыңкы жылмайып.

Жолоочу кызга бир саам сынап тиктеп туруп:

-Жаңыл Мырза! – деди, кызга баа берип.

-“Мырза!.. Мырза!..”, дешип кыздар шыбыраша кетишти.

-“Мырза!.. ”- деди Айтолгон угулаар-угулмаксан жактырбай сүйлөнүп.

-Эмне үчүн Мырза? -деди Жаңыл кыз, жолоочуга астыртан уялыңкы тигилип, суроолуу.

-Санжы сынчы дегенди уктуңар беле? – деди жолоочу, тигилерди кыдырата карап.

-Уккам, - деди Жаңыл шар.

-Укканбыз, - дешти кыздар да кошо жарыша.

-Ал киши кыргызга атагы чыккан адам да, -деди Гүлай.

-Уксаңар, ошол... мен болом, - деди жолоочу жылмайып.

-Сиз Санжы сынчысызбы?! – дешти кыздар таң калыша.

-Ооба, менмин. Мен саяпкермин. Жалаң күлүк таптайм. Бирок мал-жан эле эмес, адамдарга да баа берем, - деди Санжы сынчы.

Кыздар Санжы сынчыга ызаат кыла карашты.

Санжы сынчы Жаңылды беттеп:

-Сенде жигиттерден да артык касиет бар экен, балам. Ошон үчүн мен сени Мырза деп баалап атам, - деди.

-Туура айтасыз, Санжы ата! - кыздар Санжы сынчынын сөзүн кубаттап, баш ийкешип.

-Ылайым, максатың ишке ашып, элиндин керегине жараган Мырза кыз бол! – деди Санжы сынчы бата берип. Кыздар кошо бата тилеп ийишти.

-Биз сизди кайдан табабыз? – деди, Жаңыл Карадолу тайдын соорусунан сылап, улутуна.

-Карадолу асый болгондо мен өзүм келем. Кошкула, кыздарым. Кош, айланайын Мырза кыз! – деп, Санжы сынчы атын теминди.

-Сапарыңыз карыбасын, - деди Жаңыл, Санжы сынчыны узата тиктеп, Карадолуну соорусунан таптап.

Санжы сынчы андан ары сапарын улады. Карадолу ээрчип жөнөдү. Жаңыл Мырза узата карап туруп, алыстап баратканда:

-Карадолу!.. - деди колдорун оозуна такап чакырды. Карадолу токтоло калып кылчайды да кишенеп ийди. Жаңыл кубанып кетти. Кыздар бири-бирин карап таң калып турушту. Санжы сынчы да кылчайып, атынын башын буруп, Жаңыл тарапты бир азга карап турду да, анан сапарын улантты.

xxx

Жаңыл баш болгон кыздар бүлбүлдөп алыстап бараткан Санжы сынчыны, Карадолу тайды кылчак-кылчак карашып, тик боор ылдый төмөн түшүп баратышты.

-Келбейт, -деди, Айтолгон мыскылдай күлүп, жанындагы Жаркынга карап. –Алдап койду, оңбогон чал. Митаам да. Жөн эле көңүлүн улап койду, Жаңылдын. “Жаңыл Мырзанын”! – какшыктай кошумчалады.

-Аны Карадолу асый болгондо көрөбүз, - деди Жаркын, сөздү уланткысы келбей.

Айтолгон Жаркынды жаман көзү менен карап, тултундап, бат-бат басып алдыга өтүп кетти. Жаркын башын чайкап, мыйыгынан жылмайып койду.

xxx

Калмак жери. Калмактардын согушка машыкчу талаасы. Жалаң тандалган жигиттер жаа тартып, найза сайып, кылыч чаап, даярданып жатышты. Алардын машыгып жатканын калмак хантайшысы Эрдене менен нуукерлери Субатай, Үрбү, Доржу, Бурхан болуп карап турушту. Жандарында Эрдененин эшик ырчысы Байжы. Эшик ырчы кыңылдатып музыкалык аспабынын кулагын толгоп, күүгө келтирип атты.

-Байжы, - деди Эрдене хантайшы үнүн өктөм чыгарып, -токтоточу кылыдатканыңды!

Байжы тып басылды.

Эрдене кайрадан машыгып аткандарга кунт кое карап турду.

-Өтө тандалма, кыйын жигиттер экен. Арасында эч нерсеге ырайым кылбаган накта көк жалдары барбы? – деди хантайшы Үрбүгө карап.

-Бар, -деди Үрбү. –Атайын тандап, өзүнчө бөлүп койгонбуз.

Үрбү алдыга чыгып колун чапты эле, жигиттердин машыкканын хантайшы менен нуукерлерине ткөрсөтүп жаткан жайсаңдардын башчысы Баглан чуркап жетип келди.

-Кое бергиле, жанагыларды, - деди Үрбү. Жайсаң башы үч бүгүлө таазим этти да, кайра чуркап кетти.

xxx

Ортого булчундары буркуйган, көз караштары өтө суук эки жигит чыгып, жутуп ийчүдөй эки жакты карашып ээлигип турушту.

Ошол маалда жайсаңдар он чакты аттарынын алдына салып, ончакты кишини айдап келишти.

xxx

-Булар кимдер? - деди Эрдене, жанында турган Доржуга суроо сала.

-Барымтага келген кыргыздар, - деди Доржу.

Эрдене хантайшы канаатана башын ийкегилеп атты.

xxx

Жайсаңдар айдалып келген кыргыздардын колуна курал беришти. Бир нерсени айтып түшүндүрүштү. Андан соң айдалып келген кишилер жаалдана басышып, ортодо турган эки жигитти беттеп качырып жөнөштү.

xxx

-Булар өнөр көрсөтөбү? – деди Эрдене Субатайдын сурап.

-Жок. Жеңгени калат, жеңилгени өлөт, -деди Субатай.

-Кыргыздар бул экөөнү өлтүрүп коюшсачы?! – деди Эрдене анча туура көрбөй, кооптоно.

-Өлтүрө алышпайт го, - деди Субатай. –Бул жигиттерди мен өзүм машыктырдым эле. Күчтөрүнө айла жок, ыктуулугу да андан бетер.

-Калмактын уулдарыбы?- деди Эрдене хантайшы, кызыга.

-Ооба, аталары калмак... –деди Доржу жооп берип, анан үнүн акырын чыгарды. - Энелери кыргыз.

-Күндүккө келген кыргыздарданбы? – деди Эрдене хантайшы, бүшүркөп.

-Ооба, мобул кыргыздар менен кошо күндүккө келгендерден төрөлгөн балдар, - деди Доржу.

-Аргындар турбайбы, -деди Эрдене хантайшы, жигиттерге сынап карап.

-Ооба, хантайшым, аргындар, - деди Доржу кубаттап.

xxx

Кыргыздар эки жигитке жаалдана жетип келишип, дароо эле кырчылдашып кармаша кетишти. Айгышкан кандуу кармаш башталды.

Он кыргыздын жабалактаганына карабай, эки жигит тигилерди улам чекесинен баштарын жарып, кан кустурушуп, буту-колдорун, кабыргаларын талкалашып, өзгөчө ырайымсыздык менен өлтүрүп атышты.

Аягында жарадар болгон эки кыргыз эки жигиттин алдында жансоогалап жалдырап турушту. Эки жигит долулана эки кыргызды бети-баштары көк чаначтай болгуча тепкилеп өлтүрүштү.

xxx

-Буларыңар өтө ыраймсыз, өтө таш боор, өтө мыкаачы экен, -деди Эрдене хантайшы жигиттерди купулуна толтуруп, жактыра баа берип.

-Хантайшым, -деди Субатай таазим эте, - мынабул жигиттердин баары душманга гана калганда ушундай ыраймсыз, таш боор, мыкаачы.

-Баары тең кыргыз күндөрдөн туулганбы? – деди Эрдене хантайшы, баятан бери унчукпай турган Бурханга кайрылып.

-Ооба, хантайшым, - деди Бурхан. –Туулар замат эле Сиздин тапшырмаңызга ылайык, энелеринен ажыратып, элге аралаштырбай, калмак балдарга аралаштырбай, жалаң буйволдун сүтүн берип, өзүнчө бакытырам. Чоңоо түшкөндө какыраган ээн чөлгө, ит өлчү кычыраган кыштын сууганда тоонун ичине таштап, ысык-суукка бышырам. Булар азыр мээ кайнаган чөлдө калса, он күн боюу ооздоруна бир ууртам суу албай чыдашат. Кычыраган кышта жылаң аяк, жалгыз мата көйнөкчөн суук тийбей жүрө беришет. Буларда дегеле ырайым деген жок. Бала кезинен кулдукка келген кыргыздарды жанчыта, чалажан болгуча сабаттырып, кулак-мурдун кескилетип, көгала койдой тепкилетип, чоңойтом. Биздин жайсаңдардын эң чыдамдуулары, эң көгөрөгөн жанкечтилери ушулар. Кыргыздар менен урушуп калсак, кан майдандын так чордонуна түшүп, жанын аябай уруша турган да ушулар.

-Көрдүм, көрдүм, - деди Эрдене хантайшы канааттана. –А булардын олжого келген кыргыз күндөрдөн туулганын кимдир бирөөлөр билеби? –хантайшы Бурханга дагы суроолуу карады.

-Жок, хантайшым, –деди Бурхан.

-А булар өзүлөрү билеби? – деди Эрдене.

-Жок, - деди, Субатай. –Булар өздөрүн таза калмакпыз деп эсептешет. Канча мезгилден бери буларды машыктырып атам, “калмакпыз” дегенден башканы билишпепейт.

-Чакыргылачы, биякка, -деди Эрдене хантайшы.

Үрбү дароо машыгып аткандарды көздөй жөнөдү.

xxx

Аргын жигиттер Эрдене хантайшынын алдында тизилип турушту. Хантайшы тигилерди сынап карады.

-Кыргыз ким?! – деди хантайшы, тигилерди кыдырата карап, өкүм.

-Кыргыз – душман!..

-Кыргыз – душман!.. – дешти жигиттер эбегейсиз жек көрүү менен бир ооздон кыжынышып.

-Казак ким?! – деди хантайшы тиштене.

-Казак – душман!..

-Казак – душман!.. – дешти жигиттер эбегейсиз жек көрүү менен бир ооздон кыжынышып.

-Душманга ырайым барбы?! – деди хантайшы сынап.

-Душманга ырайым жок!..

-Душманга ырайым жок!.. – дешти жигиттер, көздөрүнүн чаарын чыгара жинденишип.

-Душманга өлүм!.. – деди Эрдене хантайшы тиштенип.

-Душманга өлүм!..

-Душманга өлүм!.. – дешти жигиттер жаалданыша.

Эрдене хантайшы канааттана, тигилердин ар бирин сынап чыкты.

-Баргыла!.. Машыккыла!.. – деди Эрдене хантайшы.

Жигиттер дароо машыккан жайды көздөй килеңдеп чуркашты.

-Ар бир жайсаң мына ушулардай ырайымсыз, таш боор, жанкечти болуш керек! - деди Эрдене хантайшы, нуукерлерине карап. Нуукерлер хантайшысын үн-сөзсүз кубаттап турушту.

Эрдене хантайшы чакыйып тийген күндүн көлөкөсүнөн сактоо үчүн тигилген чатырын көздөй басты. Нуукерлери артынан кошо ээрчип жөнөштү. Байжы да тигилердин артынан ээрчий басты.

-Сен ушул жерде кал, - деди Эрдене колун жаңсап Байжыга. –Мынабул машыгып аткан жигиттердин көңүлүн ачып тургун.

Байжы хантайшыга таазим этип, ошол жерде калып калды.

Эрдене хантайшы менен нуукерлери чатырга кирип кетишти.

xxx

Машыктыруучу жайда жигиттер кайрадан машыгып жатышты. Байжы алардын кашына келип аспабын күүлөй баштады.

xxx

-Кыргыз-казактан салык алчу мезгил келди, - деди Эрдене нуукерлерин кыдырата карап, чатырга киргенден кийин.

-Кыргыздар да, казактар да оокат-кечесин катышат, хантайшым, - деди Субатай.

-Быйыл жылдагыдан да көп кол жиберели, кыргыздарын да, казактарын да түтүнмө-түтүн кыдырып, мыдыр эткен оокатынан бери тартып ала турган болушсун, - деди хантайшы. –Кыздарын быйыл жылдагыдан көбүрөөк топтогула. Бизге бүгүнкүдөй аргын туулган, жанкечти өскөн балдар көп керек!

-Кыргыздар кыздарын да катып коюшат, таксырым, - деди Үрбү.

-Жайсандар ар бир үйдү калтырбай тинтип, алардын бирин койбой сууруп чыгышсын! - деди Эрдене хантайшы, өкүм. -Эр жигиттерин тандап, жылдагыдай көгөөндөп алып келишсин! Каршылык көрсөткөндөрү аесуз талкалашсын! Арасына бүгүнкү аргындардан да кошкула. Ошолор көрсөтүшсүн кыргыздарга көргүлүктү!

-Кошобуз!.. - деди Доржу.

-Быйыл кол башында Баглан болот, - деди Эрдене хантайшы. – Ал өтө ырайымсыз, өтө таш боор, өтө жанкечти! Мен аны билем.

-Энеси кыргыз болчу, - деди Бурхан, үнүн акырын чыгарып, сөз жылдырып.

Муну укканда Эрдене хантайшы чочуп кетти. Анан Бурхандын өзүн бүшүркөй карады. Андан соң ошол жерде турушкан нуукерлерин да ар бирин кунт кое карап чыкты да, муштумун ээрдине такап Бурханга кайрылды:

-А менин энем ким эле?... – деди хантайшы. Бурханга шектүү карап.

-Хантайшым, сиздин энеңиз... – деди Бурхан сөз баштап. Нуукерлер астыртан Эрдене хантайшыга бүшүркөй карап калышты...

xxx

Бир нече убакыт өткөндөн кийин. Кайрадан кыргыз жери.

Жаңыл Мырза менен жоокер кыздары кыялай басышып, адаттарынча машыкканы кырга чыгып келатышты. Алдыда Жаңыл Мырза менен эки-үч кыз. Анын артында, обочодо Жаркын менен Айтолгон. Айтолгондун маанайы түшүп, көңүлү чөгүңкү эле. Алардан обочороок Кылторко менен бир нече кыз келатышкан.

-Бута аткан менен адам өлтүргөн эки башка болот, - деди Айтолгон жанындагы Жаркынга шыбырап. –Азыр бута атып атабыз. Кийин адамдарды ата баштайбыз. Ошону ойлогон сайын жаман болуп жүрөм.

Обочороок капталда келатышкан бир нече жоокер кыз Айтолгондун айткандарына муюп баратышты. Кылторко аны илгиртпей баамдады.

-Биз душмандарды атабыз, - деди Жаркын. – Калмактын жайсандары биздин душмандар.

-Душман болсо дагы адам да, - деди Айтолгон мойноп. –Көздөрүн соолута атып, кандарын суудай төксөк... Кантип колубуз барат ошондойго?!. Жаңыл го, андайды эрен-

төрөн алчудай көрүнбөйт. А мен ошону ойлогон сайын, чийки май жегендей болуп, түн уйкумдан калчу болдум.

Кыздар ансайын муюшуп атышты. Айтолгондун сөзүн угуп, ага ыктай баштаган кыздарды көрүп Кылторко ичинен кыжаалат боло баштады.

-Чынымды айтайын, көптөн бери бияктан кетким келип жүрөт, - деди Айтолгон.

Аны уккан кыздардын биртобу да Айтолгондун айтканына баш ийкеп кубаттап ийишти.

-Жаңыл, - деди Айтолгон токтоло калып. – Эмне үчүн эркектер эмес, ургаачы башыбыз менен биз машыгып атабыз?!. Кана биздин жигиттер?!. Алар эмне, эшек такалап жүрүшөбү?!.

Жаңыл Мырза токтоду да, артына кылчайып Айтолгонду беттеп турду.

-Камчыга сап болчу жигиттерди калмактар көгөөндөп туруп, жыл сайын алып кетип атышат. Аны сен көрүп жүрбөйсүңбү. А калган кайсы жигитке ишенебиз? Биз өзүбүздү, киндик кан тамган жерибизди коргобосок калмактардан, ким бизди коргоп берет?!. – деди Жаңыл Мырза, Айтолгонго кызуулана жооп кылып.

-“Элди, жерди коргойбуз” деп, милдеттенме алдык беле?!. – деди Айтолгон кыжырдана. Жоокер кыздардын бир даары аны колдоп кетишти.

-Ошону айтсаң!..

-Туура сөз!.. – деп жаалап ийишти алар.

-Эгерде кимде-киминер ошентип ойлоп атсаңар, ыктыяр өзүңөрдө, кете берсеңер болот, - деди Жаңыл Мырза түнөрө. Анан лам дебей өрдү көздөй кадам шилтеди. Көпчүлүк кыздар Жаңыл Мырзанын артынан кошо басышты. Бир даары Айтолгонду айланчыктап туруп калышты.

Айтолгон жаман көзү менен Жаңыл Мырзаны узата карап бир кыйлага турду да, анан басаар-басмаксан болуп, өрдү көздөй кадам таштады. Жанындагы кыздар да, аны менен кошо басышты.

xxx

Айтолгон ыргылжың болгон кыздарды ээрчитип кырга чыга келгенде Жаңыл Мырза өзү, аны менен кошо келген кыздар машыгууну башташкан болчу.

Айтолгон эч жакка кайрылбай түп-түз Жаңыл Мырзанын жанына келди. Кыздар токтоло калышып, тиги экөөнү карап калышты.

-Жаңыл, - деди Айтолгон, баатыр кызды колунан кармап, - кечирип кой мени, бир аз көөнүм бузулуп... Эми, ургаачы кишиге кандай кыйын экенин түшүнөсүң да, өзүң.

Жаңыл Мырза Айтолгону тике карады.

-Өлсөк бир чуңкурда бололу дешпедик беле? – деди Жаңыл Мырза.

-Жок Жаңыл, мен шертимден кайткан жокмун, - деди Айтолгон да аны тике карап. -Бизден күмөн санап турсаң - биз качпайбыз!..

-Кечириmdүү болсун анда, - деди Жаңыл Мырзанын кабагы ачылып. Жоокер кыздар да күлө бага сүйүнүп кетишти.

Айтолгон Жаңыл Мырзага катарлаш туруп, жаасын колуна алып, бутаны мээледди.

xxx

Титр: Арадан эки жыл өттү.

xxx

Каркыранын ичи. Казак ханы Тооке баласына той берип жатты. Чалкып жаткан кең өрөөнгө казганактаган эл батпайт.

Кыдыракей тигилген аппак жумурткадай болгон боз үйлөр алыстан баамга урунат.

xxx

Кымкап чепкенчен, кырмызы наакери кийген, казак ханы кыл мурут Тооке, бийик дөңдө толгон нөөкөрлөрүнүн ортосунда, алтын тактысына олтуруп маашыркана оюн-зоокту карап атты. Ханга туташ эле, анын көрөөр көзү, кызыл-тасыл шырдактарды салдырып, бир нече кыз-келиндин курчоосунда күмүш бастырылган бешиктин башында олтурду. Бешик жабуу кыңайта ачылып, ичинен ымыркайдын жүзү көрүнөт.

xxx

Элдин маңдайындагы ат майданда кыргыз ырчы жигит Бозбала атынын үстүндө бир жагы домбура, бир жагы комуз болгон аспабын алмак-салмак безеленте чертип, тойго келгендерди беттеп ырдап турду:

-Тооке хан казак боорумдан,
Толтура калкты чакырып,
Толгон кара сойдуруп,
Топ жигит сорпо сапырып,
Той берип турган кезеги.
Тоолук уулуң Бозбала,
Тойдо тилин безеди!
Тойдо тилим безесем,
Топ акын мага жетеби?!.
Тойго келген төкмөдөн,
Торгойдой сайраар чечени,
Тоолук акын мен болсом,
Толгон эл мени сындасын,
Топ төкмөдөн кем болсом!
Ток этеер сөздү айта албай,
Топ төкмөгө жем болсом!
Эми муну мындай таштайын,
Бүгүнкү тойдон баштайын.
Тооке хан март жан экен,
Той өтүүгө камдалган
Толгон байлык бар экен.
Чачкан турат, Тооке хан,
Казынанын кулпусун,
Ачкан турат Тооке хан.
Тогуз кара мал сайып,
Байге берет Тооке хан,
Бапыратып байлыгын,
Элге берет Тооке хан!
Перзентинин тоюнда,
Каркыраны жиреген,
Көк кашка суунун боюнда,
Кулак угуп, көз көргүс,
Тойду берет Тооке хан!..
Төгөрөктүн төрт бурчун,
Төп чакырган Тооке хан.
Перзенттүү болдум деп,
Бек бакырган Тооке хан!
Эми той шаанисин көрөлү,
Эсен болсун бөбөгү,
Тооке ханды кар кылбас -
Өйдө тартса - өбөгү,

Ылды тартса – жөлөгү, - Боз бала күүсүнө кирип күүлөнүп, жаагын жанып, токтоно албай безенип ырдап атты.

xxx

Майданда эки эр сайышка түшүп жатышты. Бирөө найзакер отуз жаштын ары-бери жагындагы кара мурут казак Доскан, экинчиси боз улан курактан жаңы эле өткөн найзакер кыргыз Темиржаш эле.

Эки аргымак бири-бирин беттеп куюндап келе жатышты. Доскан менен Темиржаштын эки учтуу баканы ачасынан ээр кашына такалышып, асман мелжий аба жарып баратышты.

xxx

-Кудай сактай көр!.. – деди, эл ичинде олтурган Кубаакы карыя күбүрөнүп.

-Эмне болду, Кубаакы аке? - деди эр ортонуна барып калган Чогулдур, карыяга карап.

–Ушундай опурталдуу оюнду уюштурбай эле койсо эмне болот эле дейм да, - деди Кубаакы карыя сарсанаа боло.

-Жарыктык, чочулабаңыз, эр сайыш далай эле өтүп жүрбөйбү. Мунсуз тойдун көркү болмок беле, - деди Чогулдур каткырып күлүп, карыяны жайгара. –Бүгүн Темиржаш биринчи жолу эр сайышка түшүп атат. Эр сайышка түшсүн деп, атайы алып келбедикпи, алыстан.

-Бекер кыласыңар, - деди Кубаакы карыя, тигинин сөзүн жактырбай. –Жаш бала кокус зыян болуп калса эмне болот?

-Антип жаман ойлобонуз, Кубаакы аке, - деди Чогулдур. –Ойдогудай болот – Темиржаш мөөрөйдү алат! Биз ошого бел байлап келдик.

xxx

Майданда найзакерлер келип, бири-бирине карса-курса бакан сайып өтүштү. Найзакердин бири - Доскан чалкалай түшүп, башы атынын соорусуна чабылды.

Эл дуулдап ийди.

xxx

-Мына!.. Айттым беле!.. – деди Чогулдурдун чечекейи чеч болуп. -Темиржаш ушитнемек!

-Эк!.. Ушунун жүзү курсун!.. – деп Кубаакы карыя, көргүсү келбей тескери карап кетти.

Чогулдур, карыянын айтканын угуп, адатынча каткырып күлүп калды.

xxx

Найзакер Доскандын буту үзөнгүнү чирене тепкен бойдон, аргымагы кыйла жерге узап кетти. Доскандын көзүнө жайнаган эл үрүл-бүрүл көрүнүп, электенип жатты.

Аргымагы биртоп узап баргандан кийин гана эсине толук келди Доскан. Ээринен оңолуп олтурду.

Муну көргөндө эл андан бетер дуулдап ийди.

xxx

Ошол учурда экинчи найзакер Темиржаш атынын башын тартып, тиги найзакер Доскан тарапты кабатырлана карап турган.

xxx

Оңолуп, атынын ээринен кайра түзөлө олтурган найзакер Доскан атынын ооздугун тартып, токтотту да, башын буруп, тээ алыста аны күтүп турган найзакер Темиржашты көзүнүн чаарын чыгара, жутуп ийчүдөй карады. Арданып турду ал. Анан көздөрүн жүлжүйтүп алда нени ойлонуп калды. Бир заматта көз алдына бир окуя тартыла түштү.

xxx

Боз үйдүн ичинде найзакерлердин бири Темиржаш көкүрөгүнө, капталдарына каптырга койдуруп жаткан. Боз үйдүн атайын жылчыкталып калган жеринен бир жигит аны шыкаалап карап атты. Каптыргалар бир-бирине өтө тыгыз тизилип жатты. Бир гана сол капталында бармак басым ачык жер калды. Шыкаалап турган жигит аны илгиртпей баамдады. Каптырганы таңып бүтүшүп, наайзакер Темиржашка кийимин кийгизишти. Шыкаалап турган жигит дароо жылчыктан башын тартып алды.

xxx

Ашыккан жигит ары жакта турган башка боз үйгө энтелеп жетти да, ичкери кирип кетти.

Жигит кирип эле, түндүктүн жарыгы түшкөн жерде каптырга койдуруп, кыл аркан менен чырматып жаткан найзакер Досканды көздөй бет алды.

-Сол капталында бармак басым жылчык турат, акыркы каптырга менен үчүнчү каптырганын ортосунда, - деди, күйүгүп жетип келген жылчыктан шыкаалаган жигит тиги найзакерге шыбырап. Найзакер Доскан түшүндүм дегенчелик кылып башын ийкегиледи. Найзакерди даярдап атышкандар үн-сөзсүз иштерин улантып жатышты.

Тыңчы жигит кандай келсе дал ошондой сыртка чыгып кетти.

xxx

-Сол капталында бармак басым жылчыгы бар, -деди, найзакер Доскан бет маңдайындагы найзакер Темиржашка карап, ичинен күбүрөнө.

Найзакер Темиржаш беркинин оңолгонун көрүп, ээринин үстүнөн бир обдулуп алды.

Ошол маалда найзакер Доскан атына камчы басты да, баканды ачасынан ээрдин кашына киргизип, асман мелжите сундуруп, найзакер Темиржашты көздөй аргымагын желдей учуруп жөнөп калды. Бет маңдайында турган найзакер Темиржаш да ага каршы чаап жөнөдү.

Аралык кыскарган сайын найзакер Доскандын көзү найзакер Темиржаштын сол капталынан өтүп, баканын белендеп келатты.

Эки найзакер бири-бирине бет келгенде найзакер Доскан найзакер Темиржаштын баканын кагып ийгенге үлгүрүп, өз баканын тигинин сол капталына түздөй салды. Бакандын учтуу учу найзакер Темиржаштын сол капталындагы тери кийимин жырып кирип кетти. Найзакер Темиржаш эти ооруганынан онтоп ийип, колунан баканы ыргып, өзү атынын ээринен шыпырылып, чалкалап барып жерге кулап түштү. Анын денесине матып кеткен найзакер Доскандын баканы ортосунан чорт сынып кетти. Сынганынын калганы колуна кармаган найзакер Доскан атынын күүсү менен тигинин жанынан бир кыйла жерге чейин өтүп кетти.

xxx

Бир жамандыкты сезген эл дуу этти.

-Ай курган бала!.. Мертинди!.. – деп ийди, жаны кейип Кубаакы карыя.

-Жок!.. Жок!.. Кубаакы аба, мындай болбойт!.. – деп, үрөйү учкан Чогулдур, шашкалактап ары жакты байланып турган атын көздөй чуркады.

–Зыян болуп калды го?!.. – деп башын чайкап турду Карыя, кейип.

xxx

Чогулдур баш болгон эки-үч киши жерде очорулуп жаткан найзакерди көздөй чабышты.

xxx

-Мынабул найзакер жигитке эмне болду?!.. – деп Тооке хан ордуна тура калып, аттан жыгылган найзакер Темиржашты карап, кабатыр боло.

-Жарадар болду го, таксыр ханым... – деди жан-жөкөрлөрүнүн бири бүшүркөп.

-Өлтүрө сайдыбы?!.. – деди Тооке, ого бетер кабатыр боло.

-Ошондой болду го, таксырым, – деди, жан-жөкөрлөрү жалтайлашып.

-Мындай болбойт да!.. Эрежеде жок да!.. – деди Тооке, кабагын бүркөй башын чайкап.

xxx

Атчан Чогулдурлар майданга чаап жетип келгенде найзакер Темиржаштын капталынын аккан кызыл кан жерди жайпап, топуракка сиңип жаткан. Ал маалда жигиттин көзү сүзүлүп калган. Тигилер шаша-буша аттарынан түшө калышып, Чогулдур жигиттин башын көтөргөндө, ал бир онтоп алды да, көзү жумулуп, кете берди.

-О-о, эл-журт!.. Өлдү!.. – деп кыйкырды, Чогулдур менен кошо чаап келгендердин бири.

Эл ого бетер дуу этти.

Келгендердин бири Темиржаштын капталына матып кеткен канга боелгон баканды сууруп алып жерге ыргытты эле, ал учу менен топуракка сайылып, жумшак кыртышка матып кетти.

Ошол учурда найзакер Доскан тигилердин жанына жетип келип калган.

-Жайлаптырсың!.. – деди жигиттин башын жөлөп турган Чогулдур Досканга карап, жаны түтөп, нааразы боло. – Жансыз жиберген экенсиң, ээ?!.. Э!.. Жолуң болгур!..

Найзакер тигинин жекиргенин укса да, укмаксан болуп, мелтейген бойдон кабагын бүркөп унчуккан жок.

-Бул да бирөөнүн жалгыз баласы болчу!.. – деп зыркырап ийди, Чогулдур. – Минтип сайышкан болбойт!.. Ата-бабанын салтында жок!.. Эрежеде жок!.. Атандын көрү, ий!.. – жаны ого бетер түтөп кетти, анын. –Өх!.. Жаш баланы жайладың да!.. Көтөргүлө, алып кетели, бечераны!..

Найзакер Доскан атынан түшө калды.

-Буга арткыла, – деди ал, тигилерге атынын чылбырын сунуп.

-Өз атына жүктөйбүз!.. –деди Чогулдур корс. Ошол учурда бирөөлөр шейит кеткен найзакер Темиржаштын атын жетелеп алып келип калды. Тигилер өлгөн найзакерди аттын үстүнө арта салышты да, майдандан алып чыгып кетишти.

Найзакер Доскан атын жетелеп, башын жерге сала, илкий басып, майдандан узады.

xxx

Эл жымжырт болуп, Темиржаштын сөөгүн узата карап турушту.

xxx

-Тооке таксыр ханым катуу кейип атат. Мынабул малды тартуу кылды. -деди Темиржаштын сөөгүн алып келаткан Чогулдурлардын алдынан чыккан атчан жигит, араакта турган топ кара менен майда жандыктарды көрсөтүп. Чогулдур кабагын салып, түшүндүм дегенчелик кылып башын билинээр-билинбес ийкеди.

xxx

Майданда, найзакер Темиржаш жыгылган жерде кан болгон найзанын жарымы жатты, топуракка сайылып.

xxx

Чогулдур менен бир нече атчан Темиржаштын сөөгү артылган атты жетелешип өрөөн менен кетип баратышты. Артында Тооке хандын тартуусун айдап, эки киши келатты.

xxx

Ошондон бир аз убакыт өткөн. Шырмыйга байланган ичке кайыш боонун учунда чырмалган ат башындай жамбы желге ыргалат. Кайыш алтындын салмагынан чытырап тартылып турду.

Тойго келген эл жарданып мелдешке көз салышууда. Жигиттер биринен сала бири аттарын олбуй-солбуй теминишип, жамбы илинген шырмыйдын капталынан чаап өтүп баратышып, жаа тартып атышты. Жебелер чытыраган кайыштын эки тарабынан кайып-кайып өтүп, бирөөнүн да жебеси жамбынын кайышына тийбей сая кетти.

Ортого атын ойнотуп жарчы чыкты.

-Калайык! Бир дагы көзгө атаар мерген ат башындай жамбыны атып түшүрө алган жок. Мен мерген дегендердин эч кимиси калган жок! - деди жар салып. –Барбы дагы, араңарда кыл мергендер? Көзгө атаарлар? Казактар, барбы мергендеринер?

Казак тарап тымтырс болуп турушту.

-Кыргыздар, барбы мергендеринер? – деди жарчы.

Кыргыз тарап тымтырс болуп турду.

-Атандын көрү, кыргыздардын бир дагы көзгө атаар мерген калган жокпу? – деди, эл ичинде турган кыл мурут, келбети келишкен Түлкү баатыр бушайман боло, Үчүкөгө карап.

-Калбаптыр да, - деди Үчүкө, кейиштүү.

xxx

Ошол учурда Каркыранын тумшугундагы кайрылыштан топ атчан чаап чыгып, той өтүп аткан жерге бет алышты.

Эл аларды карап калды.

xxx

-Булар ким? – деди Тооке хан жан-жөкөрлөрүнө кайрылып. –Кайсы баатыр жигит?

-Билбедим, таксыр ханым, – деди жан-жөкөрлөрүнүн бири, колун бооруна алып, жүгүнө.

xxx

Аңгыча эл ичинен бирөө кыйкырып ийди:

-Жаңыл Мырза экен!.. Биздин кыз экен!..

Дагы бир нече кыргыз:

-Жаңыл Мырза!..

-Жаңыл Мырза!..

-Биздин баатыр кыз келатат!..

-Биздин кыз!..

-Биздин мерген келатат!.. - дешип, дуулдашып коштоп кетишти.

xxx

Делөөрүгөн бир-экөө ат коюп Жаңыл Мырзаны тосо чабышты.

xxx

-Ушул кыз атып түшүрөт жамбыны!..

-Бул көзгө атаар мерген!..

-Кыл мерген!..

-Атканы сая кетпейт!..

-Ушул кыз жарайт намыска!.. - дешип, элдин ичи күбүр-шыбыр боло түштү.

xxx

Түлкү баатыр Жаңыл Мырзаны карап, сынап турду.

-А-а, Жаңыл Мырза деген ушул экен го. Ээрге олтурганына караганда жүрөгүндө жалы бар баатыр мүнөз окшойт. Сынына караганда сулуулардын сулуусу белем, - деди Түлкү, алыстан келаткан Жаңыл Мырзаны жактырып.

-Көңүлүң түшүп турабы? – деди Үчүкө митаамдана күлүп.

-Мындай сулууга көңүлү түшпөгөн жан болоорбу, -деди Түлкү баатыр.

-Эркектер менен тең ата болгон баатыр кыз болсо. Көнөөр бекен? – деди Үчүкө, күмөн санай.

-Аны көрө жатаарбыз, -деди Түлкү, ичинен купуя ойлонуп.

xxx

Кыргыздар Жаңыл Мырзаны чыдамсыздык менен күтүп калышты. Жаңыл Мырза жоокер кыздары менен казганактаган эле жакындап келатты.

xxx

-Жаңыл Мырза?.. Ал ким эле? – деди, ордунан туруп, шамдай болуп чаап келаткан Жаңыл Мырза менен жоокер кыздарын карап турган Тооке хан, жан-жөкөрлөрүнө кайрылып.

-Кыргыздын нойгут уруусунан чыккан көзгө атаар мерген кыз, таксырым, - деди хандын жан-жөкөрлөрүнүн бири, колун бооруна алат Тоокеге таазим эте.

–Бир түшүрсө, ушул кыз жамбыны түшүрө атышы ыктымал, – деп сүрөп кетти тигини жан-жөкөрлөрүнүн бири.

xxx

Жаңыл Мырза жоокер кыздары менен той өтүп жаткан жерге өтө чукул кирип келип калганда, баягы тосо чапкандар аттарына олбуй-солбуй камчы уруп аларга жетишти. Жаңыл Мырза аргымагынын ооздугун жыйып, жайлады.

-Жаңыл Мырза, тээтиги (камчысы менен көрсөттү) шырмыйга илинген жамбыны бир дагы мерген атып түшүрө албай койду. Ата турган эч ким калган жок. Жамбыны

атып түшүрсөң, намыска өзүң жарайт элең...— деди, чаап жетип келген жигиттердин бири энтигип.

Жаңыл Мырза тиги чабарман көрсөткөн жакты карады. Шырғыйдын ашталган жагынын так ортосунда ат башындай жамбы ичке кайыш жипке байланып, ыргалып турду.

-Ата турган башка эч ким жокпу? — деди Жаңыл Мырза желге ыргалган ат башындай жамбыны карап.

-Казак менен кыргыздан эч бир мерген калган жок, - деди тиги. -Кыргыздын намысын өзүң алып бересиң го?..

xxx

Жаңыл Мырза аргымагынын басмайылын тартып, атынын токулгасын текшерип, анан аргымагынын үзөңгүсүнө бутун сала бергенде, буудандын азынаган үнүн угуп, аялдай калып кылчая карады. Тээ алыстан Санжы сынчы келишкен капкара тулпарды жетелеп, алдындагы жоргосунун оозун кое берип келе жаткан.

-Карадолу!.. — деди Жаңыл Мырза бүшүркөп. Анан үзөңгүдөн бутун алып, жүзүндө купуя бир кубаныч пайда болуп, атынын чылбырын кыздарынын бирөөнө кармата салып, Санжы сынчыны утурлай басты. Кара буудан айлананы жаңыртып улам-улам бир башкача азынап келатты.

xxx

Тойго келген казганактаган элдин көзү да келишкен сулуу тулпарда эле.

xxx

-Келишкен сулуу жаныбар экен!.. —деди Тооке хан тулпарды карап тамшанып. — Бул келаткан ким? — жан-жөкөрөлөрүнө кайрылды.

-Кебетесине караганда, казак менен кыргызга аты тараган, атактуу Санжы сынчы окшойт, таксыр ханым, - деди жан-жөкөрлөрүнүн бири.

-Бул тулпарды кимге алып келе жатат? — деп, Тооке хан үмүттөнө сурады.

-Ким билет, таксыр ханым. Санжы сынчы ээн соккон желдей эркин жүргөн, өзүн өзү билип ээн баскан киши. Оюнда эмне бар экенин келгенде эле билбесек, - деди жан-жөкөрлөрүнүн бири.

-И-и... — деди Тооке хан, Санжы сынчыны карап алда нени ойлоп.

Анан Санжы сынчынын келатканын Тооке хан баш болуп жан-жөкөлөрүнүн баары жарданып карап турушту.

xxx

-Ай жаныбар, ат болбосоң кое кал!.. Тулпардын тулпары экен го!.. — деп тамшанып ийди Түлкү баатыр.

-Казактын ханына тартууга алып келе жатат го, чагымда, - деди Үчүкө да тулпарга суктана карап.

-Эр жигитке жараша турган мал экен!.. — деди Түлкүнүн Кардолудан көзү өтүп.

xxx

Санжы сынчы эч жакка кайрылбай түз эле Жаңыл Мырзаны беттеп келатты. Жаңыл Мырза да сынчынын алдынан тосо басты.

xxx

-Мына, алдабай-этпей эле алып келбедиби, Карадолуну, - деди Жаркын астыртан Айтолгонго карап. Айтолгон кабыгын чытып, эч нерсе деп жооп кайтарбай жүзүн буруп, ары карады.

xxx

-Жаңыл Мырза!.. Арыба, балам!.. — деди Санжы сынчы баатыр кызга жете берип, атынын ооздугун жыйып.

-Арыбаңыз, аба, - деди Жаңыл Мырза, жетине албай кубана.

-Мына, балам, убадама турдум. Карадолуң асый болду! Бууданыңды алып келдим! — Санжы сынчы атынан түшө калып Карадолунун чылбырын Жаңыл Мырзага узатты. Чылбырды алып жатып, баатыр кыздын колу калтырап кетти.

-Ай, балам, эркиң эр жигиттердикинен күчтүү болсо да, жүрөгүң гүлдөй болуп өтө назик турбайбы, - деди Санжы сынчы кыздын колу калтыраганын баамдап. Жаңыл Мырза уялыңкы жылмайды да, буудандын чылбырын колуна алып, аярлап Карадолуну тумшугунан сылады. Ат да ээсин тапкан немече, окуранып ийди.

-Капырай, ээсин тааныган малдай болуп окуранып атканын кара, - деди Санжы сынчы таң калып. – Баягыдай эле эмгиче жанына киши жолотпойт. Айрыкча бөлөк-бөтөндөрдү. Мага го үйралып бүткөн.

Жаңыл Мырза бууданды жалынан сылап атты.

-Эч тартынбай мине бер, балам. Үйрөтүлгөн, - деди Санжы сынчы.

-А акысына эмне берем? – деди Жаңыл Мырза, тарткынчыктай.

-А-а, балам, мен сенден акы сурабайм. Эл-жеринче кызмат кыл – акысы ошол! - деди Санжы сынчы, чын ниетинен.

-Рахмат, Санжы аба! - Жаңыл Мырза Карадолунун жалын этиеттей кармады да, өзүнө тартып, атка ыргып минди. Минип эле тизгинди силкти. Буудан дароо ыргыштап, эки бутун асмандата көтөрдү.

-Ак жолуң ачылсын, Жаңыл Мырза, балам!.. – Санжы сынчы бата берип ийди.

-Айтканыңыз келсин, аба! - Жаңыл Мырза Карадолунун моюнунан сылап, анан аярлай теминди. Тулпар окторула түшүп, арышын керип, желдей сызып, куюндаган бойдон алдыга жөнөдү. Жаңыл Мырза бир кыйлага чейин бууданынын ооздугун жыйбай жайына койдү. Биртоп жерге узап баргандан кийин гана атынын башын тартып, жамбыны көздөй бет алды.

xxx

Толгон эл жарданып, демдерин ичтерине алып, Жаңыл Мырзаны карап турушту.

xxx

-Дулдул экен го, жаныбар!.. – деди Тооке хан, шамал менен тең жарышып бараткан тулпарга суктанып. -Желдей сызды го, чиркин!.. Айыбы жок аргымак экен!.. Үстүндөгү чабандеси андан бетер жарашты!..

-Санжы сынчы таптаганы байге алмайынча кайтпаган саяпкер да, таксырым, - деди, жан-жөкөрлөрүнүн бири. –Жаңыл кыз болсо атканы сая кетпеген мерген, жүрөгүндө жалы бар баатыр кыз.

-Көрдүм, көрдүм, сыныма толуп турат, - деди Тооке Жаңылга суктана карап. -Жакшы бирөөнө жары болчу зат экен.

-Азыр андай Жаңыл Мырзанын оюнда жок ко, тасыр ханым, - деди жан-жөкөрлөрүнүн бири.

Тооке хан адатынча алда нени ойлоп, Жаңыл Мырзаны суктана карап атты.

xxx

-Аттиң, Жаңыл кыздын энчиси тура. Ушул тулпар колума тийгенде... – деди Түлкү, каңырыгы түтөп.

-Ал аз келгенсип, жаныңда Жаңыл кыз болсо, ээ?.. – деди Үчүкө, күлүп.

-Аны бир айтасыңбы, миң айтасыңбы, - деди Түлкү самоолуу. –Сулуу кыз, күлүк ат эр жигттин көркү да.

xxx

Жаңыл Мырза Карадолусун куюндатып баратып, ошол боюнча саадагынан жебе алды да, жаасын бетине кармап, кериле түшүп тартып ийди.

xxx

Эл кыпылдап күтүп калды.

Жебе зыркырып учуп барып, жамбы байланган кайыш боону үзүп өттү.

-Тийди!..

-Тийди!..

-Жамбы үзүлдү!..

-Жамбы үзүлдү!.. – деп эл чур этти.

Ошол учурда аткан октой зымыраган Карадолусу менен учуп түшүп бараткан жамбыны жерге жеткирбей Жаңыл Мырза эңип кетти.

-Бали!..

-Бали!..

-Баракелде!..

-Баракелде!.. – деп кыйкырып ийишти казганактаган эл.

Жаңыл Мырза Карадолусун окторултуп, жамбыны асмандата көтөрүп, элге көрсөттү.

xxx

-Азамат экен го!.. –деди Тооке хан, Жаңыл Мырзага ого бетер суктана тиктеп.

Жан-жөөкөлөрлөрү ханды кубаттап, баш ийкешип турушту.

-Жаңыл Мырза ошондой азамат, таксыр ханым!.. – деди жан-жөөкөрлөрүнүн бири, ханына астыртан карап.

xxx

Эл дагы эле токтобой дуулдап атты.

xxx

Жаңыл Мырза аргымагын теминип куюндаткан бойдон жөнөп берди.

-Жаңыл Мырза жамбыны атты!..

-Жаңыл Мырза жамбыны атты!..

-Жаңыл Мырза жамбыны атты!..– деп кыйкырып атышты, жарданган калайык.

xxx

Шыргыйга байланган кайыш боодон калган үзүлгөн жагы, желге учуп турду.

xxx

Майданга Бозбала чаап чыкты да комузун колуна алып төгүп ийди:

-Казак-кыргыз катышкан,

Кан Тоокенин тоюнда,

Кереметтүү чалкыган,

Каркыранын оюнда,

Кыйылып жамбы танабы,

Кыргыздан чыккан көйкашка,

Намыска Жаңыл жарады.

Атагы кыргыз кызынын,

Атпай журтка тарады.

Кызыл тилим сайратсам,

Кычуусу бүгүн канабы,

Кыйырга кетип бул аңыз,

Кылымга сөзүм калабы.

-Бали!..

-Сөз эмес бекен!..

-Өлбө!.. – дешип кыргыздар акынды кубаттап, сүрөп атышты.

xxx

Тойдун таң-тамашасы уланып жатты. Майданда эрлер эңише башташты.

xxx

Ошол маалда Жаңыл Мырза Карадолусун жетелеп, Гүлай, Жаркын, Айтолгон, Кылторокону жандатып Тооке хан олтурган дөңдү көздөй келатты.

xxx

-Кыргыздын баатыр кызы сиздин алдыңызга келатат го, таксыр ханым, -деди жан-жөөкөрлөрүнүн бири.

-Ооба, айтканындай эле мага келатат, -деди Тооке хан, бир чети таң кала, бир чети Жаңыл Мырзага суктана карап. Хандын жан-жөөкөрлөрү да жардана карап калышты, Жаңыл Мырзаны.

-Балким сизге бууданын тартуу кылганы келаткандыр, таксырым? – деди жан-жөкөрлөрүнүн бири. – Мындай тулпар сиздей ханга жарашат.

-Атаганат, ушул тулпар колума тийсе!.. Шамал менен жарышып, кең талаада бир сыздырсам, ээ!.. - деди Тооке хан кыялдана.

Ошол учурда Жаңыл Мырза курбу кыздары менен Тооке хандын алдына келип калды. Бууданынын тизгинин кыздардын бирине кармата салып, колун бооруна алып, таазим этти да ханга кайрылды.

-Сизден сурай турган өтүнүчүм бар эле, таксыр ханым, - деди Жаңыл Мырза.

-Ие, ие, сура, сура, баатыр кыз, – деди Тооке, Жаңыл Мырзага суктана карап, кунт кое тигилип.

Жаңыл Мырза Карадолусунун канжыгасынан алиги ат башындай жамбыны чечип алып, хандын алдына келди. Хан түшүнбөй бирде жамбыны, бирде Жаңыл Мырзаны тиктеп калды.

-Ушул уютулган алтынды баалап туруп, ордуна мал бердирете алаар бекенсиз, таксырым? Алтын, коюп койсоңуз, сиздей хандын үйүнө жарашат эмеспи, биз сыяктуу жайы-кышы бир жерде байыр албай, тоо-ташты кыдырып жүргөн көчмөн элге эмес, - деди Жаңыл Мырза ханга таазим кыла.

-Тоо ташты кыдырып жүргөн элдин напсиси да ошол тоо-таштан табылат да. Илгери силердин кыл мерген Кожожаш деген, бир уруу журтун тоо-ташты кыдырып жүрүп бакканы бар эмеспи. Ушундайбы? – деди Тооке хан Жаңыл Мырзага карап.

-Айтканыңызда калет жок, ханым, -деди Жаңыл Мырза. –Анын ааламда теңдеши жок мерген экени ырас.

-Өзүң дагы эл баккан, эл-жерин коргогон баатыр кыз экенсиң. Ошентип мага айтып атышат. Эми эл баккандын оордуна мал баккан турасыңбы? – Тооке хан күлүп ийди. Хандын жан-жөкөрлөрү таксырын коштоп шарактап күлүп калышты.

-Ушул ат башындай алтынга айырбаштап алып, дүйнө курайсыңбы? Мал кайтарып тоодо жүрсөң, элди-жерди кантип коргойсуң? – деди Тооке хан жүзүнөн дагы эле күлкү кетпей, Жаңыл Мырзага сынап тигилип.

-Таксыр ханым, ошончо малды айдап, тоого чыгып кетет деп турасызбы, мени? Же мал артынан түшүп, күнүгө туяк санап, беймаза жашоону кечирет деген оюңуз барбы? - деди Жаңыл Мырза жооп кыла күлүмсүрөй.

-Дүйнө курабасаң, анда анча малды эмне кыласың? Ат башындай дилдеге канча байлык келээрин билесиңби? – деди Тооке хандын күлкүсү тып басылып, баатыр кыздын оюна түшүнбөй.

-Соопчулук кылам - бей-бечераларга таратып берем, таксыр ханым. Бирөөлөр саанга зар, бирөөлөрдүн үстүндө үйрүп алаар кийими жок, бирөөлөр мал эмес, мал байлаарга жиби жок, тишинен кирип соруп оокат өткөргөн жарды. Ошолорго тартуу кылам, саан саасын, кийимин жаңыртсын, малдын тукумун улап, оокатын өткөрсүн, -деди Жаңыл Мырза.

-Ие... ие... сөзүңдө калет жок, баатыр кыз, - деди Тооке хан баатыр кыздын сөзүнө муюшуп, бир чети таң кала, бир чети өзүн ыңгайсыз сезе. Ичинен Жаңыл Мырзаны ого бетер баалап турганы туюулуп атты. Анан ишаарат кылып койду эле, казына башы кашында даяр болду, бир заматта.

-Жамбыны баалап туруп, ордуна мал айдатып бергин, баатыр кызга, - деди хан буйрук эте.

Казына башы кулдук уруп, Жаңыл Мырзанын колундагы ат башындай алтынды ала койду эле, көтөрө албай майышып барып оңолду. Жаңыл Мырзанын курбу кыздары жардамдаша калышты, жыгылып кетпесин дегенчелик кылышып.

-Жоомарттыгыңызга ыраазымын, таксыр ханым, -деди Жаңыл Мырза Тооке ханга таазим эте. Анан Карадолу бууданын жетелеп, курбу кыздарын ээрчитип казына башынын артынан жөнөдү.

-Айтканыңардай бар экен, кыргыздын бул кызы, - деди Тооке хан кетип бараткан Жаңыл Мырзаны узата карап, баа берип. –Баатыр эле эмес, акылы да тунук, айтканы сөзү кыттай уюган жан турбайбы, бул. Кудайдын сүйгөн пендеси экен, - баш ийкеп, суктанып турду казак ханы.

Жан-жөкөрлөрү ханын кубаттап атышты.

-Аттиң... жакшы адамга жар болчу, асыл жан экен, - деди Тооке хан ичинен сыза.

Хандын жан-жөкөрлөрү астыртан бири-бирин карап коюшту.

-Жарлык жазгыла, - деди Тооке хан, ошондон соң жан-жөкөрлөрүнө кайрылып. – Жыл сайын ушул маалда, ушул күнү, казынанын эсебинен бей-бечераларга мал таратылсын!

Жан-жөкөрлөрлөрүнүн бири куш калем алып, матага хандын жарлыгын жаза баштады.

xxx

Той тараган мезгил. Эл келген жагына убай-чубай кетип атышты.

xxx

Түзөндө Түлкү баатыр менен Үчүкө тулпарларын туйлатып, жигиттерин ээрчитип, Жаңыл Мырза менен кыздарынын алдынан тосо чыгышты. Түлкү баатырды көргөндө Жаңыл Мырзанын жүрөгү болк этти. Кыздардын арасынан Айтолгондун да баатырдан көзү өтүп кетти.

-Арыбаңыз, карындаш, - деди Түлкү баатыр, Жаңыл Мырзага бет келип.

-Арыбаңыз, агатай, - деди Жаңыл Мырза уялыңкы.

-Арыбаңыз, - деп ийди окчунураак турган Айтолгон да.

Түлкү сыпаа баш ийкеп, Айтолгон менен да учурашты.

-Айып көрбөнүз, сизге ыраазычылыгыбызды билдирип коелу деп эле кайрылып калдык, - деди Түлкү баатыр, кызды жактырып турганын жашырбай.

-Намыска жарадыңыз!.. - деди Үчүкө.

Айтолгон кыздардан бөлүнүп, атын теминип алдыга чыгып. Жаңыл Мырзанын катарына келип туруп алды. Кылторко менен Жаркын бири-бирин карашып, баштарын чайкап коюшту.

-Биз сарбагыштын уулдары болобуз, - деди Түлкү, Жаңыл Мырзаны карап. –Бул менин жатындаш бир тууганым Үчүкө баатыр, – баатыр кызга Үчүкөнү көрсөттү.

-А бул Түлкү баатыр, - деди Үчүкө да Жаңыл Мырзага карап, Түлкү тарапка башын жаңсап.

Жаңыл Мырза күлүмсүрөп аларды угуп турду.

-Мергендигиңизде айып жок экен. Атыңызды да алыстан угуп жүрөбүз, - деди Түлкү. –Мындан ары тааныш-билиш болуп жүрөлү – бир кыргыздын уул-кыздарыбыз.

-Аныңыз туура, агатай. Биз бири-бирибизге тирек болбосок, ким бизди колдойт, ушундай катаал учурда, - деди Жаңыл Мырза чын ниетинен. Баатыр кыз да ичинен Түлкүнү жактырып атты.

Түлкүнүн Жаңыл Мырзаны суктана карап турганын, Жаңыл Мырзанын да баатыр жигитти жактырып турганын көрүп Айтолгондун өзөгү өрттөнүп, алапайын таба албай атты, камчысы менен санын мыжыгып.

Аңгыча Түлкү менен Үчүкөнүн жигиттеринин бири алдыга теминип чыга калды.

-Мырза кыз, айып көрбөнүз, - деди жигит. –Өнөрүңүздү дагы бир ирээт көрсөтүп коюңузчу, даңазалап айта жүрөлү.

Анан Жаңыл Мырзанын жообун күтпөй эле башындагы тебетейин ала коюп, ичиндеги топусун көктү көздөй көкөлөтө ыргытты. Жаңыл Мырза дароо саадагынан жебе артынан жебе алып, топу жерге түшкүчө удаа-удаа жаа тартып атты. Топу калбыр болуп тешилип, көзөнөгүнөн күндүн нуру салаа салаа болуп өтүп турду да, жерге келип түшөөрдө, Жаңыл Мырза адатынча илип алып, жигитке узатты.

Топуну колдон колго өткөрүшүп, айланта карашып, баары таң калышып, тамшанышып атышты.

-Колуңузга береке! – деди Үчүкө, топуну ээсине сунуп.

-Анда кабар алышып туралы, Жаңыл карындашым, - деди Түлкү сүйкүмдүү жылмайып.

-Кабар алышып туралы, агатай, - деди Жаңыл Мырза жооп кыла күлүмсүрөп.

Түлкү баатыр атынын башын буруп, теминип жөнөп берди. Үчүкө ага куйрук улаш, коштоп жүргөн жигиттери менен жөнөп калды.

Жаңыл Мырза бир азга тигилерди узата карап турду да, Карадолусунун тизгинин силкти. Аргымагы алдыны көздөй атырылып, жолго түштү.

xxx

-Жаңыл, сага жакты окшойт, Түлкү баатыр, - деди Жаркын Жаңыл Мырза менен катарлаш бастырып бара жатып.

-Аялзаты жактыра турган жигит болсо, жагат да мага дагы, - деди баатыр кыз күлүмсүрөп.

-Аның ырас, - деди Жаркын кубаттап.

-Чынымды айтсам, делебем козголуп, жүрөгүм алып учуп атат, ашыктыктын чогуна түштүм окшойт, - деди Жаңыл Мырза жүзү албыра. Анан алда не эсине түшүп дароо өңү сумсайды.

-Эмне болду сага? - деди Жаркын дароо баамдап.

-Аттиң, бир гана өкүнгөнүм, жоокерчилик заманга туш келип калып, жигит сүйүп, жандаткандын ордуна, моминтип, душман качан келет деп, саадак асынып, жаа тартып калбадыкпы, - деди Жаңыл Мырза үшкүрүп.

-Ал дагы сени жактырып кетти. А кокус колунду суратып, жуучу жиберсе кантесиң? – деди Жаркын, баатыр кызга астыртан сынай карап.

-Жай заман болгондо Түлкүнүн ыгына көнүп, айтканына макул болоор элем. Бирок, мен эрге тийип кетсем, эл-журтту ким коргойт калмактардан? – деди Жаңыл Мырза терең улутунуп.

xxx

Арадан бир нече убакыт өткөн. Ала-Тоонун ичи. Кыргыз айылы. Ар кайсы жактан бей-бечералар, аттуу-жөөлүү болушуп убай-чубай келип жатышты.

-Жаңыл Мырза атып түшүргөн жамбынын акысы, - деп Жаңылдын жоокер кыздары бей-бечераларга мал таратып атышты.

Бей-бечералар колдоруна тийген малдарды алып ”Жаңыл Мырза бар болсун!.. Жаңыл Мырза ылайым өлбөсүн!.. Жаңыл Мырза эки дүйнөдө кем болбосун!”, -деп алкап кетип атышты.

Боз бала комузун колуна алып, мал таратып аткандардын кашында, атынын үстүндө адатынча ырын созуп турду:

- Сөзүмдүн тизип курамын,

Сөз кезегин уладым.

Сендей көк жал кыраанга,

Жаңыл кыз,

Сөздүн гүлүн сунамын!

Жарыгы тийген элине,

Жаңыл Мырза бар болсун!

Жалпы элге бүткөн ырысы -

Жаңыл кыз.

Жараткан ага жар болсун!

Кыргыздан чыккан көк жалды,

Кудайым өзү колдосун!

Калмактын берип катыгын,

Жаңыл кыз,

Кар кылбай калкын коргосун!

Өнөрүм бүгүн ташкындап,

Өрөпкүп турган курагым.
Өзүңдөй көк жал кыраанга,
Жаңыл кыз,
“Өлбө!” деп ырдап турамын!

Ансайын, Жаңыл Мырзанын тараткан малын алганы келип аткандардын аягы көрүнбөй, эч тыйылбай атты.

xxx

Жайлоо. Малчылар малын жайын жүрүшкөн. Ошол учурда Бир нече жигит ат тердетип келип калышты. Малчылар чогулуп аларды тосуп алышты.

-Таксырыбыз Тооке хандын жарлыгы менен, мал бөлөсүңөр. Бей-бечераларга таратабыз! – деди жигиттердин бири, койнунан жумуру жыгачка оролгон чүпүрөктү алып чыгып. Чүпүрөктүн бетинде хандын буйругу менен мөөрү турган. Малчылар хандын жарлыгын көрүшкөн соң, ылам дешпей, койлорду чекесинен бөлө башташты.

xxx

Жайдын толукшуп турган учуру. Ак карлуу кыргыз тоолорунун арасы.

Жайнаган калмак жайсаңдары кырдын тектирине чыга келишкенде адырлуу тоолордун кучаганда кең өрөөн эч нерседен капарсыз келберсип чалкып жаткан. Жайсаң башы Баглан атынын оозун жыйып, колуна бир көздүү дүрбүсүн алып, көзүнө тактап, бет маңдайын кунт кое тиктеди. Өрөөндө тизилген аппак жумураткадай болгон боз үйлөрдү, өрүштө ыңкыган малды көрдү, жайсаң башы.

-Баягысындай эле бейкапар жатышат, кыргыздар. Баягысындай эле кароол караган, жол тоскон эч ким жок. Түн жамына камынтпай кирип барабыз, болбосо булар малын катат, кыздары карматпай качат, - деди жайсаң башы Баглан кобуранып.

-Түнгө чейин эмне кылабыз? – деди жайсаңдардын бири.

-Өзөңдүн боюна түшүп өргүйбүз. Бирди-жарым жолоочу кыргыздар болсо, же мал кайтарган, суу алган кыз-келиндер болсо, кармап алып эрмектейбиз,- деди жайсаң башы Баглан ыкшындай күлүп. Анан атын теминди. Ошол учурда кайдан-жайдан экени белгсиз жаанын жебеси зыркырап учуп келип, жайсаң башынын атынын бир кулагын тепчип өттү. Ат кошкуруп, алдыңкы буттарын асмандата көтөрүп, үстүндөгү жайсаң башы оңкобаш атып жерге учуп түштү. Башындагы тулгасы учуп, каптал ылдый кулап кетти. Жайсаңдар дүрбөп, эки жагын карашты. Тоонун бетинде Жаңыл Мырза менен жоокер кыздары ат үстүндө жааларын тартып ийүүгө белендешип, калмак жайсаңдарын мээлеп турушкан.

-Аман-эсениңерде кетип калгыла! – деди Жаңыл Мырза өкүм. –Силерге салык, барымта берчү баягы кыргыз жок! Хантайшыңарга айта баргыла, мындан кийин калмактардын атынын туягы биздин жерди баспайт!

Жайсаңдар эмне кылаарын билишпей, элейип турушту.

-Акмактар!.. – деди жерден туруп аткан жайсаң башы Баглан жаалдана, жайсаңдарына кыйкырып.-Эмне карап турасыңар?!

Калмактар кыймылдашып, куралдарын белендеп калышты.

-Башчыңарды уксагыла! Алакандын отуна салгандай көрүнүп турасыңар, бизге. Биз аябайбыз! Бөөдө өлүм болуп каласыңар! Аман-эсениңерде кетип калгыла! – деди Жаңыл Мырза дагы бир ирээт эскертип.

Ошол маалда ачуусу келгенинен каракөк тарткан жайсаң башы Баглан, ордунан темтендеп тура калып, жайсаңдардын бирин ээринен оодара тартты да, тигинин атына минип, анын баш киймин эңип алып, кие салды.

-Качыргыла!.. Бир ууч кыргыздарды тыйпыл кылабыз!.. Качыргыла!.. – деп жинденип кыйкырып, атка камчы басты. Жайсаңдарынын бир даары дароо тигинин артынан аттарын, өрдү көздөй теминишти.

-Акылсыздар!.. Эми бөөдө өлүм болосуңар!.. – деди, Жаңыл Мырза тиштенип. Анан шак эттире жаасын тартып ийди. Жебе зыркырап учуп келип, жайсаң башынын тулгасынын бармак басым көзөнөгүнөн тигинин маңдай сөөгүн жарып кирди. Жайсаң башынын башы шалак эте түшүп, аттан шыпырылып жерге кулады да, биртоп жерге

чейин сыйгаланып барып, тектирге буту жете, өйдөлөнүп жатып калды. Жебенин учу маңдайынан чыгып, оргуштаган кан жерге жылжып агып жатты. Жайсаң башынын окко учканын көргөн калмактар сестене түшүшүп, алапайларын таба алышпай алдастай түшүштү да, ошол убакта жогортон мөндүрдөй жааган, Жаңыл Мырзанын жоокер кыздары тарткан жебелердин алдында калышты.

xxx

Жайсаңдар Жаңыл Мырзанын кыздарынын огунан кырылып жатышты: аттарынын учуп түшүшүп, далайлары боор ылдый сүрдүгүп барып, канжалап жан таслим болушту. Айрамдары аттардын соорусунан арта салынып түшүшүп, мингичтерге сүйрөлүп турушту.

Бетке кармаган жаасын тартып алып, Жаңыл Мырза жайрасын болгон жайсаңдарга кабагын түйө тигилди. Башындагы тулгасын алып, үшкүрүп алды.

-Тирүү жан калган жок, - деди Гүлай кабагын түйүп, Жаңыл Мырзаны көзүнүн кыйыгы менен карап.

- Биз муну каалаган эмеспиз. Башында эскерттик, бул эси жокторго. Өлүмгө өздөрү кириптер болушту, - деди Жаңыл Мырза, кабагы салыңкы, бир чети өкүнүчтүү.

-Эми эмне болот?!. Кызуулук менен баарын жайлап салдык... – деди маанайы чөккөн Гүлай.

- Эмне болсун, калмактар көп кол курап, кайра чапканы келет, кыргызды!.. - деди Айтолгон, кабагын түйө, өчү бардай Жаңыл Мырзаны күнөөлөй карап.

Кыздардын бир тобу түктөйүшүп, Айтолгондой болушуп Жаңыл Мырзага нааразы боло карап турушту. Жаңыл Мырза алардын көз карашын туюп атты. Сабыр кыла жооп берди:

–Эми, кайра артка тарта албайбыз, кыздар – калмактын калың колу менен кармашканга даяр болушубуз керек, - деди, Жаңыл Мырза. Анан капысынан терең улутунуп алды.

Кыздар бир саамга дымып туруп калышты.

Тектирди жайсаңдардын жансыз денелери каптап жатты.

-Тектир өлүккө толду. Буларды биз көмөбүзбү? - деди Гүлай, Жаңыл Мырзага карап.

-Ооба биз көмөбүз. Башка ким көмөт? Карга-кузгундарга, ит-кушка талатып айталаада калтырып коймок белек. Андан көрө жарадарларын карайлы, тирүү калгандары болсо, табыптарга дарылаталы, - деди Жаңыл Мырза, суз калыбында жайсаңдарга көз чаптырап.

-Ооба, душман болсо да адамдар да, -деди Жаңыл Мырзанын экинчи тарабында турган Кылторко, баатыр кызды кубаттап.

-Дарылатып алып, аларды айыккандан кийин эл-жерине жиберебизби? – деди, Айтолгон нааразы боло, жактырбай кыртыштап.

-Жиберебиз, экинчи биякка келгис болушат, - деди Жаңыл Мырза ишенимдүү сүйлөп.

-Мхи!.. –деди Айтолгон эликтеп, - калмактар болсо эле кайра келбей калышсын! Так ушулар биринчи баштап келишээр, толгон колду.

-Ооба, ошентшет!..

-Ушулар баштап келет!.. – дешип, Айтолгонду кээ бир жоокер кыздар коштоп кетишти.

-А, эмне кылганыбыз, оң? – деди Жаңыл Мырза, тигилерге теңелгиси келбей сабыр кыла, Айтолгонго суроо салып.

-Кала беришсин ушул жерде, биротоло кансырап өлүп тынышсын! –деди Айтолгон, өңү түктөйө. - Жок, дарылатат экенбиз, анда айыккандарын бычып туруп, кулга айлантыш керек! Малы-жаныбызды багып, отун-суубузду алып, кызмат кылышсын. Көрбөгөндү көрүшсүн!

-Туура!..

-Туура!.. – деп ийишти Айтолгондун жанындагы, аны баятан бери колдоп атышкан жоокер кыздар. Алар ичтеринен Айтолгонду кубаттап турушкан эле.

-Баары бүтүп, эми ошондой мыкаачылыкка баралыбы?! - деди Жаңыл Мырза, кабагын түйө курбусунун сөзүн жактырбай.

-Жаңыл! – деди Айтолгон, ого бетер тырчып. – Момунча калмак жайсанды кырып салганыбыз мыкаачылык эмеспи?! – какшык аралаш мыйыгынан жылмайды. Кыздардын бир даары кубаттап ийишти, Айтолгонду.

-Биз буларды кырбасак, булар бизди кырмак! - деди Жаңыл Мырза, Айтолгондун какшыгына жооп берип. –Жоо аяган жаралуу, дейт кыргыздар.

-Бизди кырып туруп, анан айылга барып, баарын майкандап ташташмак! -деди Кылторко, чыдай албай Жаңылга болушуп, талашка аралашып. -Кыз-келиндерибизди чыркыратып зордуктап, жигиттерибизди көгөөндөп!.. Бизге ошол керекпи?!..

-Көгөөндөлбөй жүрдүк беле?! -деди Айтолгон ансайын кызуулана. –Калмактын салыкчыларын жайрасын кылып койсок эле көгөөндөлбөй калабы, кыргыздар?!.. Так ошондо көгөөндөлөт!.. Эртең калмактын жер жайнаган колу келет, өч алганы!.. Кыргызды тыйпыл кыла чабат!..

-Тыйпыл кылып чапкыча биз карап туруп беребизби?! – деди Жаңыл Мырзанын чындап жаалы келип. –Кашык каныбыз калганча кармашабыз! Бизде да ар, бизде да намыс бар!.. Же биз тыйпыл болобуз, же калмактарды тыйпыл кылабыз!

Жаалы келген Жаңыл Мырза жоокер кыздарды кыдырата сынай карады.Көпчүлүгү баштарын жерге салышып, кабактарын түйүшүп, унчукпай турушту. Оор жымжырттык өкүм сүрүп калды.

Кылторко кыздарды астыртан карады да, анан чечкиндүү:

-Жаңыл!.. – деди. - Башкаларды билбейм, мен ар дайым сенин жаныңда болом! Бала кезимден шерттешкем, ант бергем!.. Мен шертиме турам!.. Кашык каным түгөнгүнчө калмактар менен кармашам!.. – кызуулана сүйлөдү ал. -Калмактарга күң болгондон көрө, өлгөнүм артык!..

Кылторконун сөзүнө Жаңыл Мырза кадимкидей шердене түштү. Ыргылжың болуп үндөбөй турган кыздарга тике карады.

– Кимиңер калмактардын оту менен кирип, күлү менен чыкканды калаайсыңар?! Киндик кан тамган жериңер көзүңөрдөн учуп, сары оору болуп саргайып, өмүр боюу кусалыктын азабын тарткыңар келеби?! Кечээ ага-эжелериңерди чыркыратып туруп, көгөөндөп алып кеткен калмактардан, никесиз балдарды жайнатып төрөгүңөр келеби?! – деп, жаалы келген Жаңыл Мырзанын жаак булчуңдары түйүлүп кетти.

Ушул сөздү укканда ыргылжың болуп, бир чети санааркап турушкан кыздар кадимкидей эстериңе келе түшүштү. Жаңыл Мырза аны илгиртпей баамдады.

-Кашык каныбыз калаганча кармашабыз!.. –деди Жаңыл Мырза, ого бетер жаалдана, муштумун түйүп. – Кыргыз - кул эмес! Кул – кыргыз эмес!..

-Кыргыз - кул эмес!.. Кул – кыргыз эмес!.. Биз кул болбойбуз!.. Кул кыргыз болбойт!.. – деп илип кетти анын сөзүн Кылторко, кызуулана. -Бала чактан шертибиз бир!.. Шертибизге туралы!.. Шертибизди бузбайлы!.. Кул болбойлу!.. Күң болбойлу!..

-Шертибиз бир!..

-Шертибизди бузбайбыз!..

-Шертибиз бир!..

-Шертибизди тайбайбыз!..– бир нече жоокер кыз дароо колдоп кетишти, Жаңыл Мырза менен Кылторкону. Аларды көрүп, жанатан ыргылжың болуп турушкан кыздар да кошулушту:

-Шертибиз бир!..

-Шертибиз бир!..

-Шертибиз бир!..

Жалгыз калган Айтолгон оозунан алдырган бөрүдөй болуп томсоруп туруп калды. Мөөрөйү үстөм болуп турган Жаңыл Мырзаны жек көрө карап, кабагын катуу түйүп, ичинен алда нени кекенип атты.

xxx

-Баарынын эле дымы чыкпайт, жарадарлары жок ко, - деди Жаркын, жайсаңдардын жансыз денесин аралап баратып.

Жоокер кыздар калмак жайсаңдарынын арасынан бирин-серин гана жарадарларды таап, өзүнчө бөлүп жатышты.

Жаңыл Мырза, Жаркын жана эки-үч жоокер кыз жайсаң башы Багландын жанына келишти. Баглан онтоп аткан.

-Тируу экен!.. –деди Жаркын.

Жоокер кыздар Багландын башынан жебени сууруп алышты да, өзүн жарадарлардын арасына алып жөнөштү.

-Буларды айылга кантип алып кетебиз? – деди Жаркын, Жаңыл Мырзага суроолуу карап.

-Айылдан жигиттерди жиберебиз. Ошолор өлгөндөрдү көмүшөт. Жарадарларды айылга жеткиришет, - деди Жаңыл Мырза.

Ошол маалда жоокер кыздар жарадарларды өзүнчө бөлүп бүтүп калышкан.

xxx

Жаңыл Мырза менен жоокер кыздары аттарын кыялай бастырышып, төмөнгө түшүп баратышты. Жайсаңдардын аттарын айдашкан беш-алты кыз тигилердин артынан келатышты.

Тектирде эки-үч гана кыз жайсаң башы Баглан баш болгон үч-төрт жарадар менен өлгөн жайсаңдарды кайтарып калышты.

xxx

-Табарсыгым толуп чыкты, - деди жоокер кыздардын бири, эки курбусуна карап.

-Меники дагы, -деди экинчиси, күлүп.

-Ай, силерди угуп меники дагы кыстай баштады, - деди үчүнчүсү.

-Жүргүлө, анда коктуга түшүп келе калалы, буларды карышкыр жемек беле, - деди биринчи жоокер кыз. Үчөө коктуга түшүп кетишти.

xxx

Ошол учурда чекесинен кан кеткен жайсаң башы Баглан көзүн ачты да, башын көтөрүп эки жагын карады. Жоокер кыздар жок эле. Анан ал жанында жаткан жигитти чыканагы менен түрттү. Жигит дароо көзүн ачып, жайсаң башына карады.

-Тура аласыңбы? – деди Баглан тигиге, шыбырап. Тиги башын ийкеди.

-Кеттик!.. – деди Баглан дагы эле шыбырап. Тиги жайсаң жанында жаткан жайсаңды чыканагы менен түртүп, көзүн ачаар замат:

-Кеттик!.. – деди.

xxx

Жоокер кыздар эч нерседен бейкапар кокутудан кайра тектирге чыгып келишти.

xxx

Ошол учурда жайсаң башы Баглан баш болгон төрт-беш жайсаң, жапсар менен бөгүшүп, алыстап баратышкан. Багландын жанындагы жайсаңдар Эрдене хантайшы көргөн, кыргыздан туулган аргын жигиттер эле.

xxx

Күзөтчү кыздар жарадарлар жаткан жерге келишкенде эч ким жок болчу.

-Жарадарлар кана?! – деп үрөйү учуп кетти күзөтчү кыздардын биринин. Анан дароо эки жакка умтулушуп, жарадарларды издеп, сыйпалап таппай атышты.

xxx

Бешим болуп калган маал. Жаңыл Мырзанын атасы Байторунун айылы.

-Жайсаң башы менен жарадарлар жок экен, - деди, тынчсыздана Жаркын, Карадолусунунун токулгасын алган аткан Жаңыл Мырзанын жанына келип.

-Өлүп калса керек, көөмп коюшту да анда, - деди Жаңыл Мырза.

-Күзөтчү кыздар коркушуп, сенин алдыңа келе албай турушат. Жарадарларды качырып ийишкен окшойт. Издеп таппай коюшуптур, - деди Жаркын.

-Келсишсин, биякка!.. - деди Жаңыл Мырза кабагын түйүп.

Жаркын колун көтөрүп, тээ ары жакта көрүнүп-көрүнбөй турушкан жоокер кыздарды карап акырын белги берип койдү.

Күзөтчү кыздар далдоодон чыгышып, Жаңыл Мырза менен Жаркындын жанына келишип, күнөөлүүдөй баштарын салып туруп калышты.

-Жарадарлар өлүп калышкан жок беле? – деди Жаңыл Мырза тигилерге кайрылып.

-Жок, - дешти күзөтчү кыздар үлдүрөшүп.

-Анан эмне болду? Качырып ийдиңерби? – деди Жаңыл Мырза кабагын түйө.

-Качса көрөт элек да, -деди күзөтчү кыздардын бири.

-Анда эмне муз болуп ээрип, жерге сиңип кетиштиби?! Же куш болуп асманга учуп кетиштиби?! – деди Жаңыл Мырза ачуусу келип түктөйө. –Ары-бери басып кеткен жок белеңер?

Күзөтчү кыздар буйдала түшүштү.

-Ооба... коктуга эле түшүп чыкканбыз... – деди күзөтчү кыздардын экинчиси, үлдүрөп.

Жаңыл Мырза нааразы боло башын чайкап алды да, ошол бойдон үндөбөй дароо атынын басмайылын катуулата тартып, Карадолуга ыргып минди.

Жаркын нарыда турган аттарды көздөй чуркады. Кыздар тигилердин артынан аттарына умтулушту.

xxx

Жаңыл Мырза менен Жаркын баш болгон ончакты жоокер кыздары жайсаңдар кырылган тектирге чыга келишти. Бир нече жигит мүрзө казып атышкан.

-Жарадар немелер алыска узашы мүмкүн эмес, -деди Жаңыл Мырза айланасын кунт кое карап туруп. Анан Карадолусун теминип жапсарды көздөй жөнөдү. Жоокер кыздары артынан кошо жөнөштү.

Төмөндө тоонун көк кашка чоң суусу агып жаткан. Жаңыл Мырза жоокер кыздары менен сууну көздөй түшүп баратты.

xxx

Жайсаң башы Баглан менен үч-төрт жайсаң тоонун суусуна Жаңыл Мырза менен жоокер кыздарынын жакындап келе жатканын көрүшүп, көбөткө киришти да, былк этпей туруп калышты.

Жаңыл Мырза менен жоокер кыздары жайсаңдарга беттеп өтө чукул кирип келишти. Анан... алардын жанын эле сууну кечип аркы бетке өтүп кетишти.

Жоокер кыздардын карааны үзүлөрү менен Баглан баш болгон жайсаңдар, көбөттөн чыгышып, моюндарын гана чыгарып көк кашка сууну жиреп ичи менен кечип кетип баратышты.

xxx

Жаңыл Мырза менен жоокер кыздары Байторунун айылына көз байланганда кур кол кайтып келатышты.

xxx

Алардын келатканын алыстан көрүп эле, Айтолгон табалагансып:

-Айтпадым беле, мына, кур кол келатышат. “Алтын баштуу аялдан, бака баштуу эр артык” деген ушул да. Жаңыл миң баатыр болсо да, бир эркекчилик акылы жок. Мунун ордунда жаман да болсо эркек болгондо жайсаңдардын бирин койбой жайлап салмак, “дарылатабыз” деп обужоктонбой, - деди келеке аралаш жактырбай. –Эми калмактар сазайыбзды гана берет. Бир көзүбүздөн жаш, бир көзүбүздөн кан агызат.

Гүлай аны угуп, бирок сөзүн жактырбай кабагын чытып койдү.

xxx

-Табылган жокпу? – деди Жаңыл Мырза менен жоокер кыздарды утурлай чыккан Гүлай, санааркай.

-Табылган жок, - деди Жаңыл Мырза, атынан түшүп атып. – Далай жерди кыдырып турабыз түгөнгүчө издедик. Житип кеткенсип дайыны жок, - атынан түштү да, мамыга байлай баштады.

-Жарадар неме бир жерге барып кансырап өлүп калат да, - деди Гүлай, бир чети Жаңыл Мырзаны, бир чети өзүн жубатып.

-Кандай болгон күндө дагы бизге мындан ары тынчтык болбойт, – деди Жаңыл Мырза. – Гүлай, чогулт кыздарды биякка. Буйдалбай келишсин.

Гүлай атка ыргып минип айыл аралата чаап кетти.

xxx

Ошондон бир аз убакыт өткөн. Толгон ай аркан боюу көтөрүлүп, шооласын айланага чачып турган мезгил.

-Жайчылыкпы?.. – деди Айтолгон, нааразы боло Жаңыл Мырзаны карап.

-Бүгүндөн тартып, калмактар келчү жолго, капчыгайдын оозуна кезектешип тосотко чыгабыз. Бизди камынтпай басып келип калышаары ажеп эмес. Даяр болушубуз керек, - деди Жаңыл Мырза, курбуларына кыдырата карап.

-Келет, келбей койчу беле, кырып салсак салыкчыларын!.. – деди Айтолгон кекээрлеп.

Жаңыл Мырза кабагын чытып, Айтолгондун сөзүн укмаксанга салып, дагы эле теңелген жок.

-Ким бүгүн мени менен тосотко барат? -деди Жаңыл Мырза, кыздарды кыдырата карап.

-Мен!.. – деди Кылторко дароо.

-Мен!..

-Мен!.. – дешип, үч-төрт жоокер кыз дароо Жаңыл Мырза менен Кылторко тарапка өтүштү.

-Биз бүгүн тосоттун жайын билип, калмактарды кайдан тоссок болоорун болжоп келебиз, - деди Жаңыл Мырза Карадолусуна шарт минип.

Баатыр кыз менен кошо бармакчы болгон жоокер кыздар да аттарына ыргып миништи да, Карадолунун артынан аргымактарына камчы басышты.

xxx

Ай төбөдөн ооп калган. Жаңыл Мырза баштаган топ кыз түн жамына төтө жолдо аттарын шайбырлатып кетип баратышты.

xxx

Күн асманда чакыйып тийип турду. Ээн талаа, эрме чөл. Чекесинде онурайган тырык пайда болгон жайсаң башы Баглан менен үч-төрт жайсаң, бири-бирин жөлөп-таяшып кетип баратышты. Ысыктан жүздөрү карарып, шамалдан ээриндери жарылган.

-Дагы канча күндүк жол калды? – деди, кыйналып барткан жайсандардын бири Багланга кайрылып.

-Дагы үч күнчө чөлдө жүрөбүз. Атчан болгондо бул чөлдү бир жумада басып өтөт элек. Жөө болгон үчүн алты күндөн бери келатабыз. Көбү бүтүп азы калды. Чыдайлы, - деди Баглан, кеберсиген ээрдин колунун сырты менен сүртүп.

Жайсандар үнсүз жолун улашты.

xxx

Ажайып кооз тоолордун арасы. Аргымакчан эки чабандес аттарын жарыштыра ойнутушуп кырга чыга келишти. Кырдын так маңдайында бийик аскалуу эки зоо турган. Ошол бийик аскалуу эки зоонун дал ортосунан кучак жеткис зор күн кыпкызыл болуп уясынан чыгып келатты. Эки атчан чыгып келаткан зор күндү беттеп суктана карап туруп калышты. Алар Жаңыл Мырза менен Түлкү баатыр болчу.

-Бул эмне мынча чоң күн?! – деди Жаңыл Мырза суктанып, бир чети аябай таң калып.

-Бул экөөбүздүн күнүбүз да, Жаңыл. Ошон үчүн ушундай чоң. Жалкы адамдын күнү кичине болот, - деди Түлкү баатыр кызга бажырая карап.

-Анда ушул күн түбөлүккө ушундай чоң бойдон турсун! – деди Жаңыл Мырза көз тайгылткан күндү карап бактылуу жылмайып.

-Айтканың келсин! Ой-тилегиң кабыл болсун, Жаңыл жан! – деди Түлкүнүн аруу сезими ичине батпай ташкындап. –Мен өзүңдү арзыдым! – кыздын колун кармады.

-Мен дагы!.. – деди Жаңыл Мырза, Түлкүнү күлүмсүрөй тиктеп.

Кыпкызыл күн улам балбылдап, зоо үстүнө көтөрүлүп, бийиктеп баратты.

xxx

Тердигин алдына салынып, желдигин башына жаздап, көрпөчөсүн жамынып чалкасынан түшүп уктап жаткан Жаңыл Мырзанын жанынан өтүп бараткан Жаркын, баатыр кыздын жүзү күлүмсүрөп атканын көрүп, кызыга карап, токтоло калды. Ошол маалда Жаңыл Мырза да уйкудан көзүн ачты.

-Жагымдуу түш көрүп аткансың го? – деди Жаркын курбусуна жылмая карап.

-Ооба, өтө жагымдуу, - деди Жаңыл Мырза күлүмсүрөгөнүнөн жаспай.

-Эмне түш экен, мен билсем болобу? – деди Жаркын, кызыгып.

-Ал, эң жакын курбуңа да айтылбай турган, менин көкүрөгүмдөгү купуя сырым, - деди Жаңыл Мырза сырдуу, дагы эле күлүмсүрөгөнүнөн жаспай, жаңы эле көргөн түшүн эстей.

-Түшүндүм, - деди Жаркын күлө бага, -таарынбайм. Тосотту көздөй басып кетти.

Жаңыл Мырза түшүн эстеп, көз алдына элестетип, эчак эле төбөдөн өтүп, батаарга жакындап калган күндү тиктеп, ордуна тургусу келбей магдырап бир далайга чейин жатты. Бир кыйладан соң гана көзүнүн кыйыгы менен эки жагын карады. Ары жакта Карадолусу оттоп, жоокер кыздары тосотто турушкан, алыстан көздөрүн алышпай.

xxx

Эки аяк жол менен жүк жүктөлгөн бир нече төө жетелеген атчан кишилер келатышты. Алардын алдынан атчан жолоочу чыкты.

-Ассалому алейкум, – деди төө жетелеп келаткандардын бири салам берип.

-Алеки салам, - деди жолоочу.

-Жаңыл Мырзанын атасы Байторунун айылына бараттык эле. Кантип табабыз? – деди тиги төө жетелеген.

-Жаңыл кызга деп тартуу алып баратасыңарбы? – деди жолоочу мыйыгынан жылмайып.

-Каяктан билдиңиз? – деди төө жетелеген.

-Каяктан билмек элем... Силер сыяктуу тартуу тартуулап, ата-энесинен Жаңылдын колун сурап келип аткандар көп, өгүнкү Тооке хандын тоюунан кийин. Ошондон улам билип атам да, - деди жолоочу.

-Бирди-жарымы Жаңылдын купулуна толгон бекен? – деди төө жетелеген киши бүшүркөп.

-Анысын билбедим. Бирок, алып келген тартуусун ошол бойдон кайра алып кетип атышканын дайыма эле көрүп атам,- деди жолоочу.

Төө жетелеген киши өзүн төөсүнө анан артында чубалжыган унааларга жүрөкзаада боло карады.

-Бизди түз барчу жолго салып кое аласызбы? – деди төө жетелеген.

-Ушул жол менен түз эле кете берсеңер эки айылдан өткөндөн кийинки чоң айыл – Байторунун айылы, - деди жолоочу, камчысы менен нускап көрсөтүп.

-Рахмат, - деп тартуу алып келе жаткандар сапарын улашты. Жолоочу андан ары жөнөп кетти.

xxx

Түш ооп калган мезгилде тартуу алып келе жаткандар Жаңыл Мырзанын атасы Байторунун айылына кирип келишти.

-Байтору ата!.. Байтору ата!.. – деп өспүрүм бала, өргөсүнүн алдында чепкенин желбегей жамынып, колун серепчилеп тартуу алып келаткандарды Калыйман экөөлөп карап турган Байторуга чуркап келип. – Дагы тартуу келатат!..

-Тындырбас болушту го, - деди Калыйман кейий, Байторуга карап.

-Байтору ата, а Жаңыл эже ошолордун бирине тийип кетпейби, ушинтип силерди убара кыла бербей? – деди өспүрүм бала мылжыйып.

-Аны Жаңылдын өзүнөн сурабайсыңбы, - деди Байторунун күлкүсү келип.

-Сурай албайм да, - деди өспүрүм чын ниетинен. – Айбыгам, сүрүнөн.

-Туура, туура, элдин көбү айбыгат. Жада калса ата-энеси биз да айбыгабыз, а деп, бу деп айтыштан, - деди Байтору, Калыйманга карап.

-Бирок, Жаңыл эже бирөөнө тийип кетсе, калмактардын бизди ким коргойт?.. – деди өспүрүм эмненидир ойлонуп.

-И-и... акылыңдан сенин, кептин баары ошондо, балам, - деди Байтору өспүрүмдү кубаттап. –Баарыбыздын ишенген калканычыбыз Жаңыл болуп атпайбы.

-Ошону айтпайсыңбы, катыгүн, - деди Калыйман, Байторунун оюна кошулуп.

xxx

Ал убакта айылдын эли жарданып тартуу алып келаткандарды карап турушкан.

xxx

Ошол маалда Жаңыл Мырза менен жоокер кыздары тоо суусунун жээгинде аттарын жууп атышкан.

-Дагы тартуу баратат, – деди Жаркын, атынын жалын тарап атып, төө жетелегендерге көз чаптыра.

-Аның ырас, - деди Жаңыл Мырза, Карадолусунун соорусун жууп атып, ойлуу баш ийкеп. -Атаганат, арзыганың менен эл катары үй-бүлөө күткөнгө не жетсин. Бирок, Кудай андай шыбаганы менин маңдайыма жазбаса керек, - оор улутунуп алды.

-Ал эмне дегениң? Тартуу алып келип аткандардын бирине эле макулдугунду берсең, сүйүктүү жары болуп каласың. Ким-ким болбосун сени алаканына салып, сыйлап алат, - деди Жаркын.

-Атаганат, баары сен ойлогондой, сен айткандай болсо... – деди Жаңыл Мырза каңырыгы түтөп. -Менин бактым башкада... – баатыр кыз сөзүнүн акырына чыкпай токтоло калды.

Жаркын баштаган жоокер кыздар да Жаңыл Мырзанын оозун тиктеп калышты.

–...эл четинде - жоо бетинде... - деди баатыр кыз олуттуу. –Калмактардын атынын туягы биздин жолду баспай калган күндү көрсөк деп көксөймүн, дайыма. Ошондой учур келсе, баарыбыз бактылуу болоор элек.

Кыздар Жаңыл Мырзаны кубаттап турушту.

xxx

Куш көк асмандын алды менен куушурулуп келип, боор ылдый кууп келаткан тайгандардан жанталаша качып бараткан түлкүнү тумшугунан капшыра кармады.

Бир топ атчан, бир аз мурда эле алгыр куш түлкүнү алган жерди көздөй шабыратып чаап келатышты.

Куш түлкүнү алган жерден бир топ аралыкта, бийик кырда калмактын хантайшысы Эрдене ат үстүнөн окуяга маашыралана көз салып турган. Хантайшынын топ жан-жөкөлөрү да анын жанында, тиги окуяны карап турушкан, улам-улам Эрдененин алдында жасакерленишип.

-Кушуңуз алгыр экен, таксырым!..- деди жан-жөкөрлөрүнүн бири хантайшыгп ого бетер жасакерлене.

-Тайгандарыңыз дагы күлүк экен, таксырым!.. – деди, экинчи жөөкөрү да тигинден да өтүп жасакерлене.

Аңгыча, так ошол маалда жин тийгендей атын жиниктире чапкан бирөө көрүндү, төмөнтөн.

-Кудай сакта!.. Бирөө келатат!.. Мынча шашканына караганда жаман кабар менен келатат! – деп чочуп кетти, хантайшынын жан-жөкөрлөрүнү бири.

Баары жапырт, өлөөр-тирилээрине карабай атын жиниктерип келаткан чабандести карап калышты.

Чабандес бута атым жерге келгенде атынан секирип түшүп, чылбырын жерге таштай салып, хантайшынын алдына энтендеп чуркаган бойдон жетип, колун куушуруп, эт-бетинен жыгылды. Ал калмак жайсаңы болчу.

-Эмне болду?! Тынччылыкпы?! – деди хантайшы тигиге үрпөйө карап.

-Хантайшым... - деди жайсаң демин баса албай. – Бир бузукуну кармадык!..

-Эмне бузуку?! – деди Эрдене селт этип.

-Барымтага келген кыргыздардын арасында... төө кайтарып жүргөн бирөө бар болчу... – деди жайсаң, дагы эле демин баса албай. –Ошол неме кыргыздарды чогултуп алып, бир жылдан бери түнү бою кыргызча “Манас” айтып жүрүптүр!..

-Көзүңөр соолугурлар!.. – деп жиндене кыйкырды хантайшы. –Силер каякты карап жүрдүңөр, ыя?! Эмне үчүн биринчи күнү оозунан “Манас” чыкканда эле кармап туруп, тилин кескен жоксуңар?!.

Жайсаң жерден боорун көтө албай, коркконунан калчылдап кетти. Хантайшынын жан-жөкөрөлөрү да жүрөктөрү түшүп, элеңдеп калышты.

-Мен баарыңарга эскертпедим беле, ыя!.. Барымтага келген кыргыздар кыргызча сүйлөшпөсүн, кыргызча сүйлөгөндү унутушсун деп?! Кыргызча сүйлөгөндөрдүн тилин кескиле дебедим беле?! Кыргызча сүйлөмөк турсун арасынан ээнбаш бирөө бир жылдан бери “Манас” айтып жүргөн тура!.. Эмне, дароо жок кылган жоксуңар, ыя?! – деди хантайшы жинине туттуга, жан-жөкөрлөрүн кыдырата жекире карап.

Жөн-жөкөрөлөрү күнөөлүчө баштарын жерге салып турушту.

-Кана ал бузуку?! – деп бакырды, хантайшы чабарман жайсаңга карап. –Эмне үчүн атка сүйрөткөн бойдон алдыма алып келген жоксуң?!.

-Хантайшым... – деди чабарман коркконунан титиреп, - сиздин уу уулаганыңызды бузбайын деп... адырга, өзү кайтарып жүргөн төөлөрүнүн арасына мататып, жанына эки сакчы коюп келдим.

-Башта!.. – деп ызырына буйрук берди хантайшы, жарылып кетчүдөй болуп, жанын коерго жер таппай.

Ошондо гана кабар айтып келген чабарман жайсаң жерден башын көтөрүп, эс ала түштү да, дароо ордунан ыргып тура калып атын көздөй чуркады. Чуркап баратып чалынып жыгылып кетип кайра тура калып, ого бетер тызылдап, буту-бутуна тийбей жөнөдү.

Ошол учурда хантайшынын кушун колго кондурушуп, тайгандарын ээрчитип, жансыз түлкүнү салпаңдатып канжыгага байлашкан атчан жайсаңдар хантайшынын алдына келип калышты. Караңгы түндөй түнөргөн хантайшы Эрдене аларга карап да койгон жок, аргымагынын моюнун дароо буруп, теинди да текирендете жөнөп берди. Жан-жөкөрлөр кошо коштой чабышты. Илбээсинди алып келишкен жайсаңдар эмне болуп кеткенине түшүнүшпөй, бир азга буйдала түшүшүп, анан хантайшысынын соңунан чаап жөнөштү.

xxx

Жайсаң башы Баглан баш болгон топ жайсаң, дагы эле жөө-жалаңдаган бойдон сапар улап келатышты. Алар чөлдөн өтүп, тоо койнуна кирип калышкан.

xxx

Өсүмдүк өспөгөн, коко тикен баскан какыр таштуу адырда мурунтугунан ташка байланган топоздун жанында маталган кыргыз жигит олтурду. Тегерегинде төөлөр турушту, чөгүп. Манасчы жигиттин жанында аны кайтарган эки жайсаң. Араакта коркуп элеңдешкен бир нече кыргыз.

Төмөндөн жоон топ атчан көрүндү, аргымактарын текирендетип келатышкан.
Манасчы жигит аларды чарчагандан тунарган көзүнүн кыйыгы менен суз гана карап койду. Анын жүзүндө коркуу да, өкүнүү да жок эле.

xxx

-“Манас” айтып жүрөсүңбү?! – деди хантайшы, атынан түшпөй туруп, манасчы жигитти көзүнүн чаарын чыгара демите.

-Ооба, -деди жигит тайманбай, хантайшыга тике карап.

-Тилиң кесилгир!.. – деп бакырды, Эрдене хантайшы. -Эмне үчүн “Манас” айтасың?! – хантайшы жининен каракөк болуп чыкты.

-“Манас” мага аяндан бүткөн. Мен айкөл менен даарыгам. Ошондон бери “Манас” айтам. Эл-жеримде “Манас” айтчумун, - деди жигит.

-Айтып турганын кара!.. Үнүң өчкүр!.. Эл-жеринди унута элек экенсиң да, ээ?! – деп дагы бакырды хантайшы. – Сыйыртмак салгыла мойнуна! – жайсаңдарына буйрук берди.

Жайсаңдар дароо жабылышып, кыл чылбырдан жигиттин мойнуна сыйыртмак сала коюшту.

Обочодо турган кыргыздар жигитти жүрөкзаада болуп карап турушту.

Эрдене хантайшы камчысынын учу менен ишааарат кылды эле, жайсаңдар манасчы жигитти чөгүп турган атан төөнүн жанына сүйрөп жетип барышты да, дароо кыл чылбырдын бир учун айырмачтап туруп атандын өркөчүнө салып ийишти.

Манасчы жигит “Манас” айтып жиберди:

-Айгышканын бас кылган,

Арстан жүрөк Манасым!..

Беттегенин бас кылган,

Береним айкөл Манасым!..

-Өчүргүлө үнүн!.. – деп айкырды Эрдене хантайшы жинине туттуга.

Жайсаңдардын бири жигиттин оозун колу менен кемээчтей кармап салды. Жигит башын бошотууга аракеттенип атты.

Кыргыздар ого бетер жигитти аяшып, айласы жоктугунан мүнкүрөп турушту.

-Тарт!.. – деди Эрдене хантайшы, каарадана, төөнүн жанындагы жайсаңдын бирин карап. Жайсаң дароо атан төөгө катылган ноктонун чылбырынан кармап алдыны көздөй тартты. Төө обдулуп ордунан турду. Манасчы жигит “Айкөл шерим Манасым!..”, деп кыйкыра үн чыгарып алып, эки буту жерге жетпей, төөнүн капталында асылып калды.

Эрдене хантайшы кыжырданганынан эмне кылаарын билбей бетинин булчуңдары бүлк-бүлк этип жатты.

Буту салаңдап асылган жигитти көргөндө кыргыздардын арасынан чыдай албай кимдир бирөө бышактап ыйлап ийди.

-Эй, кыргыздар!.. – деди, ачуусунан жүзү каракөк тарткан Эрдене хантайшы тиштене, кыргыздарга карап ызырынып. -Эгерде, кимде-киминер кыргызча сүйлөп, “Манас” айтып, комуз, домбура чертип, ыр ырдап, өлөң айтып, элди бузсаңар – жазаңар ушул!.. Тилиңерди кестирем!.. Үнүңөрдү өчүрөм!..

Анан дароо аргымагын моюнга бир чапты да чапкан бойдон жөнөдү. Артынан жан-жөкөрлөрү кошо коштой чабышты.

Тигилер биртоп узагандан кийин кыргыздардын арасынан бирөө:

- “Айкөл шерим Манасым!..” деди акырын шыбырап, көзүнө жаш айланып. “Айкөл шерим Манасым!..”, -деди жанындагысы да ага кошулуп деди шыбыр айтып. “Айкөл шерим Манасым!..”, -деди үчүнчүсү да шыбырап. “Айкөл шерим Манасым!..”, - ошол жерде турган кыргыздар бүт шыбырай башташты.

xxx

Жаңыл Мырзанын атасы Байторунун айылы. Байтору чепкенин желбегей жамынып, эки-үч жигити менен төштө жайылган малга көз салып турган. Капталдан атчан

жолоочулар көрүндү, жайдак ак боз аргымакты жетелешкен. Байтору колун серепчилеп карап калды. Айылдын иттери ажылдап үрүшүп, жолоочуларды тосо чыгышты.

xxx

-Байтору аксакал, - деди, жолоочулардын бири мингичинен түшпөй туруп, ат жалынан. -Мен сарбагыштан чыккан баатырлар Үчүкө-Түлкүнүн атасы Сарысейиттин биртууган иниси Кабылсейит деген болом. Атайын өзүңүздү издеп келдик.

-Жол болсун, жол болсун, түшкүлө, - деди Байтору.

-Мынабул дубанда жок ак боз жорго. Биздин тартуубуз, - деди Кабылсейит ак боз аргымакты көрсөтүп. Байторунун жигиттеринин бири ак боз аргымакты чылбырдан алып жетелеп кетти.

Байторунун калган жигиттери жолоочулардын аттарын алып ийишти.

Байтору тигилерди үйдү көздөй баштай басты.

xxx

-Түлкүнүн келинчеги Деркендин кеткенине беш-алты жылдын жүзү болуп калды, - деп баштады сөзүн Кабылсейит, төргө, дастрокондун четине жайланышып олтургандан кийин, кымыздан ууртап алып. -Ошондон бери баатыр балабыз бой жүрөт, ылайыктуу жар таппай. Кызыңар Жаңылды Тооке хандын тоюнда көрүп, көөнү түшүп калган экен. Бизди Сарысейит агам жуучулукка жиберди. “Кымызды суусаганга, кызды сураганга бер” дейт эмеспи, ата-бабабыз. Кызыңыздын колун сурап келип турган чагыбыз. Бойго жеткен чагында, калмактар олжо-буйлага алып кеткиче, кыргыздын бир баатырынын жары болсо жаман болбос, -ойго чөөмп турган Байторуга астыртан карады.

Байторунун аялы Калыйман байын эмне деп айтаар экен дегенчелик кылып карап калды. Чыгдан тарапта кызмат кылып аткан келин Айзат үзүлүп түшө кулаган түрүп тигилердин сөзүн тыңшады.

-Кызыбыздан бойго жетип калганы ырас, - деди Байтору астейдил сөз баштап. -Ага жуучу түшүп аткандар да аз эмес. Үчүкө -Түлкү баатырлардан кабарыбыз бар. Эл баккан, элге жаккан мыкты жигиттер эмеспи. Бирок, Жаңыл жоолук салынып, казан-аяк кармап, кайната-кайненеге кызмат кылып, бала басты болуп үйдө олтуруп кала турган кыздардан эмес го. Азырынча.

-Башка түшсө байтал жорго, дейт эмеспи, Байтору аке. Бул дүйнөдөн так өтмөк беле, кыздын бараар жери күйөө да, - деди Кабылсейит, сыпаа.

-Туура!..

-Туура!.. – дешип, жуучулукка кошо келгендер аны кубаттап ийишти.

-Айтканыңарда калет жок, – деди Байтору, тигилерге тил кайырбай. -Ошентсе да, Жаңылдын өзүнөн сурабай туруп убада бере албайбыз.

-Ооба, ооба... – деди, Калыйман башын ийкегилеп.

-Кыздын жообун качан алабыз? – деди Кабылсейит кыжаалат боло.

-Кызыбыз бүгүн тосотто, - деди Калыйман.

-Эртеңге чейин конок болуп, сыйыбызды көрүп тургула. Жаңыл келип калат. Ошондо жообун өзү берет, -деди Байтору.

Чыгдан тарапта кызмат кылып жүргөн Айзат келин, колун тасмалга аарчыды да, жыла басып эшикке чыга жөнөдү.

xxx

Айылдын четиндеги буйткада Айтолгон менен Айзат жолугушту.

-Жуучулар эртеңге чейин калышты, Жаңыл Мырза тосоттон келгиче, -деди Айзат Айтолгонго шыбырап.

-Жеңе, -деди Айтолгон, - бүгүн түнү менен баарын бүткөрүш керек!..

-Бүткөрөбүз!.. – деди Айзат. -Бүткөрбөй жүргөн иш беле. Мындайдын далайын бүткөрбөдүк беле. Кабатыр болбо, кайынсиндим!..

Айтолгон Айзатты ийининен кучактап өзүнө кысып койду.

xxx

Капчыгайдын ичи. Ийри-буйру созулган жол. Атчан аялзаты атын сабалап, чабагандаган бойдон кайдадыр кетип баратты. Ал Айзат болчу.

xxx

Жаңыл Мырза жоокер кыздары менен тосотто турушкан. Төмөн жактан атынын ооздугун тартпай, аябай катуу келаткан караан көрүндү.

-Бизге бир кабар менен келатат, - деди Жаңыл Мырза, чабандеске кооптуу көз чаптыра.

Тосоттогулар да атын атырылтып келаткан чабандеске көз салып турушту.

xxx

Жаңыл Мырзанын тулпарынын тушуна келгенде Айзат атынан түшө калды. Мингичин аттар менен куюшкандаштыра байлай салып, өзү Жаңыл Мырзаны көздөй шашыла умтулду.

-Эмне болду?! - деди Жаңыл Мырза Айзат жанына жетип келгенде.

-Түлкү сага жуучу жибериптир!.. - деди Айзат энтелеп -Сенин жообунду күтүп, түнөмөй болушту, -токтоло калып Жаңыл Мырзага карады. - Сага өзүнчө айта турган кебим бар.

Жаңыл Мырза менен Айзат четке басышты.

-Эшикке чыксам, жуучулар обочодо өздөрүнчө кобурашып атышыптыр. Иш кылымыш этип акырын тыңшасам “Жаңыл шартыма көнүп, дароо макулдугун бербесе, мен барып ал эсирген бейбактын элин чаап, малын тийип, ата-энесин азоо байталдын куйругуна байлатып өлтүрөм! Өзүн олжо катын кылып, күнчө жумшайм деп атат Түлкү”, деди “Кабылсейит деген атасынын иниси болом” дегени. “Биз кур кол кайтсак эле Түлкү камынтпай келип Жаңылдын айылын тымтыркайын калтырбай чабат” деп айтты, - Айзат, бушайман болгондой түр менен Жаңыл Мырзаны суроолуу карады.

Жаңыл Мырза ишеңкиребей Айзатка тигилди.

-Каңырыш уккан жоксуңбу, жеңе? - деди баатыр кыз.

-Каңырыш уккудай дүлөй белем. Мага ишенбей турасың го? Сага жалган айтсам – балдарымдын боорун жеп калайын, кайынсиндим! - деп безилдеп, жанталаша карганып ийди Айзат.

Муну укканда Жаңыл Мырза бир заматта түнөрө түштү. Унчукпай мелтейген бойдон тосотто турган жоокер кыздарын көздөй басты. Айзат артынан ээрчий жөнөдү.

-Жаркын, -деди Жаңыл Мырза курбусун өзүнө чакырып.

Жаркын жанына келди.

-Азыр аттан да, айылга жөнө, - деди Жаңыл Мырза. -Барып, жуучу түшүп келгендерге менин салам-дубайымды айт: “Жаңылдын азыр эр күтүп, бирөөнө жар болууга чолосу жок” де да, кайра артыңа кайт.

-Азыр болбосо да, кийин деп айтсаң болбойбу? - деди Жаркын кыйыла, Жаңыл Мырзанын түнөрүп турган кабагына астыртан көз салып.

-Азыр да, кийин да да болбойт! - деди Жаңыл Мырза чорт, түнөргөн калыбында.

-Барайын анда, - деди Жаркын кыжаалат боло.

Айзат ичинен жым эте түштү.

xxx

Жаркын менен Айзат аттарынын терин кургатышпай, айылды көздөй сабалап баратышты.

xxx

Көз байланып, эл орунга олтуруп калган учур. Байторунун айылы. Эки атчан Байторунун үйүнүн алдына келип токтошту. Алар Жаркын менен Айзат болчу. Аттан түшө калышып, Байторунун өргөсүнө кирип кетишти.

xxx

Жаркын менен Айзат кирип келишкенде коноктордун алдына булоолонгон эт тартылып аткан мезгил болчу.

-Арыбаңыздар, -деди Жаркын тигилер менен учурашып, анан Калыймандын жанына жүйүртө басып олтура кетти.

-И-и, тосоттон келдинби, Жаңылдын жанынан? – деди Байтору Жаркынга карап.

-Ооба, -деди Жаркын, - Жаңыл аманат айттырып, мени жиберди.

Кабылсейит баштаган жуучулар жеп аткан тамактарын токтото салышып, Жаркынга суроолуу карап калышты.

-Айт, анда аманатын, - деди Байтору, алда нени шекшип.

-“Азыр эр күтүп, бирөөнө жар болууга чолом жок”, деди Жаңыл, - деп Жаркын кыжаалат боло, баатыр кыздын аманатын угузду.

-Ок, курган кыз, ырыс кыркаар, ал эмнеси экен?! – деп шалдая түштү Кабылсейит.

xxx

Түн ортосу болуп калган. Тамак желип бүткөн учур. Байторунун үйүнүн сыртында маанайы пас Кабылсейит менен Кожогол болушуп аны коштой келген жуучулар турушту, кобурашып. Алардын жанына жыла басып Айзат келди.

-Сиз менен жекече сүйлөшө турган сөзүм бар эле, - деди ал, эки жагын аярай карап, Кабылсейитке акырын кайрылып. Кабылсейит Айзатты ээрчий басты. Тигилерден бир аз алыстагандан кийин Айзат акырын сөз баштады.

-Наркты билген, салтты билген жакшы киши экенсиз. Сизге боор тартып айтым атам, муну. Бул сөзүбүз сиз экөөбүздүн ичибизде эле болсун, - деди Айзат тигиге боору ачып, жан тарткан немече. -Жаркын силерге жеткирген аманат, Жаңылдын айтканынын бир эле чети, кокуй. Түлкү баатырдан жуучу келгенин менден угаар замат эле асман-айдан кетти. ”Дөөгүрсүп көпкөн Түлкү! Менин ким экенимди билбейт бекен ал доңуз! Мени келекелегиси бар! Чындап мени ала турган ниети болсо, каяктагы каңгыган бирөөлөрдү жуучу жибергенди коюп, улуу башын кичүү кылып, кулдук уруп, башын ийип, өзү келбейт беле менин алдыма! Элин чаап, малын тийип, чаң тополоң чыгарбасам элеби! Шашпасын!”, деп албууттанды. Аябай ызаланып алыптыр.

Кабылсейит муну укканда, сөзү оозунан түшүп калды.

-Э, кокуй, мен... “каяктагы неме эмес...” атасынын бир тууган иниси келип олтурбайымбы... – деп ийди Кабылсейит, эмне деп айтаарын билбей, безилдеп.

-Эл көзүнө башкача көрүнгөн менен Жаңылдын мүнөзү өтө чалпоо, өзү аябай албуут, биз кызыбызды жакшы билебиз го, -деди Айзат кейиген түр көрсөтүп. – Албууттугу кармаса, жан кишини аябайт, катыгүн. Коркуп атканым, эртең келгенде ызаланып калган неме, силерди бул жерден көрсө, бөөдө мерттинтип коебу деп, менде жан жок.

-О!.. Кокуй-о-ой!.. – деп ийди, Кабылсейит өкүнүп. –Каякка келип калдык эле?!.

-Билбестик да. Билсеңер келмек белеңер, ушинтип, - деди Айзат ансайын шыкактап.

-Анда таң атпай эле жолго чыгалы, - деди Кабылсейит сарсанаа боло.

-Ошенткениңер оң, - деди Айзат ичинен жым этип. –Эми, бизден аз айып, көп күнөө кетсе кечирип коерсуңар, - күнөөлүүчө колун бооруна алып, башын жерге салып турду.

xxx

Таң ата Кабылсейит менен жуучулар сапар тартып баратышты.

Атчандар капчыгайдын ичине кирген мезгилде алдыларынын козудай болгон таш, жолдун таманына кулап түштү. Кабылсейит чочуп, атынын ооздугун жыйып, көк мелжиген асканын башын кооптоно карады. Жуучулар да токтой калышты.

Асканын башында жаа асынган эки караан турган.

-Жаңыл Мырза?! – деди Кабылсейиттин үрөйү учуп. Анан дароо атына камчы басты. Жуучулар да аттарын таскактатышып жөнөп беришти.

Зуулдаган жебелер, тигилердин алды-артына сайылып жатышты.

xxx

Капчыгайдын ичинде качып баратышкан жуучулардын карааны үзүлгөнчө асканын кырында эки караан узата карап турушту.

-Эми Түлкү Жаңылдын катыгын берет!.. – деди Айтолгон маашырлана.
-Анан сага жуучу түшөт деген оюң барбы? – деди Айзат аны сынайт.
-Жок!.. – деди Айтолгон так кесе. – Мага да жок, ага да жок! Мындан ары бул бейбакка жамандык кылганым кылган! – кыз ызырына жаасын мыжыга кармады.

xxx

Түлкүнүн атасы Сарсейиттин айылы.
-Каякка бизди жибердиң эле?!.. – деди Кабылсейит нааразы боло, Үчүкө-Түлкүнү ээрчите, алдынан тосо чыккан агасына карап. –Ал долудан араңдан зорго качып кутулдук.
-Эмне дейт?!.. – деди Сарсейиттин дароо кабагы бүркөлүп, уккан кулагына ишенбей.
-Ооба, жаа тартып, жантаслим кылып кое таштады, бизди!.. – деди бозоргон Кабылсейит.

-Аз эле жерден калдык, Жаңыл Мырзанын огунан шейит болгону!.. - деди Кожогоул дагы.

Жанындагылар аларды коштоп, кубаттап ийишти.

Түлкү уккан кулагына ишенбей турду.

-Оңбогон гана карабет!.. – деди Үчүкөнүн жини кайнап. –Олжо катын болгусу келип калган экен! Нойгутту түгөлү менен чаап, ал карабетти олжого албасак элеби!..

Сарсейит кабагын түйүп, алда нени ойлоп уулдарына карады.

-Түлкү!.. деди Үчүкө, ачуусу келип. – Айтпайсыңбы сөзүңдү!

Түлкү кабагын чытып, мелтиреген бойдон унчуккан жок.

Кабылсейит, унчукпай турган Түлкүнү жаман көзү менен бир карап алып, атын теминип, мамыны көздөй бастырды.

xxx

-Экөөбүз көргөн Жаңыл кыз башка эле... - деди Түлкү ойлуу, тигилер аттарын мамыга байлап, Сарсейит менен боз үйдү көздөй бет алганда, Үчүкөгө карап.

-Кыз каадасы кылып кылыктанып койсо, ошого ишендиңби?!.. – деди Үчүкө, тигини жактырбай.

-Билбейм... Жаңыл андайга барбайт эле.. – ишенкиребей турду Түлкү.

-Ай, Түлкү!.. Намыс барбы сенде?!.. Тоодой-таштай атаңдын бир тууган инисин ит куугандай кылып айдап чыкса!.. Сени жат көрүп, ишенип жиберген атаңдын жатындаш инисин өлтүрүп кое таштаса!.. Же арзуудан көзүң бозоруп калганбы?!.. – деди Үчүкө Түлкүнү жекирип. –Сен тайсалдап турсаң, мына мен барам, нойгутту чапканы! Ал долуну өзүм олжо катындыкка алам! – акырая карады тигиге. –Билип кой, катын-жолдо, бала - белде! Бул менин сөзүм эмес – ата-бабаңдын сөзү!.. Эсиңе келчи, кичине!..

xxx

Тосот. Айтолгон он чакты жоокер кыздар менен тосотто турган. Аларды алмаштырганы Жаңыл Мырза жоокер кыздары менен өзү келаткан. Айтолгон жакындап келаткан Жаңыл Мырзаны жаман көзү менен карап турду.

Баатыр кыз келип жоокер кыздары менен тосотко тургандан кийин, атынын жалын тартып минген Айтолгон:

-Жаңыл Мырза, - деди тигиге кайрылып. – Биз бүгүндөн кийин тосотко келбейбиз. Бизден үмүт этпегиле. Биз мындан ары араңарда жокпуз. Жакшы эле чыдадык. Биз чарчадык. Биз жоокер эмес, кыз болгубуз келет! Кошкула. – атын теминди да, кыздарды ээрчитип жөнөп кетти.

Жаңыл Мырза алыстап бараткан Айтолгонду узата карап турду да:

-Биз эмне эсиргенибизден ушинтип жоокер киймин кийинип жүрүптүрбүзбү, - деп тосотто турган кыздарына карады. –Калмактар басынтпаса биз дагы кыздай болуп, жигит сүйүп, ашыктыктын отуна күйүп, бала төрөп бакты-таалайыбызды табат элек...

Жоокер кыздар баатыр кыздын сөзүн муюшуп угуп атышты.

xxx

Эрдене хантайшынын жибек чатыры. Эрдене элинин датын угуп олтурду.

Сырттан калмактын байы кирип келип, кол куушуруп, жерге өмөчөктөп, таазим этти.

-Хантайшым, датым бар, - деди калмактын байы, чөгөлөп, колун бооруна алган калыбында.

-Айт датыңды, - деди хантайшы.

-Эй, ач курумшуну, - деди бай, артында бүжүрөп корккон, колуна курумшу кармаган малчыга кылчайып. Колдору калтыраган малчы курумшуну ачты. Ичинде ара туулаган кызыл эт өлгөн козу жаткан.

-Бул эмне? – деди хантайшы кабагын түйүп.

-Бул менин малчым. Кечээ жакында эле жаңы туулган эгиз козунун бирин моминтип өлтүрүп алыптыр! – деди калмак байы курумшудагы өлүп жаткан козуну көрсөтүп. – Доомду өндүрөйүн десем, моюн толгоп болбой жатат.

-Ара төрөлгөн козу болчу... - деди малчы жанталашып. – Кызыл эт экени көрүнүп турбайбы, таксырым!..

-Бул барымтага келген кыргыздарданбы, же казактарданбы? – деди Эрдене хантайшы, бүшүркөп.

-Жок, өзүмдүн эле карачечкей тууганым, - деди бай.

-Эй, карасанатай, наадан!.. Бул эмне кылганың, өзүңдүн тууганыңа?! Же сен кыргыз, же казак болуп калдың беле, ыя?! – деди хантайшы Эрдене, көзүнүн чаары чыгып. – Ошол козунун ордуна өзүң өлүп калбайт белең!

-Хантайшым!.. Мына, ара төрөлгөн!.. Өлүү төрөлгөн!.. – деди малчы ого бетер жанаталашып, кызыл эт козуну көрсөтүп.

-Алгыла!.. – деди, хантайшы чатырдын оозунда турган эки жайсаңга буйрук берип. – Алып барып... көгала койдой сабагыла, тууганына жамандык кылган мындай кыянатчылды! Башкаларга сабак болсун! Тууганына жамандык кылган кандай болоорун мындан ары билип жүрүшсүн!..

-Хантайшым!.. Хантайшым!.. – деди малчы жанталашып. – Менин күнөөм жок!.. Менин күнөөм жок!.. Өлүү төрөлгөн козу үчүн бөөдө сабаламбы?! Хантайшым!.. Ырайым кылыңыз!..

-Ырайым жок, тууганына жамандык кылган сендей караниетке!.. – деди хантайшы жинденип. – Алып жөнөгүлө!

Эки жайсаң ой-боюна койбой малчыны сыртка сүйрөп чыгышты.

-Ыраазысыңбы? – деди хантайшы байга сурдана карап.

-Ыраазмын, таксырым! – деп бай өмөчөктөп келип, хантайшынын жибек чапанынын этегинен өптү.

Дал ошол мезгилде сырттан энтендеп жайсаң кирип келип таазим этти.

-Хантайшым!.. – деди демин баса албай. – Жайсаң башы Баглан келди, үч-төрт жайсаңы менен... Баары жарадар...

-Калгандарычы?! – Эрдене хантайшы ордунан атып турду.

-Кыргыздар кырып салышыптыр, таксырым... - деди жайсаң.

Хантайшы муну укканда жинине туттуга түшүп, кабар айтып келген жайсаңды көмөлөтө тээп, сыртты көздөй атып чыкты.

xxx

Хантайшы сыртка чыкканда азган-тозгон жайсаң башы Баглан менен жайсандары, бири-бирин жөлөп-таяп бута атым жерге келип калышкан.

xxx

Калмак ханы Эрдене хантайшынын хансарайы. Эрдене хантайшы нуукерлери менен маслет куруп атты.

-Кол топтогула тезинен! Кыргыздарга көрбөгөндү гана көрсөтүп, экинчи баш көтөргүс кылыш керек! – деди Эрдене хантайшы жинине чыдабай каракөк тартып.

-Хантайшым, - деди Субатай таазим этип, – кол топтогондон мурда чалгын жиберип, кыргыздардын күчү канча экенин билбейлиби. Ошого жараша топтобойлубу, колду?

Мынча батынып биздин жайсаңдарга кол салгандан кийин, кыргыздар бир далай каруу жыйнап, кармашка камданып жатышса керек да, непаадам.

Эрдене хантайшы адегенде ачуусу менен нуукерин олурая бир карап алды да, анан сабыр кыла ойлоно түштү. Анын жүзүнөн муюшуп атканы туюлуп турду.

-Чалгынга канча каруу жиберебиз? -деди Эрдене, кабагын түйүп нуукерлерине карап.

-Аны чалгынды ким баштап барат, ошондон сураган оң го, таксырым, - деди Доржу дагы, астыртан.

– А чалгын башы болуп ким барат? – деди хантайшы нуукерлерин кыдырата карап.

–Кыргыздардын каруу-жарагы канча экенин тымызын билүү үчүн, кыргыздын жерин коён-жатагына чейин билген киши гана баштап барыш керек, таксырым- деди Субатай. – Андайга Баглан гана жарайт.

-Ооба, Баглан түлкүдөй куу, сагызгандай сак, каргадай митаам, таксырым, - деди Бурхан, сөзгө кошулуп.

Хантайшы Бурхандын айтканын кунт кое укту.

-Бир гана айыбы бар, таксырым, - деди Үрбү кыйытып. –Азгырылып кетиши ыктымал.

-Эмне айып? Эмнеге азгырылыт экен? - хантайшы ачуусу келе түшүп, Үрбүгө суроолуу тигилди.

-Ээн жерден кыргыз менен казактардын келин-кыздарын көрсө эзели кыя өтпөйт, таксырым, - деди Үрбү. –Ошол жагын айтып атам.

- Андайга азгырылса эмнеси бар экен. Анысы айып эмес. Кыргыз менен казактарга убал жок! - деди Эрдене хантайшы тиштене, бүтүм чыгара.

xxx

Кеч бешимде, аска-зоолуу капчыгайдын кырындагы тосотто киши бою ташка жөлөнүп уктап жаткан Жаңыл Мырза капилеттен чочуп ойгонуп, жанында жаткан жаасын мыжыга кармап, саадагын сыйпалады.

-Сага эмне болду, Жаңыл?! -деди күзөттө турган Жаркын, чочулап, баатыр кызга карап.

-Өх!.. Жаман түш көрдүм. Кара тер басып кетти... – деди, дендароо болгон Жаңыл Мырза, анан ошол абалынан биртопко чейин чыга албай олтуруп калды.

-Ошончолук эле жаман түшпү? - деди Жаркын баатыр кызга чочулай карап, санааркай.

–И-и... – деди Жаңыл Мырза үшкүрүп.

Бир азга демин жыя албай олтурду. Анан улутунуп алып:

-Ит көрдүм, азуусу арсайган. Ит менен кошо кутурган бөрү көрдүм. Көздөрү тим эле чычаладай кыпкызыл экен. Камынтпай качырып сала берди, мени! Жаамды алайын десем, жанымда саадагым жок. Шамшарымды алайын десем, кыны калып өзү жок. Эмне кылаар айламды таппай, жер сыйпаласам, колума кой башындай таш урунат. Омкоруп алып, жаалданып качырып келаткан кутурган бөрүнү күтүп, баш сөөгүн талкалай чабам деп мелжеп турпумун, -деди Жаңыл Мырза маанайы пас.

-Итиң - Кер тайганың эмес бекен? – деди Жаркын, бир нерсеге жоругусу келип.

-Жок, түрү суук ит экен, - деди баатыр кыз, дагы эле түшүн эстеп, анын таасиринен алигиче чыга албай.

Муну укканда Жаркын ого бетер чочулай түштү, анан сыр билгизбей:

-Түшкө эмнелер гана кирбейт, жакшылыкка жоруп коюш керек, - деди жубата.

Жаркын баатыр кызга астыртан карап алып, анан:

-Ит көргөн – кырсыкка. Бирок ит сени каппагандан кийин, келе турган кырсыктын кайтканы ошол. Кутурган бөрү – сенин басташкан душманың. Тиш салганы келип колундан мертинет экен, -деди, курбусунун түшүн жоруп.

-Айтканыңдай эле болсо... - деди Жаңыл Мырза дагы үшкүрүп.

Бирок Жаңыл Мырзанын маанайы ого бетер чөгүп турду.

xxx

Курал-жаракчан жоо тоодо малчыларды ур-токмокко алып, малын төмөндү көздөй сүрүп жөнөштү.

Бети-башы жарылган малчы бала чобур атын жанталаштыра чаап, ойго түшүп баратты.

xxx

Байторунун айылы.

-Жоо чапты!.. – деп, баягы малчы бала айылды аралай чаап, Байторунун үйүн көздөй бет алды. Айылдын эли сыртка чыга калышып, эки жактарын элендеше карап, кымгуут түшө башташты.

-Байтору ата!.. Кайда Жаңыл эжем?!.. Жоо чапты!.. – деди малчы бала, боз үйдүн сыртына чыга калышкан Байтору менен Калыйманга карап.

-Калмактарбы?!.. – деди Байторунун сакалы бириндеп.

-Жок!.. Өзүбүздүн кыргыздар – Сарсейиттин Үчүкө-Түлкүсү экен!.. – деди малчы бала. –Жаңыл эжем кайда?!.

-Жаңыл эжең тосотто!.. Чап!.. – деди Байтору бозоруп турган малчы балага карап. – Мин, тээтиги менин атымды!

Бала чобурунан ыргып түшүп, мамыда байланып турган Байторунун күлүгүнө жетти да, чылбырын чечип алып, ыргып минип, куюндатып чапкан бойдон жөнөп кетти.

-Атаңдын көрү... атаңдын көрү... Жаңылдын макулдугун бербей койгонуна арданып калган экен, ээ?!.. – деди Байтору, башын чайкап.

Ошол убакта жондон жоон топ курал-жаракчан караан чыга келди да, дароо айылды каптап кирди.

xxx

Тосотто турган Жаңыл Мырза менен жоокер кыздарына, малчы бала күлүктү жиниктире чаап жетип келди.

-Жаңыл эже!.. Жоо чапты!.. – деп кыйкырып келатты, малчы бала алыстан эле.

Жаңыл Мырза баш болушуп, жоокер кыздары үрөйүшө малчы баланы карап калышты.

-Эмне жоо?!.. – деди Жаңыл Мырза, бала мандайына чукул чаап кирип келгенде.

-Үчүкө-Түлкүнүн колу экен!.. – деди бала аптыгып.

Аттанууга умтулган Жаңыл Мырза, үзөнгүгө бутун салбай, уккан кулагына ишенбей буйдала түштү.

xxx

Кеч бешим. Капчыгайдын ичи. Күтүрөгөн малды сүрүп келаткан курал-жаракчан жигиттер токтошту. Капчыгайдын ичи, жылкылардын кишенегенине, кой-эчкилердин маараганына жаңырып турду.

Артта көгөөндөлгөн уландар менен кыздар келатышкан. Алар да ошол жерге байыр алып калышты.

-Ушул жерде эртеңге чейин өргүйбүз. Жаңыл карабетти так ушул жерден тосуп алабыз! – деди, ат үстүнөн Үчүкө жигиттерге карап.

Түлкү атынын үстүндө, улам бир капталына ооп, жыгылып түшчүдөй болуп чайпалып турган.

-Түлкүнү түшүргүлө, аттан, - деди Үчүкө. –Шараптан көп ичип койду эле, кызып калды.

Жигиттер Түлкүнү колтуктап аттан түшүрүштү. Түлкү дароо шиберге жата кетти. Жигиттер көрпөчөнү шиберге сала коюшуп, Түлкүнү көтөрүп, үстүнө жаткыра салышты.

-Туш тарапка кароол койгула! – деди Үчүкө, жигиттерге буйрук берип.

Курал-жаракчан атчан жигиттердин бир нечеси, бөлүнүп-бөлүнүп ар кайсы жакка чабышты.

Үчүкө-Түлкүнүн колу өрүүн болчу жерге жайгаша башташты.

xxx

-Келе!.. Шарап куй!.. –деди, Түлкү көзүн ачып, от боюнда, кой куйкалап аткан жигитке карап. Жигит ордуна тура калып, ээрге жөлөп койгон чаначтын оозун ачып, жыгач кесеге кымырандан куйду да, Түлкүгө алып жетип келди. Түлкү дем албай туруп кесегеги шарапты тартып ийди.

-Ай, Түлкү, сага эмне болуп атат? – деди сууга бетин чайып келаткан Үчүкө. – Күйүтүңдү ачуу менен басып атасыңбы?

-Ичим өрттөнүп атса ичем да, -деди Түлкү бурк этип.

-Ичиң өрттөнүп атса, Жаңылды бүгүн ожолоп туруп, колуңа салып берем, - деди Үчүкө, калп каткырып.

Түлкү кабагын түйүп унчуккан жок. Кесени жигитке берди да, кырданып кайра жатып алды, тескери карап.

xxx

Күн уясына батып, иңир киргени жакындап калган, капчыгайдын үстүнөн каалгыган булутту күндүн акыркы нурлары тарам-тарам болуп кызарып каптай баштаган.

Үчүкө-Түлкүнүн колу өргүп жатты.

Ар кайсы жерде от жагылып, жигиттер тамак бышырып жүрүштү.

xxx

Дуулдата жагылган чоң оттун боюнда Үчүкө-Түлкү куйкалаган этти жеп олтурушту.

Аңгыча бир кер тайган шимшилеп келип калды.

-Канчыктын канчыгы келген го?!.. – деди Үчүкө, майлуу колун сүлгүгө шаша-буша аарчып.

-“Канчыктын канчыгы?” – деп булдуруктай сурады Түлкү, Үчүкөдөн.

-Ооба!.. - деп Үчүкө ордуна тура калды. – Канчык келип калыптыр!.. Таап туруп кармагыла! – деп кыйкырды Үчүкө, жигиттерине карап.

Үчүкө-Түлкүнүн колу дароо кымгуут түшүп, удуругуй баштады.

xxx

-Ай, Түлкү!.. Тур, канчыгың келди! – деп Үчүкө, дасторкондун четинде жамбаштап жаткан Түлкүгө кыйкырып, жаасын алып, саадагынан жебе суурду.

Ошол маалда кайдан-жайдандыр жебе зыркырап учуп келип Үчүкөнүн акырегине кадалды.

-Канчыгың жайлады!.. Түлкү!.. –деп Үчүкө бир кыйкырып алып, чалкасынан кулады да, кан жутуп коркурап калды.

Түлкү Үчүкөнүн коркурап жатканын көрүп, соолуга түштү. Үрөйү учуп кетти. Ордуна атып туруп, аттап-буттап Үчүкөгө жетип, колундагы жаасын ала койгондо, экинчи жебе келип Түлкүнүн көкүрөгүнө кадалды.

xxx

Жаа атып аткан капчыгайдын кырындагы Жаңыл Мырза болчу. Жанындагы жоокер кыздары Жаңыл Мырзанын оозун тиктеп, буйругун күтүп турушкан. Түнөргөн Жаңыл Мырза колу менен ишаарат кылып, жааларын тартып ийүүгө даяр турушкан кыздарын токтотту.

-Баштап келген башчыларыңар шейит кетти!.. – деди Жаңыл Мырза үнү кардыга каргылдана кыйкырып. –Баарын таштап, аман-сооңордо кетип калгыла!.. Биз-бири бирибизге душман эмеспиз! Бир элбиз, бир журтпуз!..

Кармашууга даярданып калган Үчүкө-Түлкүнүн дагы эле удургуп атышты.

-Өч алабыз!.. Кун кууйбуз!.. – деп чамынды, Чабак.

-Канга кан!..– деп ызырынды, Атакозу.

-Эмне карап турабыз?!.. Козголгула!.. Кармашабыз!.. – деди Чабак ого бетер чамынып.

-Өлбөгөн жерде калабыз, бул карабет менен!.. Же бул өлөт, же биз өлөбүз!.. – деди Атакозу, жулунуп.

-Ай, акетайлар, -деди, баятан тигилерди угуп турган жаш Абыл, ачуулуу. – Жаңыл Мырзанын атканы сая кетпесин, кыздары андан кем атпай турган көзгө атаар мергендери экенин билип туруп, элди кызыл кыргынга түртпөгүлө! Ушул капчыгайдын ичинде баарыбыздын сөөгүбүз корумдалып калат, бөөдө! Үчүкө менен Түлкү баатырлардын өлүмү эле жетишет!..

-Туура!..

-Туура!..

-Ак сөз!.. – деп жаалап кетишти, жигиттер.

Атакосу менен Чабак тиштенип, аргасыздан көпчүлүккө моюн сунушту.

Үчүкө-Түлкүнүн колу тынчый түштү.

xxx

Капчыгайдын ичин акырындап каптап келаткан иңирде Үчүкө-Түлкүнүн жигиттери кыз-уландарды көгөөндөн бошотуп жатышты.

xxx

Капчыгайдын ичинде кой-эчкилерди мааратып, жылкыларды кишенетип алдыларына салып айдап алышып, нойгуттун кыз-уландары артына кайтып жөнөштү

xxx

Иңир түшүп, көз байлана баштаганда Үчүкө-Түлкүнүн колу эки баатырын атка жүктөшүп орундарынан козголушту.

Аларды капчыгайдын кырынан Жаңыл Мырза менен жоокер кыздары узата карап турушту. Баатыр кыздан кабагы бүркөө болчу. Жанында Жаркын менен Кылторко бар эле.

-Ушундан көрө жаа тарткан колум сынсачы!.. – деп сыздап ийди Жаңыл Мырза, Түлкүнү жүктөп бараткандарды карап, жүзү чүпүрөктөй бозоруп. – Аттиң, дүйнө, ай!..

-Сен атпасаң, сени тирүүлөй кармап кетишмек, Жаңыл!.. Тирүүлөй колго түшпөсөң, өлтүрүп тынышмак. А бизди чекебизден жайлашмак, же олжолошмок. Көгөөндөлгөн кыз-уландар кулдукка кетмек!.. - деди Жаркын, Жаңыл Мырзаны жубатып, бир чети аяп.

-Кыргыздын бири-бири менен басташканы качан калат?! – деди Кылторко өкүнө. – Минтитп жүрсөк калмактарга жем болобуз, баарыбыз!..

-Ошону айтпайсыңбы!.. -деди Жаркын Кылторкого кошулуп.

Жаңыл Мырза тээ алыста иңирге сиңип баратышкан Үчүкө-Түлкүнүн колун дагы эле бозоро тиктеп турду.

xxx

Эртеси. Үчүкө-Түлкүнүн сөөктөрү жүктөлгөн аттарды жетелешип, жигиттер Сарсейиттин айылына киришти. Айылдыктар жапырт сыртка чыгышып, жарданып карап атышты. Аялдар ыйлап, эл муңайып турду.

xxx

Кара жамынган аялдар Үчүкө-Түлкүнү кошуп олтурушту:

-Үчүкө-Түлкү сен элең,

Урумда жок шер элең,

Кыраан чыкма кыргыздын,

Кимисинен кем элең?!

Кылымда келчү эрлердин,

Кыйласына тең элең!

Кыйылып белбоо үзүлүп,

Кырмазы бөз сүзүлүп,

Кыртышынан сөгүлдү,

Кызыл тондун бүчүлүк.

Кыйындар кетти, кокуй, ай,

Кыргызга мунду түшүрүп!..

xxx

Карагай-черлүү жолдо өңү жездей саргарган Жаңыл Мырза жалгыз келатты, Карадолусунун жайына коюп. Көзүндө жаш, көкүрөгүндө муң бар эле кыздын. Көз

алдына бирде туруп Түлкү менен Тооке хандын тоюнан кийин жолукканы, бирде туруп баягы түшү, бирде туруп капчыгайдын ичиндеги кан жөткүрүп жатканы элестеп баратты.

-Өх!.. - деди кыз үшкүрүп, бир маалда. –Менин көөдөнүмө батпаган арманымды ким туят?! – көзүнөн жаштын тамчылары бермет шурудай болуп биринин артынан бири тоголонуп атты.

Анан атынын ооздугун тартып, токтотуп, жерге түшүп, жаасын ээирин кашына илип, саадагын таянып далайга чейин өксөп турду кыз.

Сур булуттар кайдадыр көчүп баратышты.

xxx

Кыз туулгасын башынан алып, чачын жайып, жоо кийиминин бүчүсүн чечип салып, шиберде узунунан түшүп, көгөргөн көк асманды тиктеп жатты. Обочодо Карадолусу суулугун чайнап, улам окуранып, Жаңыл кызды карап турду.

xxx

Ошондон кыйла убакыт өтүп, күн уясына жашынаарда гана өңү баштагы калыбынча таштай катып мелтиреген Жаңыл Мырза Карадолусун минип айылын көздөй кайтып келатты. Алдынан сары убайымга батышкан Жаркын менен Кылторко тосо чаап чыгышты.

-Кайда жүрөсүң, Жаңыл, жарым күндөн бери баарыбызды издетип?! - деди Жаркын Жаңыл Мырзага чаап жетип.

-Издебеген жерибиз калган жок. Эмне болду деп, баарыбыз сарсанаа болуп, айлабыз алты кетти, - деди Кылторко убайымга бата.

-Мен махабатым менен коштоштум, кыздар... - деди Жаңыл Мырза улутунуп.

Эки курбусу баатыр кызды аяй карап турушту.

xxx

Сарсейиттин айылы. Дөңдө Сарсейит, Кабылсейит менен Атакозу, Чабак баш болгон мыктылар маслет куруп атышты.

-Үчүкө-Түлкү баатырлардын кунун кантип алабыз, Жаңылдан?! – деди, Атакозу Сарсейитке тике карап. –Же ал карабеттен коркуп, оозубузду басып, ичибизден тынып кала беребизби?!.

-Жок!.. – деди Чабак адатынча чамынып. – Эмне кылсак да Жаңылдан өч алабыз!.. Аны кармап, байлап келип келип, бир көзүнөн жаш, бир көзүнөн кан агызып, көрбөгөнүн көр кылабыз!..

-Ошенткиле, алыңар келсе, ал карабетке!.. - деди Сарсейиттин жанында олтурган, жашы алтымыштардын тегерегиндеги чоң тебетей Чогура тигилерди шыкактап.

-Келет, алыбыз!.. – деди Атакозу, күүлөнүп.

-И-и... мына, силердей эр жигиттер турганда, намысыбызды тепсетмек белек! Барып, андай карабеттин айылын катуудан казаны, жумшактан күлү калгыча чапкыла!.. – деди чоң тебетей Чогура, ого бетер шыкактап.

Сарсейит кабагын түйө жактырбай, тигилерди бир сыйра кыдырата карады да, анан баятан куу далыны тиктеп олтурган Алымкул аянчыга кайрыды:

-Алымкул аянчым, сенин жоруган түшүң, айтканың дайыма туура чыкчу эле. Өткөндө эки уулумдун өлүмүн так айттың эле. Мен сени жаман көрүп, аз жерден жазалатып кое таштагам.

-Ооба, ооба, - деди Кабылсейит башын ийкеп, агасынан айтканын бышыктап.

-Ошондо сенин тилиңди алганда болмок экен деп, ушул кезге чейин өкүнүп олтурам, - Сарысейит каңырыгы түтөп, шуу үшкүрүп алды. -Айтчы, касиеттүү аянчым, Жаңыл менен эрегишсек, аягы эмне менен бүтөт?

Алымкул аянчы адегенде лам деп сөз айтпай туруп, алдында жаткан куржунун ачып дагы бир куу далыны алып чыкты. Эки куу далыны алмак-салмак кыйлага чейин тиктеди да, анан:

-Жаңыл туткунда!.. Жакын кишиси жасады!.. –деди Алымкул аянчы, далыны тиктеген бойдон сырдуу сүйлөп. –Жаңылды ушул жерде олтурган эки берендин бирөөнүн

бешенесине жазды!.. Таланып атат, тонолуп атат... Жаңыл кыйналып атат.. Наристе көрүп атам... Азгырык!.. Азгырык!.. Кетти Жаңыл!.. Кетти жерине!.. Кызыл кыргын - кара сүргүн!.. – унчукпай калды.

-Аянчым, так, даана айтчы эмне болоорун!.. Бирдемелерди эле айтып атасың, же сөзүңдүн байланышы жок! – деди Чабак нааразы боло чыртылдап.

-Мындан артык кантип так айтсын. Баары эле түшүнүктүү болуп турат, - деп Сарысейит Алымкул аянчыга болуша кетти.

-Ооба, айтканын маанисин түшүнгүлө да, -деди Кабылсейит да.

-Калмактар кыргыздардын кабыргасын сындырган атат!.. Кыргыздар... кыргыздар... Жоолошпогула!.. Жоолошпогула!.. Ынтымакка келгиле!.. Ынтымакка келгиле!.. – деди Алымкул аянчы куу далыны тиктеген калыбында.

-Туура айтат, аянчы, -деди баятан унчукпай олтурган жаш Абыл. –Кыргыздар ушинтип өзүбүз бири-бирибиз менен ич ара кармашып олтурсак, калмактардын калабасынан кантип кутулабыз?! Жаңыл менен эрегиштин пайдасы барбы? Эрегиштен эр өлөт дейт. Жаңыл менен эрегишебиз деп, ансыз да эки эренибизден – Үчүкө менен Түлкү баатырлардан ажырадык! Андан көрө, аянчы айткандай ынтымакка келип, биргелешип, калмактарга каршы чогуу кармашпайлыбы?!.

-Ай, Абыл!.. – деди Чабак жаш Абылдын сөзүн жактырбай кергиштеп. –Сен тим эле чоң атамды кичирейтип койгондой сүйлөсүң да, айланайын, бизге акыл үйрөтүп! Баягүнкү капчыгайдагы кылыгың ал, элдин баарын бузуп. Эми сүйлөп турганың бул!.. Минтип бизди ичибизден иритем дебе, сен!.. – Абылды карап көздөрүн чакыраңдатты баатыр. -Жаман оюмда ойлоп турам, ушул сен Жаңыл карабеттин жансызы болуп жүрбө, арабызга кирип алган!..

Муну укканда ызалана түшкөн Абыл ордуна шарт атып турду:

-Эй, акетай!.. – деди ачуулуу Абыл, Чабакты жыга чапчудай тиштенип. –Оозуңа карап сүйлө!.. Машаяк болсоң дагы, төбөңдөн жерге кагып ием, азыр!..

Маселетчилер чочулашып дымый калышты.

Чамынып аткан Чабак сестене түштү.

-Ой... ой... баатыр акеси.. Анча катуу кетпе, мен аны жөн эле арына тийейин деп айтып койдум, - деди Чабак тайсалдап.

Калгандары кабактарын сала унчукпай олтуруп беришти.

-Антип, оюңа келгенди оттобой жүр, акетай, экинчи!.. – деди жаш Абыл дагы эле ачуусу тарабай.

-Болду, болду... бир ачуунду мага бер балам, - деди Сарсейит жайгара, жаш Абылды тыйып.

-Эрегишем деп барып, эмне таптык?! – деди, күүлөнүп калган жаш Абыл тигилерди беттеп, кызуулана сүйлөп. –Калмактар төбөбүздөн төөмантек алып турганда, силердин элди бөлүп-жарганыңар өттү го, мыктылар!..

Маслетчилердин көбү жаш Абылдын сөзүн жактырбай турушканы туюлуп атты.

-Ушул бала туура айтат, -деди Алымкул аянчы. – Ушунун акылын уккула. Акыл - жаштан, асыл-таштан.

-Сен бизге кошулбасаң, өзүң бил. Эрк өзүңдө. Бизде намыс бар, ар бар! Эки баатырдан ажырап, алардын кунун куубай, жигит болуп басып жүрбөй ак койдум! - деди Атакозу, камчысы менен өтүгүн бир чаап.

-Туура!..

-Туура!.. – деп олтургандар жапырт колдоп кетишти, Атказунун сөзүн.

Жаш Абыл кабагын түйүп унчукпай олтуруп калды.

-Бүгүнкү бүтүмүбүз ушул – Жаңыл каребет менен өлбөгөн жерде калабыз!.. Каруу топтойлу!.. – деди Атакозу чечкиндүү.

-Эң туура бүтүм! Силерде ар бар, намыс бар! – деди чоң тебетей Чомура тигилерди ансайын шыкактап, тунжурап олтурган Сарсейитти жактырбай карап.

Кабылсейит чоң тебетей Чомураны жактырбай жаман көзү менен тиктеп турду.

Сарысейит тунжурап ойго батып олтурду.

xxx

Маслетчилер чекесинен тарай башташты. Дөңдө Сарсейит, Кабылсейит менен Алымкул аянчы гана калышты.

-“Арым”, “арым” дейсиңер,

Аның шорго матырат!

Алакандай кыргыздын,

Арың шорун катырат!

Алоо-үй!.. Алоо-үй!.. – деп, Алымкул аянчы асамусасын ала коюп, ордуна тура калып ак ура баштады.

Кабылсейит агасын аяй карап олтурду.

Сарысейиттин көзүнө жаш айланып, бир тоголок тамчы жерге тып этип таамп кетти.

xxx

Маслетчилер тарап баратканда Атакозу менен бая Кабылсейит менен бирге Байторунукуна жуучулукка барып келгендердин жашы Кожогоул катарлаш бастырып калды.

-Бет келип урушуп Жаңылды жеңе албайбыз, - деди Кожогоул, ойлуу. –Тосот коюп туруп, кырып салат, баарыбызды. Ансыз да да тосоттон бизди өлтүрүп кое жаздаган, Жаңыл, жуучулакка барганда.

-Анан кандай кылабыз? – деди Атакозу чочулай, Кожогоулга суроолуу карап.

Кожогоул билбейм дегенчелик кылып, алаканын жайды.

Атакозу кабагын чытып ойлонуп калды.

-А мен билем!.. – деди, бир аздан кийин Атакозу, алда не оюна түшүп. – Ошого так сен жарайсың.

-Менби? – деди Кожогоул Атакозуну суроолуу тиктеп.

-Ооба. Аны убагы келгенде көрөсүң? – деди Атакозу жайдарылана, атынын суулугун силкип.

xxx

Калмактардын турагы. Жайсаң башы Баглан жайсаңдарга баш-көз болуп, бир нече төө менен качырларга сылай жүк жүктөтүп атты.

xxx

Күн шашкеге таяп калган маал. Кылторко баштаган жоокер кыздардын бир нечеси тосотто турушкан. Тээ төмөнкү жолдон төө жетелеп, качыр айдаган, баштарында селдеси бар, бети-башын тумчуланган топ караан көрүндү.

-Булар кимдер?! - деди Кылторко жаасын белендеп.

-Калмактарга окшобойт. Башка элден окшойт, - деди жоокер кыздардын бири.

Топ караан капчыгайдын оозуна келип калганда, Кылторко асканын башынан үн катты:

-Токтогула ошол жерге! Былк этсеңер – шейит болосуңар!.. – деди жаасын белендеп. –Силер кимсиңер? Каяктан келатасыңар? – үнүн өктөм чыгара суроо салды.

-Булар Арабстандан келатышкан кербенчилер. Соода-сатык кылып жүрүшөт, - деди алдыда баштап келаткан киши, үнүн бийик чыгарып.

-Соодагерлерби? – деди Кылторко.

-Ооба. Адегенде кыргыздар менен соода-сатык кылышып, андан ары казактарга өтүшөт, - деди тиги киши, үнүн дагы бийик чыгарып.

-Экөөң барып, жүктөлгөн жүктөрүн карап көргүлө, - деди Кылторко жанындагы эки жоокер кызга кайрылып. Кыздар дароо төмөндү көздөй түшө башташты.

Жоокер кыздар бир заматта эле кербенчилерге жетишти. Асканын кырында Кылторко менен калган жоокер кыздар жааларын тартып ийүүгө даяр кармап турушту.

xxx

Ойдогу жоокер кыздардын бири башына чалма оронгон кербенчиге кайрылды:

-Мында эмне бар? – деди төөгө жүктөлгөн капты сайгылап. Кербен ийнин куушуруп, түшүнгөн жокмун дегенчелик кылып, алдыдагы кишиге карады.

-Булар арабдар. Силердин тилди түшүнбөйт. Тилмеч менмин. Мага айткыла, - деди тилмеч.

-Каптын ичинде эмне бар деп сурап атам, -деди жоокер кыз.

-Ачып көргүлө, - деди тилмеч. – Мата болуш керек, -атынан түшүп, төөнү чөктүрдү да, каптын оозун чечти. Ичинен булайып апакай чыт чыга түштү.

-Кездеме экен, - деди жоокер кыз Кылторкону беттеп кыйкырып.

-Өтө бергиле, - деди Кылторко жаасын ылдый түшүрүп. Жоокер кыздар да жааларын ылдый түшүрүштү.

Тилмеч атына минип, кербендер тосоттон өтүп кетишти.

xxx

Кербендер суусу асканы жайпаган өрөөндүн ичинде, суу бойлоп, төтө жол менен жол тартып баратышты.

xxx

Ошол эле өрөөндүн көкүрөгү. Жардын боорундагы тешиктен килейген кара чаар жылаан чыкты да, эки ача тилин соймоңдотуп, ышкырып, чекир көздөрү менен өзөн тарапты карап, анын сойлогон бойдон жардын кырына чыгып кетти.

xxx

Суусу көк кашка өзөндүн боюу. Суусар кыз ыңырчагына серкенин терисинен ийленип, ышталган чаначтар арта салына артылган топозду мурунтугунан инисине – тестиер Каработого карматып коюп, өзү эч нерседен бейкапар кайыш көөкөр менен суу сузуп алып, эки чаначтын бирине куюп жатты. Аңгыча аттын кишенегени угулуп, кыз селт этип чочуп кетти да, колундагы көөкөрү сууга ыргып кетти, элеңдеп эки жагын карай калды. Өзөн бойлогон жардын кырынан аттын эки кулагы көрүнүп, анын бел капортосуна чейин бери чыкканда, башында ак калпагы, колунда комузу бар чабандес жигит селкинин көзүнө урунду. Жигит баамына түшкөндө Суусар кыздын эки бети албырып тамылжып кетти да, сууга агып бараткан көөкөрдү кууп жетип кармады да, топозунун жанына келди.

Калпакчан жигит акын, комузчу Бекбоо эле. Тестиер Каработо көзүн кыбыңдатып бирде суу алып аткан Суусарды, бирде кашатта, атынын үстүндө комуз чертип ырдап турган жигитти тиктейт. Акын жигит комузун чертип ырдап кирди:

-Ажарың толгон айдайсың,
Адамды жипсиз байлайсың!
Жалынсыз чокко туш кылып,
Жанымды кыйнап арбайсың!

Жүзүң бир толгон айдайсың,
Жүгөнүз, жипсиз байлайсың!
Жүрөмүн жүзүм саргайып,
Жүрөктү чоксуз арбайсың.

Кыз уялыңкы жылмайып, ансайын жүзү албырып атты. Эки жашты көрүп тестиер бала ырсыат. Жигит атынан ыргып түшүп, мингичин жардын кырына таштай салып, комузун колуна алган бойдон кыя жол менен кыздын жанына чуркап түшүп келди.

-Арыба, Суусар кыз! – деди Бекбоо селкиге жадырай тиктеп.

-Арыба, Бекбоо! .. – деди Суусар уялыңкы жер карап.

-Салоом алайкум, - деди Каработо Бекбоого талтөөндөй болуп салам берип.

-Алеки салам, - деп жигит тестиердин саламын алик алып.

Каработо кадимкидей мадырайып калды.

-Сууну сен ала бер, ээ? – деди Бекбоо балага карап. –Биз Суусар экөөбүз суу бойлоп басып келели.

Суусар көөкөрдү инисинин колуна карматты да, Бекбоо экөө өзөн бойлой басышты. Каработо чаначтарга суу куюп жатты. Анын эки көзү тигил экөөндө эле.

xxx

-Баятан бери артыңдан акмалап келаттым, ээн жерден өзүңө жолугайын деп, - деди жигит комузун бооруна алып, тигил жердин эки кадам узай элек жатып эле. –Баягүнтөн бери айта албай жүргөн кабарым бар.

-Кандай кабар? – кыз токтоло калып, сестене түштү.

-Чочуба, жакшы кабар, –деди Бекбоо, кызды жайгара. – Эки-үч күндүн ичинде атам ата-энеңе жуучу жибере турган болду. Менин айтканыма көнүштү.

-Чын элеби?! – кыз каректерин көтөрүп, жигитке үмүттүү тигилди.

-Чын, жаным!.. – деди жигит, кубанычы чексиз. –Буюрса, күрдөөлдү күз менен күйөөлөп келип калам!

Ошол маалда Бекбоонун аты кошкуруп анан кишенеп ийип, үркүп кетти.

-Мен, азыр!.. – деди Бекбоо атын көздөй чуркады.

xxx

-Мен барайын, - деди суу куюп аткан Каработо, Бекбоо жанына жетип келип калганда.

-Кармап келе аласыңбы? – деди Бекбоо токтоло калып, балага карап.

-Кармап келе алат, - деди Суусар алыстан эле, баланын ордуна жооп берип. – Аттын кулагы менен тең ойнойт да бул.

-Анда бар, - деди Бекбоо баланы далысынан таптап.

Каработо көөкөрдү боосунан ээрдин кашына иле салып, чуркаган бойдон кыялап жардын кырына чыга жөнөдү.

Бекбоо баланы кылчак-кылчак карап, нараакта турган Суусарды көздөй басты.

xxx

Бала жардын кырына чыкканда ат бутуна оролуп калган чалажан карачаар жылаанды силкип түшүрө албай, ого бетер үркүп, кетээнчиктеп кетип бараткан. Бала бөгүп, бөжөңдөп чуркаган бойдон аттын, артынан чыкмакчы болуп жөнөдү.

xxx

Өзөндүн боюна чыгышкан кербендер Суусар менен Бекбоо жолуккан жерге жакындап калышты.

xxx

Бекбоо кол ойното комуз чертип, кыз суу жээгинде олтуруп, өзөндүн агымына көз чаптырып, күү угуп атты.

xxx

Тестиер атка жете бергенде, ал жылаандан бошонгон болчу. Чалажан жылаан шиберде суналып, анда-санда денесин дирт эттирип коюп жаткан.

xxx

Кыз аттын дүбүртүнөн жардын кырын карады. Аттын кулагы чыкканын көрдү.

-Алып келди! - деди Суусар, Бекбоого карап, жардын кырын көрсөтүп. Аңгыча ат бел ортосуна чейин чыкканда анын үстүндөгү бети-башы чүмкөлгөн адамдарды көрүшүп, кыз- менен жигит делдейе түшүштү.

-Булар кимдер?! – деди кыздын үрөйү учуп. Бекбоо ийнин куушуруп, эмне кылаарын билбей алдастай түштү.

Ошол маалда жайнаган аттар жардын башынан көрүнүп, Суусар менен Бекбоону көздөй кыл чалмалмар чубалжып ыргытылды да, эки жашка ороло-ороло түшүштү.

xxx

Тестиер Бекбоонун атын чылбырдан алып, үзөңгүгө жабышып ээр үстүнө чыкканда, топ кербендер сыйыртмактап алган Бекбоо менен Суусарды темтендетип, жетелеп баратышкан. Бекбоонун колунда комузу бар. Бала аларды көрө коюп, атын теминип кайра жапсарга кире качты да, ээрден ыргып түшүп, мингичти төмөндү көздөй айдап ийип, өзү калың тулаңдын арасына сойтор кирип кетти.

xxx

Кербендер жигит менен кызды ат артынан кыл арканага ороп, күч менен жетелеп бала жашынган калың туландын жанынан өтө беришти. Бала ансайын жер менен жер болуп, корккондон өңү бозоруп, тигилерден көзүн албай жатты. Баланын тушуна келгенде кербен башы бир нерседен шек алгандай атынын ооздугун жыйды да, эки жагына көз чаптырды. Эч кимди баамына илинте алган жок. Тек гана ийнин казып аткан ачкүзөндү көрдү, ал. Анан ачкүзөндү беттеп, жаа тартып аткандай ишаарат кылып койду да, атын кайра капталган теминип, алдыны көздөй бастырды.

Бала дымын чыгарбай жер менен жер, шибер менен шибер болуп, кыймылсыз жатты.

Кербендер алыстаганда гана бала башын көтөрүп, көзүнүн жашын жеңи менен аарчып алып, ойдогу буйткада оттоп турган атты көздөй чуркады.

xxx

Күн буурул тартып турган чак. Бозоргон чексиз ай талаа. Тээ горизонтто гана жапыс кырка тоолор көрүнөт. Сыдырым жел камгактарды кулантаып жатты. Кербендер дагы эле кыз-жигитти – Суусар менен Бекбоону аттардын күчүнө сала сүйрөтүшүп кетип баратышкан.

xxx

Тестиер буйткадагы Бекбоонун атына минип, теминди да, жардын кырына чыкты. Артына кылчайып карады. Тээ алыста үрүл-бүрүл гана топ караан көрүндү көзүнө.

Тестиер атка камчы басып, чапкан бойдон алдыга жөнөп кетти.

xxx

Ээн талааны аралап өткөн, эчак эле какырап суусу соолуп калган терең сайдын таманында, таңылган Бекбоо олтурду, кыл аркан менен маталып. Андан анча алыс эмес жерде таңылган Суусар да маталып олтурду. Экөөнүн тең кийимдери салаа-салаа болуп тилинип, айрылып, тамтыгы чыккан.

Кыз-жигиттин капталында кылдары үзүлгөн комуз жатты.

Буйткада кербендердин төөлөрү, качырлары баамга урунат.

Кербен башы Бекбоонун маңдайна басып келди да, бетин орогон чалмасынын учун чечип жигитке акшыя тигилди. Ал кадимки жайсаң башы чекеси тырык Баглан эле.

-Биздин жайсандарды кимдер өлтүрдү?! Билесиңби, сен?! Ким экенин айтсаң, жаның соогатка калат!.. - деди жайсаң башы Баглан ызырынып, Бекбоонун ээгин камчысы менен өйдө көтөрүп.

Жайсандар тууралуу укканда жигит үрөйү уча чочуп кетти. Суусардын да жүрөгү түшүп турду.

Жигит эркин жыйып, “билбейм” дегенчелик кылып башын чайкады.

-Билбейсиңби?! – деди Баглан тиштене кекетип.

Жигит дагы эле үн-сөзсүз башын чайкады.

-Сен билесиң, жүзүкара !.. – деди жайсаң башы, көзүнүн чаарын чыгара жинденип.

Бекбоо үн-сөзсүз мелтирөп унчуккан жок.

-Чыгар үнүңдү!.. Чыгар!.. - деди жинине туттуккан Баглан эңкейе калып Бекбоону кемээчтеп. Жигит анда да лам этип үн катпады. Жини ашынган жайсаң башы Бекбоону камчысы менен чокудан ары тартып ийди да, анан өлөөөр-тирилээрине карабай башка-көзгө койгулап кирди. Жигиттин башы айрылып, бети тилинип, кан жая берди. Бекбоо оорусуна чыдабай онтоп ийди, бирок дагы эле унчуккан жок.

Бекбоону сабай баштаганда эле, Суусар чыдай албай ыйлап ийип, жүзүн жаш жууп жатты.

Баглан Бекбоону аесуз тепкилеп, эсин оодаргандан кийин көксөөсү сууган немече, эки колу менен бөйрөгүн таянып эс алып туруп калды. Анан башын кыңайта буруп, сугу өтө Суусарды карады. Ошол калыбында жайсаң башы кызга басып келди да, аны бир сыйра кыдырата карап, тегерене басты. Кыздын артына келгенде, капысынан кызды олоң чачынан толгой кармап, өзүнө тартты. Кыздын жүрөгү оозуна кептеле түшкөнсүдү.

-А сен билесиңби, биздикилерди ким кырганын?! – деди Баглан.

-Жок... – деди кыз коркконунан алаңдап.

-Жаныңды жебе!.. – деди жайсаң башы кызды жекирип.

-Билбейм!.. – деди кыз ого бетер коркуп.

-Билбесең – билгизем!.. – деди, Баглан үнүн өзгөртүп. Анан нарыда турган аттардын жанында оозу кайрылган чаначтан шубат ичип атышкан жайсаңдарын көздөй басты.

xxx

-Буларды эмне кылабыз? – деди жайсаңдардын бири кыз-жигитке ээгин өкчөй, жайсаң башын карап.

-Мындайда эмне кылчу элек? Жигитин каратып коюп, селкисин зордуктайбыз! – деп, ачуусу али тарай элек Баглан кыжынып алып, серкенин чачначынан шубатты дембе-дембе жута баштады. –Биринчи мен зордуктайм, андан кийин кийин баарыңар кезектешип зордуктап чыгасыңар!.. – ичкенин токтотуп, жаланып-жуктанып алды. – Андан кийин экөөнү тең талаага алып чыгып... атка сүйрөтүп өлтүрөбүз!.. Кыргыздын жазасы ушул!..

Калмактар кыз-жигит тарапты жек көрө карашты.

xxx

Бекбоо башын көтөрө албай онтоп, Суусар көзүнүн жашын көл кылып олтурду.

Баглан чаначтын оозун бууй баштады.

xxx

Калган жайсаңдар да чаначтардын оозун буушуп, аттардын канжыгаларына байлашты да, топ калмак тарпка жабылган жорулардай болушуп, кыз-жигитти көздөй жайыла басышты.

xxx

Калмактар кыл арканды чечип, үч калмак, жалынып-жалбарып, көзүнүн жашын он талаа кылып ыйлап, үзүнүп-жулкунганына карабай, кызды ой-боюна койбой, ары буйткада турган төөлөр менен качырларды көдөй сүйрөп жөнөштү. Жайсаң башы жаргак шымынын ычкырын бошотуп, кызды сугула караган калыбында тигилердин аркасынан баратты.

Кызды чыңырганынан, тепки жеп энги-деңги болуп жаткан жарадар Бекбоо башын көтөрдү да, Суусарды сүйрөп баратышканын көрдү. Эмне кылаарын билбей, аргасы түгөнүп, томолонуп-жумаланып жиберди. Анын жанында калган калмак жайсаңынын бири жигитти жерден булкуп тургузуп, ээгин капшыра кармап, башын буруп, сүйрөлүп бараткан кызды зордоп тиктетти.

Бир эки көз ирмемден кийин кызды сүйрөп кетип баратышкан калмактар аны төөлөрдүн арасына алып киришти. Бекбоо башын бошотууга аракеттенип, улунуп-жулунуп, кыйкырып атты. Жайсаң башы Баглан токтоло калып, артына кылчайып, аргасы түгөнгөндөн улунуп-жулунуп аткан жигитке ызырына карап, анан Суусарды көздөй басты.

Бекбоо ээрдин кырча тиштеди. Ээрдинен кан чыгып кетти.

xxx

Жайсаңдардын бири белиндеги белбоосун чечип кирди. Кыздын үрөйү учуп, өң-алеттен кетип, эки көзү белбоодон өтөт. Жайсаң белбоосун чечип алып, кыздын жанына келип, бутун тушап, колдорун арчындап жиберди. Калмактар кызды кое беришти. Жайсаң башы Баглан жаргак шымынын ычкырын чечип, кызды көздөй сугула басып келатты. Кыз жанталаша качмакчы болуп кадам шилтегенде эт-бетинен жыгылып түшүп, тизелери ташка сыйрылып кетти. Кыз ага карабай жанталаша жөрмөлөп, шагыл таштарды тытмалап, боортоктоп алдыга умтулду. Тегерегинин баары төө менен качырлар эле. Кыз кайда качаарын билбей турду. Жайсаң башы Баглан менен кыздын ортосу кыскаргандан улам кыскарып келатты.

xxx

Так ошол учурда ээгинде эки тал кыл сакалы бар эр ортонуна жетип калган муштумдай болгон Табылган менен боз улан курактагы солдойгон уулу экөө желиндери чатырап сүткө толгон үч эчкини алдына салып алышып, сай менен айдап келе жатышкан.

-Токто!.. – деди Табылган солдойгон уулунун жеңинен тартып, чокусунан жерге ныгырды да, эчкилерди шаша-буша далдоону көздөй кайрып. –Көрдүңбү? – ээк өкчөдү. Баласы атасы көрсөткөн тарапты карады. Төөлөрдүн арасында болуп аткан окуяны көрдү.

-Дымыңды чыгарба, калмактар көрсө, терибизди тескери сыйрыйт! – деди атасы баласына. –Карма, шыйрактарынан! – деди. Ата-бала эчкилерди шыйрактап туруп, моюндарына жип салып ийишти да, жандарына алып, далдоодо жашынып, окуяга көз салып калышты

xxx

Ошол маалда жайсаң башы Баглан кызга жетип, бир колу менен шап эттире аны шыйрактан алып, Суусардын тепкиленгенине карабай, экинчи колу менен тигинин жонундагы салаа-салаа болуп айрылган көйнөгүн аткый кармап, жиндене тытып ийди. Тытылган көйнөктөн булайып чыга түшкөн кыздын апкай денесин көргөндө, жайсаң башынын кумардан көзү тунарып, селкинин олоң чачын орой кармап, башын өзүн көздөй карыштыра тартты, жаргак шымы бутуна чалынып, жерге шыпырылып түштү. Башы менен кезигеси артты көздөй тартылган кыздын көзү чачырап кетчүдөй болуп, заманасы куурулуп, азоо жылкыдай алапайын таппай титиреп, алда нени күтүп жатты.

Бир көз ирмемге жетпей, капысынан жайсаң башы кыздын олоң чачын кое берди, Суусардын башы бошой түштү. Ага удаа эле селкинин жонуна кара кочкул кан жая берди да, жайсаң башы Баглан кыздын жанына катарлаш тумшугу менен шагыл таштарды сүзө жыгылды. Эч нерсени түшүнбөгөн кыз, бошой түшкөн башын буруп, денесин жыйрып, эси чыга жайсаң башыны карады. Тигинин шилисинен кирип, кекиртегинен чыккан жаанын жебеси көзүнө урунду, анын. Ошол маалда жайсаң башы корулдап, жаны чыгып бараткан. Буга удаа жайсандардын бири “Кыргыздар!!!” деп үрөйү уча, чала-була кыйкырганга гана үлгүрүп, көзүнө кадалган жебени эки колдоп жанталаша кармаган бойдон, чөгүп жаткан төөлөрдүн биринин өркөчүнөн арта салынып барып, шагыл ташка кулады. Анын өңүндө да тирүүлүктүн белгиси жок эле.

Суусар карегин шашыла көтөрүп сайдын кашатында жабалактап турушкан жоон топ атчанды көрдү. Алдында Карадолусу ойдолоктогон Жаңыл Мырза үзөңгүсүн чирене тээп, жаасын керип, жебелерин сайды көздөй зыргытып аткан. Жанындагы жоокер кийимчен кыздар да ат үстүнөн түшпөй турушуп зыркырата жаа тартып турушту.

-Жаңыл-Мырза!.. – Суусар, баатыр кызды тааный коюп, буркурап ыйлап жиберди.

Кызды сүйрөп келишкен калмактардын бирөө да соо эмес эле, кыздын айланасында, чөккөн төөлөрдүн жанында сулап-сулап өлүп жатышты.

Көз ирмемде Жаңыл Мырзанын жебеси зыркырып келип, кызды арчындаган белбоону кыйып түштү. Кыз белбоону жерге ыргытып, шашып-бушуп, бутундагы тушоосун чече баштады, көздөрү кашатта турган Жаңыл Мырза менен жоокер кыздарында эле.

Аңгыча Жаңыл Мырза Карадолусунун башын буруп, теминди да, кыздарын ээрчитип бир паста Суусар кыздын көзүнөн кайым болду.

Кыз тушамышын чечип ыргытып, айрылган көйнөгүн ар кайсы жеринен бууй салып, денесин эптеп жашырды да, анан жигитти көздөй чуркады.

xxx

Бекбоо дагы эле жардын түбүндө маталган бойдон жаткан. Тегерегинде топ калмак бири да калбай өлгөн болчу. Кыз тызылдап чуркаган бойдон жетип келип, жигитти бошото салып, жөлөп-таяп ордунан тургузду.

-Мен тазамын, жаным!.. Мен тазамын!.. –деди Суусар жанталаша жигитти матоосунан бошото. - Жаңыл Мырза мени сактап калды!..

-Көрдүм, көрдүм!.. – деди кызды өзүнө имере кучактап, ийнинен кысып. Анан темтелеңдеп ордунан тура калды Бекбоо.

xxx

Далдоодогу Табылган кулагын түрүп, тигилердин сөзүн тыңшап атты. Ууулу элейип атасын карайт.

xxx

Аңгыча сайдын бурулушунан Карадолусун текирендеткен Жаңыл Мырза чыга келип, Суусар менен жигитин көздөй бет алды. Артында аттарын таскактатышкан жоокер кыздары келатышты

Экөө баатыр кыз менен жоокерлерин күтүп туруп калышты.

Жаңыл Мырза аны утурлап турушкан Суусар менен жигитине жете келип, Карадолусунун ооздугун жыйды.

-Соодагер түспөлүн кийип, жерибизге чалгынга келген турбайбы, бул калмактар!.. - деди Жаңыл Мырза сумсайып. -Силерди кыйнап коюптур, жүзүкаралар! – баатыр кыздын жини ашып –ташып турду.

xxx

-Калмактар турбайбы!.. – деди, сөз тыңшап аткан Табылган үрпөйө, уулан карап.

xxx

-Эжеке... – деди Суусар аптыгып, -Рахмат сизге!.. Эки дүйнөдө ыраазыбыз!..

-Тээтиги балаңар кабар бербегенде... - Жаңыл Мырза камчысын кашатты көздөй жаңсады.

Суусар менен Бекбоо кашат тарапты карашканда, Бекбоонун атын минип жарды кырдап бастырып бараткан кыздын иниси Каработону көрүштү. Каработо атынын тизгинин тартып бир аз токтоло калып, сайдын таманындагы эжеси менен Бекбоону күлө бага карады да анан, атын капталга теминип кашаттын кыры менен желдирип жөнөдү.

-Баарын заматта кырып салдыңар, - деди жигит, башын чайкап, тегерегинде сулап-сулап жатышкан калмактарды көрсөтүп.

-Биз буларды чакырган эмеспиз! Ким биздин жерге чакырылбай келсе – көрөөрү ушул! – деди баатыр кыздын жаак ээтери түйүлө, ар кайсы жерде өлүп жаткан калмактарды кыдырата карап. Жанындагы жоокер кыздары баштарын ийкешип, Жаңыл Мырзаны кубаттап турушту.

-Аман болгула! – Жаңыл Мырза Суусар менен жигитине баш ийкеди да, Карадолусун теминди. Аргымагы окторулуп барып, алдыны көздөй атырылып жөнөдү. Жоокер кыздары да атарынын оозун кое беришип, баатыр кыздын артынан түшүштү.

Суусар менен жигити тигилерди карааны үзүлгүчө карап турушту.

-Жаңыл Мырза кайда кетти? – деди, кыз жигитке жардамдашып жатып.

-Жаңыл Мырзанын кайда кеткенин, шамалдай учуп кайда жүргөнүн билип болобу, - деди жигит ийнин куушуруп.

Ошол маалда чалажан болуп жаткан калмактардын бири көзүн ачып, тээ көгөргөн көктө кузгун менен жорулар айланып жатканын көрдү.

Жигит менен кыз обочодо турган калмактын аргымактарын көздөй умтулушканда, чалажан калмак кыңылдап үн катты:

-Бизди... көөмп кеткиле, карга-кузгун, ит-кушка жем кылбай!..- ушул сөздү араңдан зорго айтты да, башы шылк этти.

Ошол учурда Суусар менен Бекбоонун жанына атын текирендетип Каработо келип калды.

xxx

Бекбоо менен Суусар өлгөн калмактарды биринен сала бирин буттарынан сүйрөп жардын түбүнө тизип атышты.

xxx

Асманда кузгун менен жорулар дагы эле айланып учуп жүрүштү.

xxx

-Ики-и, тыйпыл калтырбай кырып салды, калмактарды, Жаңыл Мырза!.. – деди Табылган уулуна шыбырап, митаам көздөрү кыбың-кыбың этип.

-Эми эмне болот? – деди уулу, атасына жүрөксүй карап.

-Эмне болмок эле, эми алар кун кууйт! Кыргызды катуудан казанын, жумшактан күлүн калтырбай чабат! Жаңыл Мырзаны баш кылып туруп байлап кетет! Байлаганга

көнбөсө – жайлап кетет! Калмактар оңой жоо эмес! – деди, атасы, тиштене баласына шыбырап.

-Жаңыл Мырза байлатпайт го, ата, - деди уулу мойноп.

-Шүк турчу, ай, оозуңа келгенди сүйлөй бербей! – деди, атасы, баласынын сөзүн жактырбай.

Баласы шагы сына унчукпай калды.

xxx

Суусар менен Бекбоо, Каработо үчөө калмак жайсаңдарды жардын түбүнө корумдап бүтүштү.

Бекбоо кылы үзүлгөн комузун колуна алып, белине кыстарды. Андан соң кыз менен жигит обочодо турган калмак жайсаңдарынын аргымактарын миништи да, калганын аттарды төөлөр менен качырларга кошуп, алдыларына салып айдашып, үчөө сайды өрдөп жөнөштү.

Үчөө ата-баланын жанынан өтүп кетишти. Табылган менен уулун байкашкан жок.

Корумдалгандан дөңсөөчө болуп дөмпөйгөн гана жалгыз бейит калды, жардын түбүндө, сайдын таманында

xxx

Тигилердин карааны тумшукка кирип, үзүлөөр замат, Табылган уулуна карады:

-Сен эчкилерди айдап үйгө кете бер. Барып, апаң экөөң саай бергиле, -деп эчкилерди жиптен бошото баштады.

-Сизчи? – деди уулу, атасына суроолуу тигилип.

-Мен шашпай барам. Жөнө! – деди уулуна.

Уулу жиптен бошонгон эчкилерди алдына салып айдап алып, атасына кылчак-кылчак карап, сай өрдөдү.

Табылган бөжөктөгөн бойдон калмактар жайланган жерди көздөй чуркады.

xxx

Табылган калмак жайсаңдардын бейити жаткан жерге бөжөктөп жетип келип, эки жагын карады. Көзүнө баягы Суусар кызды тушаган, кыйылгын белбоо түштү. Тиги кымындап сүйүнүп кетти. Өрүлгөн белбоону колуна алды.

-Мына!.. Мына!.. – деди, Табылган чечкейи чеч боло кубана, белбоону мыкчий кармап. – Мына!..

xxx

Ошол бойдон Табылган безбелдектей безип, камыштуу жээк менен энтиге чуркап, кайдадыр кетип баратты.

xxx

Калмак хантайшысы Эрдененин сарайы. Хантайшынын төрт нуукери Үрбү, Доржу, Бурхан, Субатай үрпөйүшүп, Эрденени күтүп атышты. Кабагы карыш салынып. Түнөргөн хантайшы төркү бөлмө тараптан кирип келип, тигилерди карабай эле тактысын көздөй өттү. Нуукерлер таазим кылып турушту.

Эрдене тактысына олтуруп, түнөргөн калыбында ишаарат кылып койду эле, эшик тоскон жайсаң сыртка чыгап, дароо кайра кирди. Артынан эки жайсаң жол жүрүүдөн кардыккан, кийиминин тамтыгы кеткен Табылганды сүйрөп кирип келишти да, сарайдын чок ортосуна чейин алып келишип, Эрдене хантайшынын маңдайына ташташып өздөрү өмөчөктөк хантайшыга жүгүнүп калышты.

Нуукерлер Табылганды тиктешип сестене түшүштү.

Табылганды сүйрөп кирген жайсаңдар арты менен жылышып, сарайдан чыгып кетишти.

-Алып чык!.. – деди Эрдене хантайшы ачуулуу, көзү алаңдап коркуп турган Табылганга карап, буйрук бере.

Табылган калдастап койнунан баягы өрүлгөн белбоону алып чыга калды да, эки жакка көрсөттү.

-Бул кимдики, билесиңерби?! - деди Эрдене нуукерлерине карап, түнөргөн калыбында.

-Биздин жайсаңдардыкы экен, -деди Үрбү, акырын.

-Жайсаңдардыкы!.. - деди Эрдене, түнөргөн бойдон. - Жаңыл Мырза деген кыргыз катын Багланды баш кылып, жайсаңдардын түбүнө жетиптир!..

Нуукерлер үрпөйө түшүштү.

-Айт!.. - деди Эрдене, Табылганга акырая карап.

-Ооба... тирүү... эч кимди калтырган жок!.. - деп, сөзүн жутуп, энтигип сүйлөп кирди Табылган. -Мен... өз көзүм менен көрдүм... кантип атып өлтүрүшкөнүн. Башчынын кокосун теше атты... Жаңыл Мырза! Калгандарын да жайлап салышты!

Нуукерлер маанайлары чөгүп, ого бетер үрпөйүп калышты.

-Биздин салыкчыларды да ошол катын жайлаптыр!.. - деди хантайшы ызырынып.

-Ооба, Жаңыл Мырза жайлаган, - деди Табылган безилдей, хантайшынын сөзүн бышыктап.

-Силер уктуңар беле ушундай кыргыз катын бар экенин?! - деди Эрдене хантайшы, тиштене сүйлөп, нуукерлерине карап.

-Жок, таксырым... - деди Субатай баш чайкап.

Калган нуукерлер да баштарын чайкашты.

-Укпасаңар, анда, кол топтогула!.. Кыргыздырды кыргын кыла турган кол топтолсун!.. Жаңыл Мырзасын байлап!.. Олжого алып келип!.. Чачын кыркып!.. Курумшу кийгизип!.. Тезек тердирип!.. Күң кылып коебуз!.. - деди хантайшы Эрдене, ачуусуна чыдабай караккөк болуп туттуга. -Уктуңарбы?! -тиштенген боюнча нуукерлерине жиндене карады.

-Уктук, таксырым, - деди Доржу.

-Анда барып, камыңырды көргүлө! - деди хантайшы.

Нуукерлер таазим кылышты да, сарайдан чыгып кетишти.

Сайрайдын ортосунда Табылган олтурду делдейип, эмне кылаарын билбей.

-Эй, кыргыз, эмне турасың, делдейип, кетпейсиңби?! - деди Эрдене хантайшы, баятан бери улагада өмөчөктөп олтурган Табылганга карап, ызырына.

-Хантайшым!.. Хантайшым!.. - деди Табылган, жанталашып. -Акымды берсеңиз, алып алып кетейин дедим эле.

-Эмне акы?! - деди хантайшы ачуулуу.

-Мен силерге кабар алып келбедимби... Жаңыл Мырза тууралуу... ошонун акысын... Ушунча күн жол басып... Кийим-кечем тытылып... - деди Табылган көзүн кыбыңдатып.

Хантайшы түнөргөн бойдон тигини кунт кое карды.

-Канча сурайсың?! - деди анан, хантайшы.

-Муштумдай дилде болсо эле жетет!.. - деп безилдеп ийди Табылган, ичинен кубана.

Хантайшы ишаарат кылып койдү эле, эшик кайтарып турушкан эки жайсаң дароо Табылгандын жанына жетип келишип, Эрденеге таазим эте чөгөлөй калышты.

-Өз башындай болгон алтын берип, узатып койгула, муну, - деди да, хантайшы терс бурулуп кетти.

-Менин башымдайбы?! - Табылган уккан кулагына ишенбей турду.

Хантайшы жооп берген жок.

-Рахмат!.. Ыраазымын!.. Хантайшым!.. - деп, чечекейи чеч болгон Табылган улам-улам алкап ийди, Эрденени. Жайсаңдар аны каруусунан тартып өйдө тургузушуп, алдыларына салып сыртты көздөй жөнөштү.

xxx

Жайсаңдар Табылганды ээн талаага айдап келишип, колуна күрөк карматышты.

-Каз!.. - деди биринчи жайсаң, жерди көрсөтүп.

-Эмнеге?!.- деп сурады, оозуна башка сөз кирбей, бир жамандыктан шекшинген Табылган, жүрөгү түшүп.

-Алтыныңды албайсыңбы, - деди экинчи жайсаң мыскылдай.

-Ушул ордун түбүнөн алтын табасың, - деди экинчиси.

Табылгандын чый-пыйы чыгып кетти.

-Жок, мага алтындын кереги жок! – деди Табылган чөгөлөй калып безилдеп. – Мени бошотуп эле ийгилечи! Каалганыңарды берейин!

-Эй, акмак!.. Каз, жерди!.. – биринчи жайсаң ызырынып, Табылганды бет талаштыра тээп жиберди. Табылган чалкасынан кетип, бети жарылып, кан чыга баштады.

-Каз!.. – деди жаалы келген экинчи жайсаң, Табылганды кабыргага тээп. Табылган түйүнчөктөй түйүлүп, бүрүшүп жатып калды.

-Тур!.. – деп кыйкырды биринчи жайсаң.

xxx

Биртоп убакыт өткөн. Табылган тереңдиги киндиктен келе турган ор казып ийген.

-Келе, күрөктү! – деди биринчи жайсаң Табылганды демите.

-Дагы казайын!.. – деди Табылган жанталашып, күрөктү бергиси келбей.

Дал ошол учурда, капысынан экинчи жайсаңдын кылычы Табылгандын мойнуна чабыла түштү. Табылгандын башы алмадай үзүлүп, ордун түбүнө тоголонуп жатып калды. Башы жок жансыз денеси ороонун бети менен шыпырлып барып, моюну менен экинчи тарабына тиреле түштү.

xxx

Көз байланып калган учур. Байторунун айылы. Айзат көнөнчөгүн тосуп көгөөндөлгөн эчкилердин бирин саап аткан. Аңгыча короо четине келип калган жолоочуну ит ажылдап качырып сала бедди. Айзат көнөчөгүн эчкилерден алыс ала коюп, ордунан тура калып итти тыйды.

-Арыбаңыз, - деди жолоочу өңү тааныш жолоочу. Ал Кожогоул болчу.

-Арыбаңыз. Келиңиз, жолоочу, келиңиз. Үйгө кириңиз, - деди Айзат.

-Шашылышмын, - деди Кожогоул. –Сизге айта турган аманатым бар эле.

Айзат уурдана эки жагын карап алып, тээ төмөндө карарып агып жаткан өзөн сууну көздөй басты. Артынан Кожогоул атын теминди.

xxx

Асманда жылдыз толуп, ай төбөдөн ооп кеткен маал. Өзөн суунун боюнда Айтолгон менен Айзат атын жетелеген Кожогоулду узата басышты.

-Үмүтүбүз өзүнүздө, - деди Кожогоул, Айтолгонду астыртан карап.

-Мен айтканымдан кайтпаймын, -деди Айтолгон. –Карабеттин шиши эчак эле толгон!.. Үчүкө – Түлкүнү өлтүргөнгө да мен атайын катышкан жокмун. Мен тараптык кыздарымдын бирөөн да жибербей койдум.

-Кам санабай бара бериңиз, кайынсиңдим убадасына турат. Кабар күтөбүз, - деди Айзат.

xxx

Карадолусун минген Жаңыл Мырза он чакты жоокер кыздарын ээрчитип өзөн бойлоп кетип баратканда алдынан Айтолгон чыкты, ошондой эле он чакты жоокер кыздар менен. Жаңыл Мырза Айтолгонго таң кала карады. Жоокер кыздары да таң кала карашты.

-Сен мага таарынып жүрөсүң, көптөн бери, - деди Айтолгон, Жаңыл Мырза теке мандайына келип, Карадолусунун ооздугун жыйганда.

-И-и?.. – деди Жаңыл Мырза, Айтолгонго бир чети таң калганы дагы эле тарабай, бир чети суроолуу карап.

-Жаңыл, биз сага кайра кошулалы деп, атайы келдик. Биз бир элдин, бир журттун кыздарыбыз. Талаша турган, таарына турган эч нерсебиз жок. Душманыбыз бир, тууганыбыз бир, - деди Айтолгон.

-Менде сага таарыныч жок, Айтолгон, - деди Жаңыл Мырза токтоо. –Кыздарда да силерге таарыныч жок.

Жаңыл Мырза менен келаткан кыздар баатыр кызды кубатташып, баш ийкешти.

-Анда өткөндү кечиришели. Мен сенден тизгин талашпайм, - деп Айтолгон саадагын алып Жаңыл Мырзага сунду. Жаңыл Мырза Айтолгондун саадагын алып, ээрдин кашына илип, өзүнүн саадагын Айтолгонго узатты.

Айтолгондун кыздары саадактарыни алышып, Жаңыл Мырзанын жоокер кыздарына узатышты. Тигилер өз саадактарын Айтолгондун кыздарына беришти.

Жаңыл Мырза менен Айтолгон, жоокер кыздар, андан ары өзөн бойлоп чогуу кетишти.

xxx

Өзөн бүтүп, аска-зоолуу кептешке жакындап келгенде Жаңыл Мырзанын алды-артынан таш кулады. Карадолу азынап алып, асманга так түйүлдү.

-Жаңыл!.. – деди үйдөй таштын үстүндө турган Атакозу кыйкырып. – Бейбак, кармашам деп ойлобо!.. Курчоодосуңар!.. Каның суудай төгүлөт!..

Ошол учурда кептештен Чабак баштаган кол убай-чубай чыга келип Жаңыл Мырзанын алдынан тороду. Ал аңгыча тоонун буйткасынан атчан жигиттер чыга калышып, Атакозу баш болуп, баатыр кыздын артынан торошту.

Жаңыл Мырза жаасын алып, саадагынан жебе суурду. Жебе сынык эле. Жаңыл Мырзанын жоокер кыздары да шаша-буша саадактарынан жебе алып чыгышса, баары сынык болуп чыкты.

Жаңыл Мырза экинчи жебени ала койду – ал да сынык эле. Кыздардын да саадактарынан биринин артынан бири сынык жебелер чыгып атты.

-Максатың ушул беле?! – деди Жаңыл Мырза тиштене башын чайкап, обочодо аны карап мелтейип турган Айтолгонго.

-Жаңыл, менин да сени басынтчу күнүм келмек! – деди Айтолгон бой көтөрө, менменсип. – Мына!..

Ошол учурда Атакозу-Чабактын колу Жаңыл Мырзаны тегеректеп курчап калышты.

xxx

Атакозу менен Чабак баштаган кол кыл арканга оролгон Жаңыл Мырзаны алып келатышты.

xxx

Калмак хантайшысы Эрдененин колу кыргыздарды чапты. Боз үйлөрүн кыйратып, келин-кыздарын ыйлатып, малын сүрүп, байлыгын талап, селки-уландарын көгөөндөп атышты.

Бир нече калмак жайсаңы Айтолгон менен курбуларын дыргаяктата сүйрөп келишип, көгөөнгө көгөөндөштү.

-Айтолгон!.. – деди кыздардын бири ызалана ыйламсырап. –Жаңыл кана?!.. Тапканыбыз ушулбу?! Эми олжо катын болобуз!.. Ушул беле көрөөр күнүбүз?!..

Токмок жеп, бети-башы көгала болгон Айтолгон башын жерге салып, унчкпай онтолоп турду.

xxx

-Атаңдын көрү, ий!.. – деди Бозбала сыздап, сүрүлүп бараткан малды, көгөөндөлүп кетип бараткан жигит-кыздарды, төөлөргө артылган байлыкты узата карап. –Жаңыл Мырза болгондо ушул күндү көрмөк белек!.. Кыргыздар кырчылдашып атып, биринин башын бири жутуп тынат ко!

Чабылып-тонолгон айыл жатты, кыйрап.

-Атаңдан көрү арман күн,

Азапты башка салган күн!

Ала-Тоодон кут кетип,

Алсырап кыргыз калган күн!

Жаңылы келбей жардамга,

Жабыркап кыргыз калган күн!

Кыргыздын өчүп жарыгы,
Кулдукка кетип жарымы,
Кубарып турам муң басып,
Куучу жок намыс-арымы!
Кырааным Жаңыл болгондо,
Кокуйгүн,
Коргомок намыс-арымы!..
Отумдун өчүп жарыгы,
Олжого кетип жарымы,
Капаста Жаңыл калбаса,
Карангүн,
Кайтармак намыс-арымы!..
Озондоп ыйлап турамын,
Оюлуп жүрөк кабыгы!.. -Бозбала дөңдө олтуруп, комузун чентип, боздоп атты.

xxx

Титр. Туткундагы Жаңыл Мырзаны Атакозу аялдыкка алып, баатыр кыз андан бала төрөп, бир нече жыл эрксиз калып калды.

xxx

-Калматай атам токсондогу атасы Түлөкөгө той берген атат. Тойдо толгон таң-тамаша болот. Тойго Жаңылды алып келип, өнөрүн бир көрсөттүрсүн, дейт, - деди чабарман жигит, азоо кунанды үйрөттүрүп жаткан Атакозуга Калматайдын аманатын берип.

Ошол учурда Жаңыл Мырза наристесин көтөрүп боз үйдүн эшигинин алдында турган, кунан үйрөтүп жаткандарга көз салып. Чабарман жигит Жаңыл Мырзаны жалт карап, бир азга көз токтотуп турду да, анан аргымагын теминип куюндата жолго түштү.

Жаңыл желдей сызып бараткан аргымакты карап кусалуу улутунуп алды.

xxx

Калматайдын токсондогу атасы Түлөкөнүн тоюу.

Калматай атасынын жанында тойго маашырлана көз салып олтурду. Эр эңиш, балбан күрөш болуп өтүп, шырғыйдын башына жамбы байланды. Мергендер биринен сала бири атып, жамбыга тийгизе алышпай атышты.

xxx

-Жамбы илинди. Бирөө да атып түшүрө алышкан жок. Сен эле калдың, - деди Атакозу Жаңыл олтурган чатырга кирип келип.

-Жоокер кийимимди кийгизгиле. Өзүмдүн жаамды колума бергиле. Карадолумду алдыма тарткыла. Шартым ушул. Болбосо жамбыңарды атпаймын, - деди, Жаңыл Мырза, Атакозуну карап, мелтейе.

Атакозунун айласы кетип турду

xxx

-Калматай аке, - деди сары убайым жеген Атакозу, токсондогу атасы Түлөкө менен таң-тамаша көрүп аткан Калматайдын жанына келип. –Жаңыл “Жоокер кийимимди кийгизгиле. Өзүмдүн жаамды колума бергиле. Карадолумду алдыма тарткыла. Шартым ушул. Болбосо жамбыңарды атпаймын” деп атат, - Калматайга суроолуу тигилди.

-Качып кетет деп коркуп турасыңбы? - деди Калматай.

-Ооба. Жаасы колуна тийсе, жоокер киймин кийсе, Карадолусун минсе, калайманды салып туруп, кайралып элине кете берет, - деди Атакозу.

-Ушунча эр-азамт жабалактап жүрүп, жалгыз Жаңылча боло албайт бекен?! –деди Калматай текебер. -Жаңылдын ниети бузулса, дароо жайлатып салабыз! Кам санаба, иним. Карабеттин айтканын жасай бер. Мобул атам Жаңылдын өнөрүн көрөт элем деп атат, - токсондогу атасына ээк нускады.

-И-и... Жаңылдын өнөрүн бир көрүп өлсөм арман жок менде, - деди Калматайдын токсондогу атасы Түлөкө кытылдап күлүп.

-Көрдүңбү?.. Айтканын жаса, иним, - деди Калматай, Атакозуга.
Атакозу кыйыла артын көздөй басты.

xxx

Боз үйдүн ичи. Матага оролуп катылып жаткан жеринен Жаңыл Мырзанын жаасын алып чыкты, Атакозу.

Кызматчы келинге жүктү буздуруп, сандыкты ачтырып, Жаңыл Мырзанын жоокер киймин алдырып, жигиттеринин бирине карматты.

xxx

Жаңыл Мырза кадимкисиндей болуп, Карадолусун минип, жоокер кийимин кийип, жаасын ай далысына асынып, аргымагын ойдолотуп эл алдына чыга келди.

Жаңыл Мырзаны көргөндө эл дуу этти.

xxx

-Ой, көйкашака-а!.. – деди токсондогу Калматайдын атасы Түлөкө Жаңыл Мырзага суктана карап. –Ушундай кыраанды байлап-матап, жүк бурчуна олтургузуп, кор кылып жүрөсүңөр, ээ?! – баласына нааразы боло карады, карыя.

Калматай күнөөлүчө кайпактап унчуккан жок.

xxx

Ошол учурда Жаңыл Мырзаны үч тарабынан акмалашып, кыдыракей тизилген жигиттер турушту, баатыр кызды алыстан курчай.

Жаңыл Мырза Карадолусун теминип куюндатып жөнөп берди. Чаап баратып саадагынан жебелерди биринен сала бирин сууруп чыгып, жамбыны көздөй жаадырды. Жамбыныни кайышы беш-алты жеринин үзүлүп, дилде жерди көздөй учту.

-Жаңыл Мырза!..

-Жаңыл Мырза!..

-Жаша!..

-Жаша!.. – деп дуулдап атты, тойго келген эл.

Жаңыл Мырза тулпарын аткан октой учуруп келип, жамбыны жерге тийгизбей илип кетти.

Эл ого бетер дуу этти.

-Баракелде!..

-Өлбө!..

Өлбө, Жаңыл Мырза!.. – деп эл баатыр кызды чурулдап алкап атты.

Жаңыл Мырза Карадолусун теминип, куюндаткан бойдон жөнөдү да, жупуну кийинген эки небересин жанына алып, элдин четинде турган бөз жоолугу оңуп кеткен кемпирдин жанына келип, атынын ооздугун жыйып, алдына жамбыны таштады.

-Сиздин шыбагыңыз, неберелериңиздин шыбагасы, энеке!.. – деди Жаңыл Мырза.

Кемпир адегенде таң кала түшүп, анан кемшиңдеп ыйлап ийди.

–Батамды берейин, балам! – деди кемпир жашын жеңи менен аарчып. -Кагылайын Жаңыл Мырза, ылайым жамандык көрбө, кызым! Башыңдагы сур булут, ак булутка айлансын! Жолуң ачык, сапарың шыдыр болсун! Аман бар элиңе! – алаканын жайып батасын берип ийди.

-Айтканыңыз келсин, энеке!.. Анда мен элиме кайттым!.. – Жаңыл Мырза тулпарын асмандатта түйүлттү да, Карадолусун куюндаткан бойдон жөнөдү.

Эл элейип карап турду.

Куюндап келаткан Карадолу күүсү менен тосуп турган атчан жигиттердин үстүнөн секирип өтүп кетти.

Эл дуу этти.

-Кетти элине, Жаңыл Мырза!.. Кетти!.. – деп кыйкырып ийди, эл ичинен бирөө.

-Кетет!.. – деди Калматайдын токсондогу атасы Түлөкө. –Тунжур кушту кантип капаста кармай аласыңар! – ордунан тура калган Калматайга нааразы боло карады, атасы.

–“Тунжур кушту кантип капаста кармай аласыңар” – деп, Калматай атасын тиктеген бойдон анын сөзүн кайталады да, анан карааны алыстап бараткан Жаңыл Мырзаны узата тиктеп тунжурай түштү.

Жигиттер ат коюшуп Жаңыл Мырзанын артынан кууп жөнөштү. Бирок, бир дагы аргымактын Карадолуга жетээр түрлөрү жок эле. Барган сайын улам артта калып атышты.

xxx

Куугундун куйругу үзүлүп, Жаңыл Мырза төш таянып калганда, тээ алыстан келаткан жалгыз караанды көрдү. Жаңыл Мырза анын Атакозу экенин тааныды.

Эри чукулдаганда Жаңыл Мырза Карадолусун туура тартып, Атакозуну беттеп үн салды:

-Мен эми сага кайрылып барбайм! Үмүттөнбө!.. Менин тарткан азап-тозогум жетиштүү. Ушунчаңда кетип кал! Баланы кор кылбай багып ал!.. Жакындаба, шордуу, мен сени аябайм!.. –жаасын алып, жебесин салып, тартып ийүүгө беленденип калды.

-Андан көрө мени жайлап кет, Жаңыл Мырза!.. – деп бышактап келатты Атакозу.

Эри эшик-төрдөй келип калганда Жаңыл Мырза жаасын тартып ийди. Жебе Атакозунун томугун талкалап өттү. Ат үстүндөгү Атакозу жерге тебетейдей учуп түштү.

Жаңыл Мырза Карадолусун теминди да, кайрылбай жөнөп кетти.

Атакозу талкаланган томугуна кайыл болуп, карааны алыстап бараткан Жаңыл Мырзаны тиктеп, ичи тызылдап, бышактап олтурду.

xxx

-Жаңыл Мырза келатат!.. Жаңыл Мырза келатат!.. – деп ай-талааны жаңыртып өспүрүм Каробото атын койгулакка алып, айылдын четиндеги жол менен, кабар айтып чапкылап баратты.

xxx

Эл жарданып Жаңыл Мырзаны күтүп атышты.

Ошол маалда, жарданган эл Жаңыл Мырза Карадолусун текиреңдетип кырга чыга келгенин көрүштү. Көрөөр замат эле жайнаган эл Жаңыл Мырзаны көздөй жөө-жалаңдай жүгүрүшүп, аттуусу аттарына камчы басышып баатыр кызды утурлай чабышты.

xxx

Жаңыл Мырза аны жапырт утурлай тосуп келаткан элин көргөндө көзүнөн мөлтүрөгөн жаш чыга түштү. Тулпарынын тизгинин силкти - Карадолу асманды көздөй түйүлдү...

Аягы.

05.01.2021 - 28.02.2021